

OCMW maatschappelijk werk

In de samenleving van morgen

Guido De Baere

2025

Het schilderij op de titelpagina noemt “de grote golf van Kanagawa” en is het bekendste werk van Katsushika Hokusai. een Japanse prentkunstenaar, schilder en tekenaar die leefde van 1760 tot 1849.

Het staat voor mij symbool voor de golfbeweging die de opkomst, bloei en ondergang van beschavingen voorstelt.

Ik denk dat we momenteel in een fase zitten, waarbij we inderdaad een uitzonderlijk grote Golf op ons zien afkomen, een Golf die ons heel snel naar de ondergang van de huidige beschaving zou kunnen leiden.

Er gaat inderdaad heel wat dreiging uit van wat op de bootjes afkomt. De uitdagingen waar de mensheid nu voor staat, zijn ongezien.

De mensen in de bootjes staan voor mij voor de Moedigen, die de realiteit van de systeemcrisis onder ogen durven zien en vastberaden de juiste koers varen, in een poging te redden wat er nog te redden valt.

Dit boek is te vinden op de website van de Federatie, waar het kosteloos gedownload kan worden.

Mijn heel bijzondere dank gaat uit naar wie er aan meewerkten:

Paola Vertongen, Muriel Van Poelvoorde, Joeri Franceus , Dora Desorte, Rita Stroobants, Elnaz Jofrei, Katrien Backaert, Fanny Cloquet, Melissa Struyvelt, Jan Flour, Sofie Van Linden, Caroline Vanderweyden, Christel Herman, Ümit Karanfil en vele anderen.

Enkele reacties van vroege lezers...

"Ik ben super enthousiast over je boek!!! Heel mooi om je persoonlijk verhaal te lezen. Dat over mededogen hebben, óók voor politici etc. neem ik mee... Zo verstandig om te wijzen op de verandermacht." F.C.

"Jouw boek is fantastisch goed" R.S.

"Als maatschappelijk werker voel ik me enorm gehoord en gezien. Je omschrijft de job zo puur, zonder het te romantiseren. Met veel respect en lof voor wat de maatschappelijk werkers dagelijks doen. En hoe schoon de 'roeping' om voor de zwakkeren in de samenleving opkomen is. En toch ook hoe zwaar het kan zijn.

Je geeft ook een sterk signaal en een duidelijke boodschap omtrent de behoeftes en de nood naar ondersteuning ten overstaan van alle betrokken partijen die rond het maatschappelijk werk hangen.. naar de opleiding / hogescholen, naar de politici, de beleidsmakers, de diensthoofden en directie, .. ik hoop dat ze dit boek allemaal lezen!

Fantastisch hoe je linken legt tussen het sociaal werk en zorgen voor jezelf, zorgen voor elkaar en zorgen voor onze planeet. Ik ben voor mezelf heel lang op zoek geweest .. waarom ben ik maatschappelijk werker geworden, hoe luister ik naar anderen en hoe luister ik naar mezelf? Hoe zorg ik voor anderen en hoe zorg ik voor mezelf? Hoe vind ik rust tussen de crisissen? Hoe luister ik naar de signalen van mijn lichaam?

Jouw boek is heel waardevol op dat vlak! Het is een samenvatting, een geheel. Voor startende Ma's, maar ook voor de MA's die zoekend zijn of zich nog niet bewust zijn dat ze een goede of betere Ma/mens kunnen zijn als ze zorgen voor zowel zichzelf, hun naasten en de planeet. Ik kan me enorm vinden in jouw boek.

Voor mensen die het grotere geheel (nog) niet zien, is het boek misschien inderdaad wat wollig, maar ik geloof dat het zeker zaadjes kan planten!" M.S.

"Vooreerst lijkt het me duidelijk een samenvatting van al hetgeen waar je de voorbije jaren mee bezig was: lectuur, werkgroepen, zowel binnen de Federatie als binnen het klimaat, ...Je stelt jezelf daarbij erg kwetsbaar maar ook bijzonder moedig op en dat spreekt aan.

Voor mij is het een boek met heel veel gezichten: je laat vele anderen aan het woord, er zijn de filosofische inzichten, de meer theoretische kaders, bevragingen, standpunten uit verschillende hoeken, praktijkervaringen, vertalingen naar de praktijk, poezie en nog zo veel meer. Dit maakt ook dat er heel veel verschillend (soms contrasterend) taalgebruik is, wat voor mij soms wat verwarrend overkwam. Ik moest regelmatig even teruggaan om de draad weer op te pikken. Uiteraard helpt een inhoudstafel daar bij.

In het boek zitten een aantal erg concrete tips om mee aan de slag te gaan.

(...)

Het is ook niet de MW'er alleen die de wereld verandert. Samenwerking is cruciaal en daar wordt in de praktijk nog te weinig aandacht aan besteed. Dit komt zeker wel aan bod in jou boek.

Wat voor mij als conclusie geldt na het lezen van dit boek is het volgende:

Stel jezelf, bij ALLES wat je doet, zowel privé als professioneel, de vraag 'draagt dit bij tot een betere samenleving waar het goed is voor iedereen om er deel van uit te maken?'

Absoluut knap hoe je er in slaagt om met taal betekenis aan dingen te geven en anderen hiermee te inspireren!" P.V

"Ik herken me zeker wel in de filosofie en achterliggende drive van je boek : het geloof in het helend en versterkend vermogen van mededogen naar zichzelf en andere mensen toe. De crisis waarin we leven en waarbij we in een soort somberheid kunnen wegglijden of net verbindend kunnen ageren naar 'de andersdenkende/ontwijkende/negerende medemens'. Het standpunt van de ander - qua klimaatproblemen vertaalt zich mijn inziens veelal in eerste instantie als vrij ongenueanceerde, zelfs verdoken agressieve standpunten'. De onderliggende gevoelens van angst en verdringing van de ander dan begripvol pogen te herformuleren én dan daar je eigen angsten/en toch hoop op verandering tegenover plaatsen kan al voldoende opening creëren. Tot verbinding en een echt gesprek komen. Mekaar raken. Daaruit kan er volgens mij zeker een gezamenlijk perspectief ontstaan.

Ik geloof ook dat we eerder de richting moeten zien, een breder perspectief dan om ons te verliezen in kleinere 'al dan niet gelijk hebben' discussies.

Het ageren vanuit een OCMW of als ambtenaar blijft uiteraard wel een delicate oefening. Toch zijn er zaken die men vanuit de positie van hulpverlening vanuit de eerste rang kan aanpraten.

Guido, je schreef terug een indrukwekkend boek.(..) Mijn bewondering heb je alvast om je niet aflatende strijd om het maatschappelijk werk te valoriseren en te positioneren in een bijzonder lastig en uitdagend tijdperk.

Waar mensen ontmenselijkt worden zien we individuele en maatschappelijke catastrofes. Samen mens zijn en opkomen voor de belangen van de kwetsbare mens : is dit niet onze blijvende bekommernis als ex- hulpverlener/medemens ? A.C.

INLEIDING

“Soms word je zo gehypnotiseerd door het doel, de bestemming, de toekomst, de plaats ‘waar je hoort te zijn’, dat je de huidige grond vergeet, de plaats waar je staat, de plaats van waaruit je de volgende stap zult zetten, de plaats waar het leven altijd is.” (Jeff Foster)

*“De wereld is om zeep - er gebeuren rare dingen rondom mij
helemaal om zeep, en het laatste oordeel kan niet ver meer zijn”*

(Urbanus – speciale versie 2015 naar aanleiding van de
klimaattop in Parijs)

Wat vind je in dit boek?

Het boek dat voor je ligt, is interessant voor ieder die in de sociale sector werkt, en zeker als het een sociale dienst van een OCMW betreft. Het kan je inspireren, je helpen om je job wat meer te kaderen, te funderen.

Het gaat vooral over de rol van sociaal werk in de samenleving, nu en in de toekomst, en wat daarmee zoal samenhangt, zoals de klimaat- en de onderliggende systeemcrisis.

Het boek bestaat uit twee delen¹.

Het eerste deel heeft als titel **“de kanarie in de koolmijn”** en start met *mijn eigen verhaal*. Van Lenette Schuijt en Rik Pinxten leerde ik immers, hoe belangrijk het is “het venster van waaruit je naar de dingen kijkt” te benoemen². Zowel het verhaal achter mijn motivatie om maatschappelijk werker te worden, als hoe ik er toe kwam om een nieuw boek te schrijven, vier jaar na “Met hart en ziel, en veel nuchter verstand”³ komen daarbij aan bod.

Vervolgens vraag ik me af hoe het met **het OCMW sociaal werk⁴ van vandaag** gesteld is. Ik ga dieper in op twee bevragingen: die van de Federatie van Vlaamse OCMW maatschappelijk werkers in 2021 en die van de Brusselse en Waalse OCMW’s in 2023. De vaststelling is, om het zacht uit te drukken, dat het sociaal werk in de OCMW’s ernstig onder druk staat...

Dit leidt uiteraard tot de vraag, **hoe je zelf als maatschappelijk werker gezond blijft onder die druk**. Een belangrijke vraag, zeker omdat het OCMW sociaal werk de komende jaren naar alle waarschijnlijkheid in (nog) ruwer vaarwater terecht zal komen, zoals uit de rest van het boek zal blijken. En dan ben je toch beter wat voorbereid...

Vervolgens gaan we als het ware op wandel met een aantal auteurs, om zo enkele **belangrijke trends in de samenleving** te pakken te krijgen. We kennen wel al een aantal van die trends. Als je het aan maatschappelijk werkers vraagt noemen die vooral *digitalisering* en *verrechtsing*, omdat ze daar in hun job direct mee te maken hebben. Maar er is wel meer aan de hand dat invloed heeft op het sociaal werk van de toekomst. En daar is het ons toch om te doen. We hebben geen glazen bol, maar de tekens aan de wand zijn duidelijk genoeg:

¹ Zie ook inhoudstafel achteraan dit boek

² In deel twee bespreek ik het boek “Transklasse” van Lenette Schuijt

³ Uitgegeven bij Vandenbroele in 2021, maar grotendeels geschreven in 2020.

⁴ Met OCMW sociaal werk bedoelen we: het maatschappelijk werk dat op gemeentelijk vlak uitvoering geeft aan de OCMW wet van 1976

we zitten in een chaotische tussentijd, die ons angstig en onzeker maakt: wat staat ons te wachten?

Om niet in doemdenken te vervallen moeten we blijven dromen van de wereld die we voor onze kinderen en kleinkinderen willen: dat zal ons motiveren om positieve actie te (blijven) ondernemen.

Het tweede deel gaat precies hierover: *hoe de toekomst mee vorm geven*.

Daar op inzetten is belangrijk: er zijn inderdaad meer dan voldoende redenen om bezorgd te zijn over de toekomst, vooral van de meest kwetsbaren in ons land.

Een maatschappelijk werkster die regelmatig op allerlei betogingen te zien is, schreef me het volgende:

“In mijn ogen zijn er enge tendensen aan de gang.
Verrechtsing, vrouwonvriendelijkheid, discriminatie, racisme, klimaatcrisis, genocide, profit boven mensen, afbouw van sociale zekerheid, afbouw van het middenveld en de vakbonden ... het baart me veel zorgen en het doet me deugd om af en toe in actie te komen en op pad te gaan met gelijkgezinden.”

Men mag mij een pessimist noemen, maar ik hoop dat we niet massaal wegstappen van wat er mogelijk zit aan te komen. Liever kanarie in de koolmijn dan een struisvogel die zijn kop in de grond steekt als er gevaar dreigt...

Wat kunnen we vanuit het OCMW doen om de positie van de meest kwetsbaren in de samenleving te verbeteren, of er minstens voor te zorgen dat het niet erger wordt?

De welzijnssamenleving van de toekomst zal gebouwd zijn op **drie pijlers**: een sterke democratie, een duurzame economie en streven naar meer gelijkheid en inclusie.

Als we vanuit het OCMW willen werken rond meer participatie van kwetsbare groepen, moeten we ons vooreerst de vraag stellen hoe het met de *participatie van sociaal werkers* zelf in (het sociaal beleid van) hun organisatie gesteld is.

Vervolgens kijken we naar de *participatie van cliënten*: in individuele contacten en via groepswerk, participatie inzake beleid en via commons. De eerste pijler wordt het meest in detail uitgewerkt, omdat hier naar ons aanvoelen meest kansen liggen.

Ook *structureel sociaal werk* komt aan bod.

De eerste pijler was participatie, de tweede gaat over *eco-sociaal werk en duurzaamheid* en tenslotte gaat het ook over *inclusie* en streven naar meer gelijkheid.

In het besluit proberen we een synthese te maken en van daar uit een *blik op de toekomst* te werpen.

Terwijl ik deze zinnen schrijf, aan mijn tweedehands bureautje in mijn slaapkamer, heb ik de structuur en de inhoud van dit boek al grotendeels in mijn hoofd, maar een besluit heb ik nog niet.

Wel al dit. Als ik één hoop mag uitspreken : dat er over de thema's in dit boek gepraat wordt.

Men hoeft het niet eens te zijn met wat ik schrijf, ik ben maar een getuige die rond zich kijkt, dingen bevraagt, hoort en verzamelt, en veel tijd heeft om te lezen. Iemand die een stap terug zet om zo vanuit een breder perspectief te kijken.

Maar de thema's zelf, die zijn belangrijk. Ik zou zo graag hebben dat ze onderwerp van gesprek en van dialoog worden, dat mensen zich bewuster worden van de noden van de kwetsbaren, van kwalijke evoluties die nu nog afgezwakt of teruggedraaid kunnen worden, maar ook van de noodzaak goed voor zichzelf te zorgen. Want - als u mij toestaat met een bijbels woord af te ronden : de oogst is groot, en arbeiders zijn er nu al te weinig.

Nog dit: hier en daar is iets van eigen poëzie binnen geslopen. Ook maakte ik vrij uitgebreid gebruik van citaten en ook van gedichten van anderen. Dat alles ter inspiratie van de lezer die wat verder wég wil denken...

Is dit boek iets voor jou?

Jazeker:

Als je job in het OCMW meer voor jou is dan een broodwinning.

Als je bewuster in het leven wil staan.

Als je je dagelijks werk wil kunnen kaderen in een groter geheel.

Als je je soms vragen stelt over de toekomst en hoe je die méé vorm zou kunnen geven.

Als je wil herbronnen, als je wil "stil staan" bij hoe je werk en je leven samenhangen.

Als je op zoek bent naar verbreding en verdieping, naar zingeving, naar visie, als maatschappelijk werker of in die functie, maar ook als diensthoofd of hoofdmaatschappelijk werker, als beleidsmedewerker of staf.

Als je in de praktijk intuïtief goed bezig bent, maar zoekt naar een taal om dat beter te kunnen onderbouwen of verantwoorden.

Als je iets meer wil weten over het OCMW sociaal werk.

Er is binnen de Federatie heel wat kennis verzameld over de praktijk. Daar bovenop boog een werkgroep zich twee jaar lang over de toekomst van het sociaal werk. Uiteraard putte ik ook uit mijn eigen 43 jaar ervaring in het OCMW, en uit tal van individuele gesprekken. Ik heb ook wel wat wetenschappelijke en onderzoeksliteratuur geraadpleegd en gepoogd linken te leggen tussen theorie en praktijk.

Misschien is dat wel de verdienste van dit boek, dat het zich ergens halverwege tussen de praktijk-van-alledag en de theorie-uit-de-boeken situeert...

Wakker worden

Af en toe ontmoet je iemand bijzonder.
Een prins of een prinses die je wakker kust
tot je weer dankbaarheid voelt om al wat is
- ondanks de wolken voor de zon

En dan ben je weer mild kwaad op jezelf:
Wat liep je toch weer met je kop in de grond

zag je dan zelf niet die kleuren, dat licht

Gelukkig zijn er gidsen
met een glimlach op de lippen
waarmee ze jou wakker kussen

Het is telkens een heerlijk ontwaken

DEEL EEN : De kanarie in de koolmijn

“Wat zal ons doen veranderen? Nog meer schokkende gebeurtenissen? Nog meer rampen? Andere regeringsvormen? Andere beelden? Andere idealen? Je hebt dit allemaal in allerlei varianten gehad en toch ben je niet veranderd.

Wat moeten we dus doen? Als niets van al die dingen buiten mij, met inbegrip van alle goden, helpt, dan is het zonneklaar dat het van mij moet komen, dat ik inzicht moet krijgen in mezelf. Ik moet gaan zien wat ik ben en mijzelf radicaal veranderen. Daar komt goedheid uit voort. Dan kun je een goede samenleving creëren.”

Krishnamurti, “Het licht in jezelf”

Het OCMW maatschappelijk werk verkeert in een crisis - het is zelfs een chronische crisis geworden, en dat is niet ok. Ik ga het daar later nog over hebben. Het roept de vraag op wat de toekomst brengt voor het sociaal werk: wordt het nog erger?

Misschien maak ik mij nog meer zorgen om de toekomst van de samenleving dan om de toekomst van het sociaal werk. Wat er de komende decennia zal gebeuren vind ik rondt beangstigend. Hoe ik tot die conclusie kom wordt verder in het boek duidelijk.

Het is, lijkt me, evident dat wij als Federatie bezig zijn met de toekomst van het OCMW sociaal werk op korte en lange termijn. Als je belangenbehartiging en deskundigheidsbevordering wil realiseren, moet je ook vooruitkijken. En aandacht hebben voor de trends die je in de samenleving ziet.

Dus moet ik het wel hebben over de ecologische crisis (en de systeemcrisis die er nog onder zit). Ook al blijkt overduidelijk dat de meeste maatschappelijk werkers daar (nog) niet van wakker liggen. Net als hun cliënten hebben ze andere zorgen. Alle begrip daarvoor.

Wetenschappers proberen de toekomst neutraal te beschrijven, ze moeten wel, ze worden zo al genoeg verdacht gemaakt omdat de scenario's die uit hun berekeningen komen sommigen niet goed uitkomen. (Ook in ons land krijgen weermannen en -vrouwen zoals Jill Peeters bijvoorbeeld, doodsb bedreigingen op sociale media als ze over de link tussen het weer en het klimaat durven berichten!)

Ik wil dat niet, neutraal proberen blijven. Ik ben geen wetenschapper, om te beginnen. Waarom zou ik vanuit wetenschap willen schrijven op een manier die zij veel beter kunnen? Wat ik wel wil, en zelfs belangrijk vind is : getuigen van hoe ik heb proberen verwerken wat er op mij af komt, op ons af komt.

Ik heb inderdaad moeten zoeken, hoe ik de werkelijkheid, zoals die zich eigenlijk vandaag al aandient, een plaats kon geven in mijn mens- en wereldbeeld, hoe ik naar het leven kijk. Fatalisme ligt mij niet. Optimisme is in de gegeven omstandigheden al te naïef. Ik ben op zoek gegaan naar een zinvolle tussenweg. Samen met anderen, in dialoog, in werkgroepen of tweegesprekken.

Dat was niet gemakkelijk, want de 'oude verhalen' voldoen niet meer en nieuwe komen slechts moeizaam tot stand.

Wellicht kan dat voor de lezer een nuttige invalshoek zijn. Niet omdat ik de waarheid in pacht heb, maar omdat wat ik schrijf kan inspireren. Mensen kan aanzetten om eigen antwoorden te zoeken. Er zit ook wel wat 'actieve hoop' in mijn verhaal.

Mijn boek wordt dus een mix. Het gaat over sociaal werk, nu en in de toekomst, want over "morgen" schrijven zonder "vandaag" te vermelden is heel moeilijk.

Het gaat over de samenleving en wat er al bezig is en staat te gebeuren, en over de wisselwerking tussen samenleving en sociaal werk. Maar ook over mijn persoonlijke kijk, mijn zoektocht om daar op een zinvolle manier mee om te gaan. Zinvoller dan struisvogeltje spelen en mijn kop in het zand te steken.

Nog dit: ik heb uiteindelijk de pen vastgehouden van dit boek, maar het materiaal komt uit diverse werkgroepen die binnen de Federatie actief waren, diverse studiedagen, maar vaak ook uit tweegesprekken met (hoofd)maatschappelijk werkers. Zonder hen was dit boek er niet en ik kan iedereen niet genoeg danken voor hun medewerking!

1. De achteruitkijkspiegel: waar komt mijn/onze visie vandaan?

In tweegesprekken of werkgroepen hebben we het zelden over onze eigen visie en waar die vandaan komt: ons verleden, ons eigen heel persoonlijk verhaal. Het verhaal van ons engagement. Wie we zijn, waar we in geloven. Waar we onze inspiratie vandaan halen.

Dat wat ons elke morgen met goesting naar ons werk doet gaan.

Of in mijn situatie: dat wat mij motiveert om, vijf jaar na het einde van mijn loopbaan, nog steeds uren achter mijn laptop te zitten om onder meer dit boek te schrijven.

Nu ik aan dit boek begin realiseer ik mij hoe belangrijk dit persoonlijk verhaal van mij en van ieder van ons is, en hoe weinig het echt ter sprake komt op de werkvloer.

Waarom kozen we eigenlijk voor dit beroep?

En hoe vullen we die keuze verder in?

Zijn we streng en zuinig, of eerder gul en royaal in het verlenen van 'steun'? Waar komt dat dan vandaan? Hebben we de normen en waarden van ons team overgenomen, of zijn er van onze visie sporen te vinden die teruggaan tot onze jeugd?

Gaan we uit van vertrouwen in de mens, of zijn we toch wat wantrouwig van aard?

Durven we armoede recht in de ogen kijken, of blijven we toch wat aarzelen aan de zijlijn?

Durven we zien dat we eigenlijk even kwetsbaar zijn als de man of vrouw die voor ons zit?

Mijn verhaal bepaalt hoe ik naar mijzelf kijk, naar mijn organisatie en de rol die ik daar opneem, de mensen in armoede, het beleid, kortom, de anderen en de wereld.

Nogmaals: ik ben geen wetenschapper, die een soort neutraliteit nastreeft in het kijken naar de dingen. En zelfs wetenschappers gaan soms uit van maar half bewuste aannames...

Visies op het leven komen niet uit boeken, al hebben die vaak wel hun rol gespeeld, zijn ze zelfs een belangrijke inspiratiebron. De voornaamste bron is mijn eigen levenservaring.

Het is goed, denk ik, dat ik dit boek begin met mijn verhaal. Het maakt duidelijk waarom ik bepaalde ideeën heb over armoede, participatie, democratie, leiderschap, diversiteit, neoliberalisme.

Mijn persoonlijk verhaal

Ik schreef er kort al iets over in “Met hart en ziel...”⁵

Misschien moet ik bij mijn vader beginnen, geboren in 1928. Hij was afkomstig uit een relatief arm kroostrijk gezin. Er was niets van luxe, maar er was, behalve tijdens de oorlog, ook geen honger. Mijn grootvader was als jongeman erg ziek geweest en die slechte gezondheid zorgde voor blijvend ongemak, met als gevolg periodes van werkloosheid. Dus moest er erg zuinig geleefd worden.

Vader was veertien toen hij begon te werken. Hij had zijn achtste studiejaar in de lagere school wel afgemaakt, maar school stelde volgens hem tijdens de oorlog niet veel voor, waardoor hij moeite had met spelling. Iets waar hij zich bleef voor schamen.

Op een paar maand na werkte hij zijn hele leven bij één werkgever: de melkerij in het dorp.

Levensomstandigheden in die tijd waren heel anders dan nu. Elektriciteit was er niet in huis. De kinderen sliepen op zolder, op een kafzak, onder het strodak. De meisjes afgescheiden door een gordijn van de jongens. Als iedereen boven was, werd de ladder weggehaald en ging het luik dicht. En dan was het er meteen aardedonker...

Naar mijn aanvoelen ging mijn vader gebukt onder die – in zijn ogen – wat schamele afkomst. Hij had, vond ik, overdreven veel respect voor kerk, wet en gezag. Hij identificeerde zich met “de kleine man” die niets te vertellen heeft.

Wellicht onderschat ik ook het trauma van de oorlog, zoals blijkt uit de verhalen die mijn vader zo vaak vertelde: hoe de SS ‘s nachts met hun geweren op de deur van hun woning kwam bonken, op zoek naar werkweigeraars. Of hoe mijn vader, toen elf jaar oud, een zwaargewonde Belgische soldaat de hele nacht hoorde kreunen en roepen, daar buiten aan de meidoornhaag die het erf afscheidde van de straatweg. Tegen de morgen was het stil geworden, de soldaat was aan zijn verwonding bezweken.

Mijn moeder, geboren in 1933, is eveneens afkomstig uit een kroostrijk gezin. Haar vader was zelfstandig huisschilder. Haar moeder baatte een winkel uit. Als oudste dochter moest ze al vroeg meedraaien in het huishouden. Ze werd van school thuis gehouden om voor de “achterkomertjes” te zorgen – mijn oom is maar twee jaar ouder dan ik. Haar jongere zussen mochten wél studeren en konden daardoor een “beter gesitueerde” huwelijkspartner krijgen. Dat zorgde bij mijn moeder voor een sterk gevoel ‘tekort gedaan te zijn’, en dat is haar het hele leven blijven achtervolgen. Ze was bijzonder gevoelig voor onrecht, maar ging daar niet altijd diplomatisch mee om...

Zelf ben ik de oudste van vier jongens. Moeder bleef thuis, dus ook wij moesten zuinig leven van één arbeidersloon. Een auto hadden we niet, ook geen telefoon, maar wel een nieuw

⁵ Pagina 313-314

gebouwde woning in eigendom eens de lening was afbetaald. We gingen nooit op reis. We gingen nooit uit eten of naar de bioscoop of toneel. Onze kleren waren vaak tweedehands spullen. We hadden pas een TV toen ik zeven was, een badkamer, centrale verwarming en WC binnen toen ik tien was. Ik had echter niet het gevoel dat wij arm waren. Eén jongetje uit onze klas, Jozef, was dat wel: elke dag dezelfde trui, elke dag dezelfde gummi laarzen. Ik had compassie met hem. Door zijn verhaal leerde ik wat armoede is.

Het lijkt alsof beleidsmakers geen benul hebben van wat armoede is, en wat het met mensen doet. We moeten het hen blijven vertellen.

Als kind hadden wij het dus niet breed, maar dat Armoede altijd gepaard gaat met vernedering, heb ik op school geleerd, en het is een les die ik nooit zal vergeten.

Ik zat in het vijfde leerjaar. Jozef zelf was bij de domste van de klas en was dan ook vaak het mikpunt van spot en gelach. Hij bleef er vriendelijk bij, of eerder gelaten; hij was nooit agressief. Hij was armoedig gekleed en hij had ook een muffe geur rond hem. Dag in dag uit droeg hij dezelfde versleten pull. Op mijn klasfoto uit 1965 is hij te zien met gummi laarzen aan en die ene pullover. Schoenen had hij niet. Zijn geur was de geur van de armoede, maar dat wist ik toen nog niet. Het gezin had 7 kinderen en woonde in een vervallen stacaravan, ik passeerde er elke dag

Maar wat mij het diepste trof gebeurde op school. Met Kerstmis was het de gewoonte dat elk kind een pakje kocht voor onder de Kerstboom in de klas. Wie de eerste van de klas was mocht dan op de laatste dag voor de kerstvakantie eerst een pakje kiezen, dan de tweede, enzovoort. Het spreekt vanzelf dat we verwachtingsvol uitkeken naar die pakjes, en dat we bij onze ouders aandrongen iets moois te voorzien.

Ik had gezien dat Jozef gewoon een reep chocolade meehad nogal slordig in bruin pakpapier gewikkeld. Niemand koos dat natuurlijk. Toen Jozef aan de beurt was lagen er nog drie, vier pakjes, maar hij koos toch zijn eigen kadootje. Voor hem niet het plezier van de verrassing. Waarschijnlijk moest dat van zijn ouders. Dat heeft mij toen diep getroffen. Ik voelde in zijn plaats de vernedering. Maar ik had er nog geen woorden voor.

Pas jaren later was ik kwaad op de meester, die zo'n dingen liet gebeuren. Nog later zag ik het systeem hierachter, en nog altijd voel ik een grote opstandigheid als ik aan Jozef terugdenk, ook al is dat nu 60 jaar geleden. Jozef, wiens armoede geëtaleerd werd op de klasfoto, waar hij op de eerste rij stond te blinken met zijn gummibotten. Jozef, die dom was. Maar hoe zou hij hebben kunnen leren of huiswerk maken in zo'n leefsituatie thuis. Josef die geen recht had op een mooi cadeautje met Kerstmis. Josef, die geen vriendjes had, die iedereen links liet liggen.

(Ik heb in mijn loopbaan dat verhaal van Jozef een aantal keer verwerkt in een lezing. De laatste keer gebeurde er iets bijzonder. Na de lezing kwam er iemand uit het publiek naar me toe. "Wat jij daar verteld hebt over Jozef, dat is ook mijn verhaal. Bedankt dat je dat verteld hebt." De man had tranen in de ogen. Maar ik was hem even dankbaar dat hij mij was komen opzoeken om mij dat te vertellen.)

Ik vertel dit verhaal, omdat het voor mij zo duidelijk illustreert wat armoede doet met mensen, met kinderen.

Ik heb niet het gevoel dat er nu minder armoede, minder uitsluiting is dan 60 jaar geleden. Er zitten nog altijd kinderen gelijk Jozef in de klas bij jullie kinderen. Ze zijn nog altijd de dommeriken van de klas en ze worden nog altijd gepest. Het gebeurt misschien subtieler en minder zichtbaar dan toen.

Maar leerkrachten besteden nog altijd meer aandacht aan de meer taalvaardigen. Net zoals sociaal werkers verleid worden om mee te denken in dat meritocratisch discours. Die zelf ook beginnen geloven dat disciplineren meer effect heeft dan geloven in mensen. Er zit nog altijd een systeem achter, een systeem waar we allemaal door gebrainwasht worden.

Op de middelbare school, en zeker de laatste jaren, was ik “tégen”, zoals het een goede puber betaamt. Tegen het materialisme, tegen de consumptiemaatschappij en de reclame die ons tot kopen verleidde van wat we niet nodig hadden, met een vervuilende industrie als gevolg. Ik was fan van Boudewijn De Groot en Bob Dylan en sympathiseerde met de hippies en de ‘flower power’. De maatschappij was ‘rot’ en het moest anders!

Zo ben ik maatschappelijk werker geworden: ik wou de wereld verbeteren, mensen helpen en zelf ook een beter mens worden.

Op de sociale school, en zeker ook later toen ik werkte, voelde ik dat mijn “arbeidersklasse-achtergrond” mij “anders” maakte dan collega’s wiens ouders gestudeerd hadden of meer bemiddeld waren.

Pas veel later beseftte ik dat de onderdrukking (want zo noem ik het) waarvan mijn vader slachtoffer was, erg bepalend is geweest voor mijn beroepskeuze, hoe ik mijn werk deed en wat mijn visie is op armoede.

Tijdens de Voortgezette Opleiding voor Maatschappelijk Werk in Leuven (in de jaren tachtig) kreeg ik les van Mieke Peeters, en dat ging precies over klassebepaaldheid. We moesten het boek “Met pijn en moeite” van Lillian Rubin lezen en dan een paper maken waarbij we een link legden tussen het boek en onze eigen klasse-achtergrond. Ik heb die paper nog. Een citaat:

“Wat ik er van over hou is een sterk respect voor hiërarchie: wie een gezagspositie heeft moet gerespecteerd worden; niet gehoorzamen kan zomaar niet; regels en wetten moeten opgevolgd worden. Tegelijk voel ik tegenover “hogeren op de ladder” vaak iets van de agressie van de “onderdrukte”, iets van verzet om een stuk onrechtvaardigheid, iets van “rijken zijn rijk geworden op de kap van de armen”.

Ik heb het gevoel dat ik alleen strikt formeel kan omgaan met mensen uit een hogere klasse. Ik heb ‘hun’ omgangsvormen niet geleerd. Ik voel me niet thuis in hun wereld. Ik kom over als stroef, onpersoonlijk, koel, afstandelijk. Tot welke klasse mensen behoren speelt een grote rol in mijn taxatie van hoe met hen omgaan. Ik heb geen natuurlijk leiderstalent zoals sommige collega’s die, afkomstig uit hogere klassen, gewoon zijn ‘boven’ te staan in relaties. Ik was thuis wel de oudste van vier zonen en heb zo wel geleerd te leiden. Maar op een manier eigen aan mijn eigen klasse-achtergrond: vrij hard, direct, onomwonden. Zeker niet diplomatisch, tactvol, omzichtig. Ik merk soms in contacten met medewerkers dat mijn stijl niet gepolijst genoeg is; ik kwets misschien mensen die zo’n stijl niet gewoon zijn.

Ik voel in mezelf heel veel tegenstrijdigheden en tegenstellingen.

Afkomstig uit een arbeidersgezin, leef en werk ik in een middenklasse wereld. Van generaties ver ben ik de eerste die méér onderwijs heeft genoten dan de lagere school, die zelfs hoger onderwijs volgde. De eerste ook om het dorp van mijn jeugd te verlaten om naar de stad te gaan, de eerste om een intellectueel beroep uit te oefenen, beschaafd Nederlands te spreken (ook thuis), enzovoort.

In deze overgang ervaar ik tal van problemen, die ik tot voor kort aan mezelf en eigen tekorten toeschreef, maar nu ook meer in sociale klasse-context kan situeren, al zijn ze daarmee nog niet opgelost...”

Mijn vader is al meer dan twintig jaar dood, maar ik voel nog altijd opstandigheid en zelfs woede als ik denk aan de ontwikkelingskansen die hij heeft gemist door de hem opgedrongen overtuiging ‘de mindere’ te zijn. Maar er is meer. Dat gevoel van onderdrukking zit ook nog in mij, voel ik zelf ook nog, al vind ik mijn paper van toen nogal zwart-wit gesteld.

Maar goed: mijn voorgeschiedenis verklaart voor mij heel duidelijk, waarom ik, zelfs toen ik directeur geworden was, toch moeite had om mij te identificeren met “het beleid” of “het management” en veeleer de dingen bleef zien vanuit het standpunt van de werkvloer.

Zoals ik mij hevig zal blijven verzetten tegen het “individueel schuldmodel” dat mensen in armoede verantwoordelijk houdt voor hun eigen situatie, zo zal ik het ook blijven opnemen voor sociaal werkers. Het is dan ook vanuit die motivatie dat ik “Met hart en ziel, en veel nuchter verstand” geschreven heb als ode aan hen, en nu opnieuw aan de slag ben gegaan.

Misschien nog even een zijsprongetje. Ik ben jarenlang bezig geweest om mijn eigen stamboom op te zoeken, waarbij ik niet zozeer voldoening vond in het verzamelen van namen en data van geboorte of overlijden, maar vooral in het proberen achterhalen waar en hoe mijn voorouders concreet leefden. Vooral de inventarissen die in het Ancien Régime opgemaakt werden bij overlijdens waren zeer relevant, omdat ze een gedetailleerd overzicht geven van de huisraad en de overige bezittingen van de overledene. Dat maakt het relatief makkelijk om je in te leven in hoe ‘eenvoudig’ het leven toen was.

Mij werd al snel duidelijk dat zowat al mijn voorouders het grootste deel van hun leven aan de rand van de armoede leefden; het waren kleine boeren en eenvoudige ambachtsslui. Naast die materieel zeer sobere leefomstandigheden waren er ook de risico’s op kraamkoorts bij de bevalling en de kindersterfte, de epidemieën, oorlogen en onlusten... Voorwaar een hard leven! Mijn interesse voor de genealogie en het zicht op hoe mijn voorouders leefden, zorgde er nog meer voor dat ik mij veel meer verbonden voelde met wie zich aan de onderkant van de samenleving bevindt dan met de rijke bovenlaag.

Stilstaan bij de vraag “wie ben ik eigenlijk” is geen louter filosofische aangelegenheid. Zoals uit mijn verhaal blijkt, kom je door hierover na te denken mogelijk op het spoor van dieperliggende motivaties.

Dat kan je sterken in moeilijke tijden.

Dat hééft mij gesterkt in moeilijke momenten.

Ik heb het in elk geval ervaren als een soort “ereplicht” tegenover mijn ouders en voorouders, om ook in moeilijker omstandigheden “voort te doen”. Zij hadden het heel wat moeilijker dan ik...

Een onverwachte wending in mijn verhaal

Toen mijn pensioen in zicht kwam begon ik me, zoals zovelen, af te vragen wat ik in godsnaam met al die vrije tijd zou doen. Eén min of meer duidelijk plan had ik al: ik zou een boek schrijven waarin ik op een of andere manier mijn 43 jaar OCMW-ervaring zou verwerken. Het besluit om mij ook als vrijwilliger binnen de 'Federatie van Vlaamse OCMW maatschappelijk werkers'⁶ te engageren lag in het verlengde daarvan.

Ik had ook wel interesse in de natuur en in de milieuproblematiek. Ik volgde van op enige afstand, passief, maar wel met sympathie, het protest van de jongeren tegen het uitblijven van doortastende milieu- en klimaatmaatregelen. Ik probeerde mijn ecologische voetafdruk wat binnen de perken te houden. Zonnepanelen, de fiets in plaats van de auto voor korte afstanden, zuinig met water en de thermostaat wat lager, je kent dat wel.

Dat zou vrij plots veranderen. Nog terwijl ik mijn boek "Met hart en ziel, en veel nuchter verstand" aan het schrijven was, las ik "Ons huis staat in brand" over het leven van Greta Thunberg en haar gezin.

Dat boek sloeg bij mij in als een bom.

Plots werd mij zowel de urgentie als de ernst van de klimaatcrisis duidelijk. Van het pijnlijk verhaal van Greta ging een zodanig appél uit, dat ik het gevoel had niet langer aan de zijlijn te kunnen blijven staan.

Een en ander kwam in een stroomversnelling. Ik werd lid van de Grootouders voor het klimaat, ik ging mee betogen, ik volgde een workshopreeks bij KlimaatContact en een opleiding tot klimaatcoach. Ik stopte met vlees eten. Ik las ook heel wat over het thema en in mijn boek bracht ik de klimaatcrisis ter sprake.

Wie zich verdiept in het onderwerp kan niet anders dan beseffen dat de toestand rampzalig is en er erg weinig tijd overblijft om het ergste te vermijden. Als de gletsjers wegsmelten komen er nog deze eeuw ernstige problemen met de wereldwijde drinkwatervoorziening. Met de agro-industriële manier waarop we nu voedsel produceren, wordt het moeilijk tegen 2050 de wereldbevolking nog te voeden. De verstoring van talloze ecosystemen berooft de aarde van haar veerkracht. Bossen worden gekapt, rivieren vervuild, natuur door mijnbouw verwoest. De berg afval die we produceren en vervolgens uitvoeren naar het Zuiden, is gigantisch en blijft maar groeien.

Politici durven het niet aan impopulaire maatregelen te treffen; er komen rechtszaken van die overheden verliezen, maar toch komt er nauwelijks beterschap...

Bovendien, en nu komen we al dicht bij het terrein van het sociaal werk: de klimaatcrisis is vooral een crisis inzake (on)rechtvaardigheid, want de zwaarste gevolgen komen terecht bij degenen die het minst voor de crisis verantwoordelijk zijn. De grote sociaaleconomische ongelijkheid die er is, zowel op wereldvlak als nationaal, zal door de klimaatcrisis nog veel groter worden.

⁶ Meer info op <https://federatievlaamseocmwmaatschappelijkwerkers.be/Index.html>

Het is onprettige, zelfs ronduit deprimerende lectuur. Het kostte mij heel wat moeite de realiteit onder ogen te zien. Zelfs nu nog zijn er dagen dat ik nieuwsbrieven verwijder zonder ze te lezen, omdat ik er niet tegen kan.

Steeds meer vroeg ik me af, hoe ik met deze crisis om kon gaan zonder er aan onderdoor te gaan, wat ik af en toe wel eens bij andere klimaatactivisten zag gebeuren.

Daarnaast zag ik al snel zoveel parallellen tussen de gevoelens van wanhoop waar sommige activisten mee te kampen krijgen, en de gevoelens van machteloosheid van maatschappelijk werkers die datzelfde gevoel hebben: we zijn hier aan het dweilen met de kraan open...

“Heeft het eigenlijk nog wel zin?” Ik schreef er twee bijdragen over op sociaal.net, want er zijn nog wel meer gelijkenissen tussen beide groepen.⁷

Herbronning

Ik had nood aan een herbronning, een visie op de toekomst die mij niet alle hoop ontnam. Een brédere visie ook, waarin niet alleen de relaties tussen mensen onderling gedefinieerd werden, maar ook de relaties tussen mensen en de andere levende wezens, en zelfs die met de aarde zelf, de bomen, de rivieren, de bergen.

Ik ging op zoek in boeken en op internet. Maar wat een kakafonie aan meningen en visies!

Van klimaatontkenners aan de ene zijde tot klimaatfundamentalisten aan de andere kant, ieder met zijn argumenten, zijn strijd voor zijn eigen grote Gelijk. Hoe daar wijs uit geraken?

Toch kwamen vrij snel een aantal “grote lijnen” bovendrijven waarin ik me kon vinden.

Zo is er de visie van transitie-expert Jan Rotmans, die zegt dat het eerder om een **totale systeemcrisis** van onze samenleving gaat dan enkel om een klimaat- of milieucrisis⁸. Er is volgens hem nood aan een compleet andere manier om onze economie en onze samenleving in te richten. Het gaat zowel over onderwijs als over financiën, over voedselproductie en consumptie, hoe we wonen, hoe we consumeren en hoe we ons verplaatsen. Maar ook over onze waarden, onze visie op wat welzijn is, hoe we met (on)gelijkheid omgaan...

“In tijden van transitie is meer dan ooit behoefte aan een **wenkend perspectief**. Dat is geen blauwdruk, ook geen dichtgetimmerd toekomstbeeld, maar een **inspirerende stip op de horizon**. Een visie die energie geeft en mensen inspireert, die uitnodigt en bindt.”⁹

Ik leerde inderdaad ook het belang kennen van een **positief toekomstbeeld**: hoe zou zo’n “compleet anders ingerichte samenleving” er dan wel uitzien? Welke toekomst dromen wij voor onze kinderen en kleinkinderen? Wat is een betere manier om onderwijs te organiseren, of de wijze waarop we openbare ruimte inrichten, of hoe we op een duurzame

⁷ Zie <https://sociaal.net/opinie/klimaatactivisten-en-sociaal-werkers-kunnen-elkaar-versterken/> (17 april 2024) en ook <https://sociaal.net/opinie/klimaatcrisis-daagt-sociale-professionals-uit/> (21 maart 2023)

⁸ Zie zijn boek “Omarm de chaos”

⁹ Jan Rotmans, “Verandering van tijdperk” (Aeneas media, 2015) pag 172-173

manier op reis gaan... Of welke rol sociaal werk nog zal spelen... Allemaal utopie, of zou het toch werkelijkheid kunnen worden? En hoe dan?¹⁰

Zo kwam ik bij een nog fundamenteelere vraag: **waar moet de transitie starten?**

Natuurlijk zijn het de grote bedrijven en de politici en al wie de macht in handen heeft, die in actie moeten komen om de planeet en haar bewoners zoveel mogelijk voor een zesde uitroeiingsgolf te behoeden.

Maar anderzijds las ik bij tal van auteurs¹¹: **de revolutie begint ook bij jezelf!**

“... Je moet dan wel de chaos omarmen en accepteren dat het lange tijd onrustig is, en rust proberen te vinden in de onrust. Maar je kan wel wezenlijk bijdragen aan een nieuwe samenleving en een nieuwe economie. Hoe mooi is dat! In dit tijdperk van verandering **telt elk individu en telt ieder initiatief**. Jij kan juist nu het verschil maken”¹²

“Pas als we ons intern ecosysteem hebben hersteld en ten volle in staat zijn te voelen en lief te hebben, is er enige hoop op herstel van het externe ecosysteem. Daarmee wil ik niet suggereren dat we zouden moeten afzien van activisme en ons volledig richten op innerlijke groei. Wat ik wil zeggen is dat liefde en empathie de door ons voelbare dimensies zijn van het Verhaal van Interzijn¹³ en dat we zonder hen als gids niet zinvol vanuit dat verhaal kunnen handelen.” (...)

“Evenwicht, zachtheid, tederheid en mededogen zijn dingen die we nodig zullen hebben om te kunnen kijken naar alles wat is, om daarna krachtig, soepel en volhardend te kunnen handelen”¹⁴

Het is een én-én-verhaal, maar ik voelde meteen intuïtief aan: zonder die ‘innerlijke revolutie’ zal het niet lukken.

Thich Nhat Hanh schrijft:

“Om te beginnen moeten we onze eigen problemen en ons eigen lijden begrijpen, anders kunnen we onmogelijk van anderen houden.”

“Je wilt van jezelf houden, maar neem je ook de tijd om van jezelf te houden, om voor je lichaam en gevoelens te zorgen? Als je hier geen tijd voor hebt, hoe kun je dan een ander helpen?”¹⁵

Die eerste stap is meteen al een straffe opdracht: **mededogen voor jezelf**, zelfacceptatie, “zelfliefde” (wat iets heel anders is dan egoïsme).

Ik ken heel wat mensen die daarmee worstelen; ik ben er zelf ook eentje van. Dat houdt ook in dat je een plaats hebt gegeven aan je klimaatangst, aan je boosheid omdat het niet opschiet, aan je twijfel en wanhoop soms, aan het verdriet om al dat onnodig lijden dat er al

¹⁰ Ik eindig dit hoofdstuk met de visie op de toekomst van een werkgroep van *Grootouders voor het Klimaat*

¹¹ Onder meer Richard Stiegler, Jan Rotmans, Charles Eisenstein, Matthijs Schouten, Thich Nhat Hanh

¹² Jan Rotmans, “Omarm de chaos” pagina 256

¹³ Charles Eisenstein, “Klimaat – het nieuwe verhaal” pagina 20. De auteur stelt het “verhaal van interzijn” tegenover het nu nog dominante “verhaal van afscheiding”

¹⁴ Jan Mertens, “Het doet er toe, over verdriet, hoop en verzet” pagina 81

¹⁵ Thich Nhat Hanh, “Met zen de planeet redden,” pagina 243

is en nog veel, veel erger wordt, aan je gevoelens van rouw om wat al verloren of verdwenen is, of op het punt staat te verdwijnen.

De tweede stap is dan: **mededogen voor de wereld**, de planeet en al haar schepselen. Let wel: dat mededogen geldt ook voor de “lakse” politici, de “onwillige” bedrijven, de klimaatontkenners, de onverschilligen. Mededogen is immers inclusief, het maakt geen onderscheid!

Ook dat is toch wel lastig: ik vind het makkelijker liefdevol mededogen te voelen voor een boom dan voor een Minister die zijn ogen sluit voor een crisis die zoveel mensen treft...

Mededogen kan gecultiveerd worden, maar dat is geen louter rationeel proces. Het vergt verstillig, oefening, meditatie. Verbondenheid voelen is geen kwestie van weten maar van ervaren.

Het klinkt allemaal misschien wollig en soft, maar dit consequent toepassen in de praktijk is voor veel mensen (waaronder ik) (aarts)moeilijk. Jezelf accepteren zoals je bent, jezelf graag zien, goed zorgen voor je lichaam en geest: geen evidentie. Dat houdt immers in dat je ook je sterfelijkheid en je onvolmaaktheid omarmt. Stiegler noemt die acceptatie zelfs “capitulatie” – een woord dat goed aangeeft dat je je moet “overgeven” aan de realiteit zoals die is – pas daar voorbij zijn authentiek leven en authentieke keuzes mogelijk.

Het lijkt niet al te moeilijk om louter rationeel te beseffen dat we als individu geen afgescheiden entiteit zijn, maar in alles met onze omgeving verbonden, zoals de ecologie ons aantoonst: zowel innerlijk als uiterlijk zijn we een ecosysteem met eindeloos veel andere kleine en grote systemen verbonden.

Heel andere koek is: daarvan doordrongen zijn, dit ook echt ervaren, zodat je er bijna automatisch ook naar handelt. En ernaar handelen betekent dan: met respect voor anderen, zowel mensen als andere levende wezens, maar ook de natuur en de aarde.

Dit moet even bezinken, toch? Hoe moeilijk deze weg ook lijkt, mij geeft hij hoop... en het is een goede oefening in zelfacceptatie...

Link met sociaal werk

Maar ik vraag me af hoe wereldvreemd dit alles bij sommige sociaal werkers zal overkomen. Ik krijg vooral signalen dat die “met het klimaat niet bezig zijn”. (Op zich is dat niet erg, want als we echt uitgaan van verbondenheid telt elke goede daad!)

Anderzijds: velen in het sociaal werk zijn al lang min of meer vertrouwd met “Geweldloze Communicatie,” zoals de vermaarde psycholoog Marshall B. Rosenberg die ontwikkeld heeft, al meer dan 20 jaar geleden. Je herinnert je waarschijnlijk wel de Jakhals- en de Giraffentaal?

Rosenberg was niet de eerste de beste; de VN ondersteunde zijn werk in conflictgebieden overal ter wereld. Hij werkte zowel met straatbendes als met militairen, leerde ook scholen zijn methode toepassen.

Bij hem horen we een gelijkaardige boodschap: het ware geluk vind je in het zorgen voor het welzijn van de ander.

Rozenberg zelf even aan het woord:

“... Dit is heel moeilijk over te brengen. Als we beseffen dat we allemaal deel uitmaken van één en dezelfde energie, dat we één zijn, kan geen van onze behoeftes ooit vervuld zijn als die behoefte ook niet bij alle andere mensen is vervuld.”¹⁶

Volgens Rozenberg is “agressief activisme” contraproductief voor politiek handelen maar evenmin kan je de wereld veranderen door vreedzaam in jezelf keren. Dat is een illusie. Hij pleit voor een *transformerende spiritualiteit*. Dat houdt in dat we eerst aan onszelf werken waardoor we niet in vijandschap maar vanuit liefde politiek handelen – vanuit de principes van geweldloze communicatie dus. En hij heeft bewezen dat het kan, talloze keren opnieuw...

Ook hierover hadden we het al in ons boek “Met hart en ziel...” waar het ging over remedies tegen ontmoediging¹⁷. We wezen er op dat als we de tegenpartij in een belangenconflict beschouwen als onze “vijand”, we in feite dezelfde geesteshouding aannemen als wat we onze tegenpartij verwijten.

Ga zelf aan het werk met je eigen verhaal

Met het vertellen van mijn verhaal wil ik ook jullie uitnodigen, zelfs een beetje aanmoedigen, om je eigen verhaal te verkennen, op te schrijven zelfs.

Veel van de 31 maatschappelijk werkers die aan mijn vorig boek meewerkten, vonden het neerschrijven van hun verhaal een ijkpunt in hun loopbaan; voor sommigen had het zelfs een carrièreswitch voor gevolg.

Misschien denk je “ik weet dat allemaal al, ik ken toch mijn eigen verhaal.”

Dat kan. Ik ben bijna zeventig, en terwijl ik schrijf ontdek ik nog steeds nieuwe verbanden.

Hieronder vind je het verhaal van Paola. Ook zij brengt heel mooi in beeld hoe haar professioneel engagement wortelt in haar eigen geschiedenis.

Het verhaal van Paola

“Ik noem mezelf altijd een kind van de sociale zekerheid”

Mijn beide ouders zijn schipperskinderen.

Mijn moeder, ons moeke, was op internaat en 13 jaar toen de tweede wereldoorlog uitbrak. Omdat tijdens de eerste wereldoorlog het schip van mijn grootouders werd aangeslagen, sloegen zij tijdens de tweede wereldoorlog met hun schip op de vlucht. Ons moeke, die heel graag onderwijzeres wilde worden, kon niet langer naar school gaan en moest haar droom

¹⁶ Marshall B. Rozenberg, “Gelijk hebben of gelukkig zijn?” uitgeverij de Zaak, 2007, pagina 121

¹⁷ Idem, pagina 312-317

opbergen. Reden te meer dat haar kinderen zeker de kans moesten krijgen om verder te studeren.

Mijn vader kon wel langer naar school gaan en ging werken in de chemiesector.

Bij hun huwelijk vestigden ze zich aan wal en kregen 6 dochters waarvan ik de jongste ben.

Noodlottig kwam mijn vader om bij een arbeidsongeval toen ik nog net geen 2 jaar oud was. Ik heb geen herinnering aan hem. De oudste was er toen 10.

Ons moeke was bijzonder moedig gezien de omstandigheden en erg zorgzaam voor haar kroost. Ikzelf was een echt *kakkenestje*, op handen gedragen door al mijn zussen. Men noemde ons wel eens de '14 billekes' verwijzend naar een uitgaansgelegenheid in de Kempen.

Gezien de gezinslast, was mijn moeder niet aan het werk en kon gelukkig genieten van een overlevingspensioen, arbeidsongevallenvergoeding, schuldsaldoverzekering en wezenbijslag.... Een geluk met een ongeluk. Ondanks deze inkomsten aanzienlijk hoger waren dan bijvoorbeeld een leefloon en gewone kinderbijslag herinner ik me toch dat het geld op was aan het einde van de maand. Ter overbrugging werden de grootouders even aangesproken of moesten de groene briefjes van de mutualiteit ingeruild worden voor cash. Het noodzakelijke was aanwezig, overbodige luxe niet. Ik heb dan ook veel respect voor alle mensen die met een beperkt inkomen moeten rondkomen en die hun kinderen ook kansen op verder onderwijs willen geven.

Wil dat ik een goede leerling was en ik bijgevolg voor mijn middelbaar naar een zogenaamde eliteschool mocht gaan. Het contrast was groot. Waar ik aanvankelijk een 'haantje de voorste' was, moest ik met lede ogen aanzien en aan den lijve ondervinden dat er totaal andere levensstandaarden maar ook andere levenswaarden zijn. Ik raakte bevriend met een meisje uit de villawijk. Ze hadden een eigen sportvliegtuigje, telefoon op elke kamer, een zwembad, een huishoudster, ... te veel om op te noemen. Wij waren zeer close, ik werd volledig mee in hun leven betrokken, ik mocht ook mee op verlof en leerde veel geneugten van het leven kennen.

Maar achteraf bekeken moest ik daar wel een prijs voor betalen. Ik ging als tiener helpen bij de bakker en een natuurvoedingswinkel, soms wel tot 5 avonden per week babysitten, allemaal om een centje bij te verdienen om "mee" te kunnen. Uiteraard leden mijn studies daaronder en voelde ik me toch meer en meer het kneusje, de mindere, ... iets wat me toch heel mijn leven is blijven achtervolgen. Desondanks werd ik telkens opnieuw verkozen tot klasverantwoordelijke, stelde men vertrouwen in mij en betekende ik blijkbaar iets voor mensen... een positieve ingesteldheid die ik zeker van ons moeke heb meegekregen.

Zie daar allicht de redenen voor mijn studiekeuze: niet te hoog gegrepen, doordrongen van sociale ongelijkheid en wat dat met een mens kan doen maar ook met een hart voor anderen...

Mijn studietijd, een tijd waar ik trouwens bijzonder goede herinneringen aan over hou, was als het ware een persoonlijke ontvoogdingsstrijd.

Enige jaren later, toen ik al een tijdje werkzaam was bij het OCMW, werd ik aangegrepen door een aantal gebeurtenissen bij mijn zussen: een bipolaire stoornis, een zelfdoding, ... Psychische kwetsbaarheid is sindsdien voor mij geen vreemde meer. En geloof me of niet, dit

heeft me veel geholpen in het werk. Het besef dat mensen kwetsbaar zijn, het besef dat iedereen anders is en dat er grote verschillen in draagkracht zijn, ... Dat noopt tot mildheid en mededogen, iets wat heel veel mensen en zeker onze cliënten verdienen want allemaal zijn we getekend door het leven en verbinding ontstaat wanneer we dit met elkaar kunnen delen!

En juist in een samenleving waarin het individualisme hoogtij viert en waarin meer en meer torenhoge verwachtingen gesteld worden aan mensen, lijkt het werk niet af met op pensioen gaan. Door mijn engagement bij de Federatie, wil ik die schijnbaar eenvoudige boodschap graag verder uitdragen.

Besluit

In dit inleidende hoofdstuk wilde ik kort inzage geven in mijn eigen achtergronden en in de evolutie die ik sinds mijn pensioen nog doorgemaakt heb.

Het is een eindeloos boeiend onderwerp: hoe we naar het leven kijken, naar geluk, waarden, zingeving, spiritualiteit ... en hoe dit al dan niet doorwerkt in onze professionele waarden en in ons handelen.

Tot slot van dit hoofdstuk: het is verfrissend en inspirerend, af en toe eens “over het muurtje te kijken” naar andere vormen van sociaal werk. Deze boeddhistische zuster Chan Khong¹⁸ is voor veel sociaal werkers wellicht een “nobeles onbekende” ... Juist daarom sluit ik graag met haar portret dit hoofdstukje af.

Sister Chan Khong

Ware liefde leren, de autobiografie van Zuster Chan Khong, mag een plaats krijgen naast de grote spirituele autobiografieën van de twintigste eeuw. Het boek vertelt het verhaal van haar spirituele en persoonlijke odyssee, zowel in haar thuisland als in ballingschap. De anekdotische stijl toont ons een intiem persoonlijk portret van een vrouw met een uitzonderlijke moed en een perspectief op het lijden van het Vietnamese volk. Deze unieke autobiografie vertelt het aangrijpend verhaal van een vrouw die geschiedenis schreef en wiens leven van doelbewuste toewijding aan de mensheid als voorbeeld en inspiratie voor ons allen kan dienen

Chan Khong is geboren in een dorp aan de Mekongdelta in 1938. Als tiener wijdde ze haar leven aan de ontwikkeling en beoefening van geweldloosheid, geworteld in het Boeddhisme. Gedreven door haar sterke toewijding tot sociale verandering begon ze te werken in de slums van Saigon, waar ze voedsel verdeelde, zieken verzorgde en kinderen onderwees. Toen ze 21 was ontmoette ze degene die voor de rest van haar leven haar leraar en compagnon zou blijven: Thich Nhat Hanh . Samen met hem stichtte ze de “*School of Youth for Sociale Service*” in 1964, wat uitgroeide tot een organisatie van meer dan 10.000 jongeren die zorgden voor medische, educatieve en materiële hulp op gebied van landbouw in het rurale Vietnam

¹⁸ <https://www.jacquesgeluk.nl/wp-content/uploads/2012/04/Zuster-Chan-Kong--ACADEMY-Magazine-2018.pdf>

Ook werden dorpen herbouwd die vernield waren in de gevechten. Ze werd een bekende pacifiste omwille van haar strijd voor mensenrechten en haar protest tegen onderdrukking en geweld, vaak met gevaar voor eigen leven. Vier jongeren werden immers door soldaten doodgeschoten omdat ze lid waren van de organisatie.

Na de oorlog werd ze een van de medestichters van Plum Village, het spirituele centrum dat onderdak verleent aan Thich Nhat Hanh's gemeenschap in Frankrijk, waar ze heel actief was in de verdere uitbouw ervan.

Ze organiseerde de boeddhistische vredesdelegatie bij de vredesbesprekingen in Parijs in 1969, en in de jaren 1970 assisteerde ze Thich Nhat Hanh op zijn wereldreizen waarin hij opriep tot vrede, en speelde ze een belangrijke rol bij het leiden van humanitaire noodinspanningen om Vietnamese bootvluchtelingen van de volle zee te redden, evenals het leiden van sponsorprogramma's voor meer dan 14.000 weeskinderen in Vietnam.

Thich initieerde samen met haar in de jaren zeventig een van de allereerste milieuconferenties in Europa¹⁹

‘Het leren van ware liefde’ is een ontroerende persoonlijke *memoire*, een inleiding tot de mindfulness-leringen en het leven van Thich Nhat Hanh en zijn gemeenschap in ballingschap, een overzicht van de ontwikkeling van de Europese en Amerikaanse vredes- en mensenrechtenbeweging, en een inleiding tot de geëngageerde en praktische stijl van het Vietnamese boeddhisme. Het documenteert het proces dat een einde maakte aan de Amerikaanse oorlog in Vietnam en geeft een levendige samenvatting van de Vietnamese geschiedenis van 1945 tot het huidige politieke, sociale en spirituele klimaat in Vietnam. ‘Het leren van de Ware Liefde’ portretteert ook enkele van de vele opmerkelijke mensen die het pad van zuster Ch�n Khōng deelden.

Maar bovenal is het het opmerkelijke en indrukwekkende verhaal van een zeer moedige vrouw, wier reis van een geaccrediteerde bioloog aan de Universiteit van Parijs tot een boeddhistische non, haar een uniek inzicht geeft in de centrale vragen van het leven en het vermogen om deze op een onverschrokken en ongecompliceerde manier aan te pakken.

Zuster Chan Khong is de eerste volledig gewijde monastieke discipel van zenmeester Thich Nhat Hanh, en de directeur van zijn humanitaire projecten sinds de jaren 1960.

*“Het nieuwe wordt gevormd door mensen
die niet bang zijn om onzeker te zijn”
(Rudolf Bahro, Duits filosoof en DDR-dissident)*

¹⁹ Met zen de planeet redden, pagina 8

2. Het OCMW maatschappelijk werk anno 2025

...”van een samenhangende visie op de positie van sociaal werk in een veranderende verzorgingsstaat is geen sprake, en al evenmin op de functie ten aanzien van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid, noch op de polarisatie in de samenleving.”²⁰

“Het begint bij het besef dat wij mensen **transformatieve macht** hebben, het vermogen om systemen echt te veranderen. Uiteraard is dat best lastig en vergt dat tijd, geduld en volharding, en natuurlijk bots je op de bestaande macht en lukt het ook vaak niet. (...)... Maar dat kan ook jouw stad zijn, of je wijk of buurt. Of je bedrijf of organisatie. Al die systemen zijn in tijden van chaos kwetsbaar en gevoelig voor disrupties, alleen realiseren veel mensen zich dat niet en onderschatten ze hun potentiële verandermacht.”²¹ “

In Vlaanderen alleen al werken meer dan vijfduizend maatschappelijk werkers aan de kernopdrachten vervat in de OCMW- en de leefloonwet. Ze doen dat in verspreide slagorde: er zijn zo’n 300 gemeenten die onderling nogal verschillen onder meer op vlak van grootte, bevolkingsaantal, mate van verstedelijking, sociaal-economisch profiel, bestuurscoalitie.

Dat maakt het moeilijk in het vizier te krijgen hoe het met dat Vlaams OCMW maatschappelijk werk gesteld is.

De toeziende overheid, de POD MI, kijkt vooral naar de praktijk vanuit de vraag of de relevante wet- en regelgeving correct toegepast wordt, maar zal zich niet inlaten met wat onder de lokale autonomie van de gemeente valt.

De VVSG heeft zeker een belangrijke ondersteunende rol, maar blijft uiteindelijk de ledenvereniging van de werkgevers, de plaatselijke besturen. Vanuit de sociaalwerkopleidingen en onderzoeksinstanties leveren studies waardevolle bijdragen, maar ze bieden zelden een brede blik over het gehele landschap. Een Vlaamse beroepsvereniging die de belangen van alle maatschappelijk werkers behartigt, is er niet.

De Federatie van Vlaamse OCMW maatschappelijk werkers lijkt de enige instantie die wat kan waken over de professionalisering van deze vorm van sociaal werk, en die in de veelheid van praktijken de gemeenschappelijkheid kan ontdekken. Ook al is de Federatie een vrijwilligersvereniging met bescheiden slagkracht, ze kan alert zijn en waar mogelijk anticiperen op maatschappelijke evoluties en de mate waarin het maatschappelijk werk daaraan onderhevig is.

²⁰ Marcel Spierts in “Sociaal werk. Mensenrechten in de praktijk” (Lannoo campus, 2019) p 59 Volgens hem moeten sociaal werkers een eigen verhaal ontwikkelen over wie ze zijn en willen zijn. Dit verhaal kan starten met een inspirerend beeld van de toekomst van de samenleving en onze rol daarin. Zie ook pag 320 in “Met hart en ziel...”

²¹ Jan Rotmans, “Omarm de chaos,” pag 209

Het is meer dan de moeite waard om de vinger aan de pols te houden, om naar het werk te kijken vanop enige afstand, zowel in ruimte (Vlaanderen in plaats van enkel het eigen OCMW) als in tijd (ook oog voor een lange termijn perspectief).

Alleen al omwille van het feit dat jaarlijks toch een paar honderdduizend mensen van de maatschappelijke dienstverlening van de OCMW's gebruik maken. Het gaat bovendien vaak om kwetsbare mensen, mensen in armoede, mensen die niet zomaar op eigen kracht hun plekje in de samenleving verwerven of terugvinden.

Eén manier om naar die praktijk te kijken, is de maatschappelijk werkers zelf bevragen.

Bevraging januari 2021

Zie website Federatie : [file:///C:/Users/Compa/Downloads/Artikel%20werkdruk%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Compa/Downloads/Artikel%20werkdruk%20(3).pdf)

Enkele uittreksels uit het rapport:

In januari '21 werd door maatschappelijk werkers bij de Vlaamse OCMW's massaal gereageerd op een online enquête van de Federatie. De **veel te hoge werkdruk** werd aangegeven als dé prioriteit waar de Federatie zich zou moeten over buigen.

De toegenomen werklast blijkt veroorzaakt door onder andere een te ver doorgedreven **digitalisering** in combinatie met een **verminderd aanbod aan fysieke contacten** van een aantal diensten zoals uitbetalingsinstellingen.

We vrezen dat die verminderde toegankelijkheid in het post-coronatijdperk wel eens structureel zou kunnen worden. Daarnaast slagen vakbonden, mutualiteiten, energieleveranciers, sociale huisvestingsmaatschappijen en tal van andere organisaties er nog steeds niet in om op een heldere manier schriftelijk te communiceren, waardoor maatschappelijk werkers moeten tussenkomen als een soort "administratieve tolken".

Ook de POD MI heeft het de maatschappelijk werkers het voorbije jaar niet gemakkelijker gemaakt. Het is evident dat men als OCMW de inzet van subsidies en betoelaging door de federale overheid moet verantwoorden, maar die **verantwoordingsdruk** wordt op de werkvloer beleefd **als disproportioneel en formalistisch**.

Het was opmerkelijk en tegelijk verontrustend, dat uit onze bevraging in januari 2021 bleek, dat slechts 1 op 5 maatschappelijk werkers zich voldoende gehoord voelt **door het eigen bestuur**.

Uit de vele mails die nadien volgden, onthouden we volgende kernwoorden: **erkenning en waardering zowel vanuit de ambtelijke hiërarchie als vanuit het politiek bestuursniveau, zorg voor voldoende personeel, gebruiksvriendelijke software, administratieve vereenvoudiging, meer aandacht voor het eigene van sociaal werk binnen de integratie van gemeente en OCMW, en een correcte aanwending van subsidies**.

De begeleidingsopdracht van maatschappelijk werkers komt echt in het gedrang. En die is even belangrijk voor de cliënten als voor de samenleving zelf. Dat blijkt wel eens vergeten te worden. Maatschappelijk werk in het OCMW is verbindend werken tussen mensen, groepen, organisaties en de samenleving. Maatschappelijk werkers zijn bruggenbouwers. Ze helpen

mensen hun plek vinden in de samenleving en er actief aan te participeren. Dit begeleidingswerk is meer dan ooit nodig in een periode waarin de sociale ongelijkheid blijft groeien evenals het ressentiment van achtergestelde groepen hiertegen.

Het OCMW: van Overbevraagd naar Onderbemand?²² (2022)

We bezorgden ons rapport aan alle betrokken stakeholders en hielden er een studiedag over op 6 oktober 2022 onder de titel “Het OCMW: van Overbevraagd naar Onderbemand?”

Op deze studiedag probeerden we opnieuw de problemen waar sociale diensten mee worstelen op scherp te stellen. We nemen de inleiding op de studiedag hier over:

Een mooi en zinvol beroep

OCMW maatschappelijk werk is wellicht niet het oudste beroep ter wereld, maar volgens ons wel één van de mooiste.

Wat geeft méér voldoening dan mensen kunnen vooruithelpen in hun leven, op vlak van inkomen, wonen, integratie, werk, sociaal netwerk?

Wat is boeiender dan vanuit de praktijk van alledag signalen te kunnen doorgeven om zo structureel onrecht en uitsluiting te bestrijden?

De kernopdracht van maatschappelijk werk heeft altijd betrekking op de relatie tussen individu en samenleving.

Samenleving in crisis

Die samenleving lijkt wel op drift. We blijven in snel tempo het klimaat naar de knoppen helpen, we zien onze democratie verzwakken, we zien de sociale ongelijkheid toenemen. De ene crisis volgt op de andere. Veel mensen zijn onzeker geworden, bang voor de toekomst, wantrouwig ten aanzien van de overheid. Je kan ze geen ongelijk geven.

De rijken worden rijker, maar voor veel **alleenstaanden**, om maar één groep te noemen, wordt armoede straks het nieuwe normaal. Zelfs als ze voltijds werken.

Het moet anders, en het is dringend, het is bijna te laat. Dat is steeds opnieuw de boodschap van steeds meer wetenschappers. Zelfs de grote baas van de Verenigde Naties vindt dat we immoreel nalatig zijn.

Toch op de brug!

Het is een hele uitdaging, om in zo’n moeilijke tijden op die brug tussen mens en samenleving te staan, om **met hart en ziel maar ook veel nuchter verstand** mensen te helpen hun plek te vinden, opnieuw perspectief te zien, een leven te kunnen uitbouwen in menselijke waardigheid.

Dàt is het maatschappelijk werk waar wij voor kiezen!

²² <https://federatievlaamseocmwmaatschappelijkwerkers.be/publicaties.html>

De realiteit is anders

Maar de vele signalen die we krijgen vanuit kleine en grote OCMW's, vertellen een minder rooskleurig verhaal. Administratieve overlast en te hoge werkdruk zorgen ervoor dat maatschappelijk werkers nog nauwelijks aan die kernopdracht toe komen.

En zo werd de vicieuze cirkel een crisis. Vacatures geraken niet ingevuld, de werkdruk stijgt bij wie nog wel aan de slag is, waardoor er ook meer uitval is.

De perceptie dat maatschappelijk werk geen aantrekkelijk job is neemt toe, en zo komen nog minder mensen af op de vacatures. De *war on talent* woedt volop.

Trouwens: ook **hoofdmaatschappelijk werker** is een knelpuntberoep geworden, waardoor sommige OCMW's ook hier andere diploma's toelaten. We begrijpen het probleem, al is het een bedenkelijke evolutie.

Oorzaken van de crisis in het m.w.

Maar er is niet alleen die krapte op de arbeidsmarkt, er is meer aan de hand, veel meer. Sociaal werkers zijn de kanaries in de koolmijn van de samenleving.

Zo wordt de wooncrisis nijpender met de dag. Mensen staan op wachtlijsten en kunnen nergens terecht.

Voor ons is elke vluchteling een mens met een gezicht, of hij uit Syrië of Oekraïne komt maakt geen verschil.

We merken dat digitalisering de zwaksten in de samenleving buitenspel zet. De toegankelijkheid van steeds meer dienstverlening is problematisch, als je alleen nog online een afspraak kunt maken of een aanvraag doet.

We frustreren ons mateloos aan Kafka-bureaucratie, die ons verhindert te doen wat we moeten doen. Het GPWI contract is een **doorn in het oog** van heel veel maatschappelijk werkers in Vlaanderen, Brussel en Wallonië.

We zien een falend structureel armoedebelid. Om het met de woorden van Wim Van Lancker te zeggen: het sociaal beleid is al lang niet meer wat het geweest is.

Het is niet, dat er niets gebeurt. Toch wel. Maar het is zoals met het klimaatbeleid: het is te weinig, het gaat te traag. Er is een krachtiger remedie nodig, maar die blijft uit.

En waar structurele oplossingen uitblijven, moet de OCMW maatschappelijk werker uitrukken, als een oververmoeide loodgieter op het einde van de winter, als alle kraantjes tegelijk beginnen lekken.

Cynisme of moedeloosheid dreigen. Als ik even persoonlijk mag worden: ik voel een héél grote bezorgdheid om wat er op het werkveld gaande is.

We zijn zelf in crisis, op het moment dat mens en samenleving ons misschien het meest nodig hebben.

Een crisis kan uitlopen op een ramp. Maar het kan ook anders. Een crisis kan ook tot een keerpunt leiden naar positieve verandering. We geven de moed niet op!

Studiedag als keerpunt

Het zou fantastisch zijn, mocht later blijken dat deze studiedag het begin van een ommekeer was.

Een keerpunt, waarbij beleidsmakers beginnen beseffen: verdorie, die maatschappelijk werkers doen goed werk, ze zijn van groot nut, zowel voor de mensen als voor de samenleving. Die moeten we ondersteunen. Want we voelen dat de samenleving zélf uitéénvalt als het zo doorgaat. Wat ook onze ideologie is, dit laten we niet gebeuren.

Hoe kunnen jullie, lokale en bovenlokale beleidsmensen, sociaalwerkopleiders en andere actoren en partners ons **ondersteunen**, zodat wij een kwalitatieve dienstverlening kunnen blijven verzekeren aan de meest kwetsbaren?

Want uiteindelijk gaat het niet om ons, het gaat om de meest kwetsbaren die weer eens de dupe dreigen te worden van dit verhaal.

Maatschappelijk werkers zien heel veel kansen hoe zij in hun opdracht ondersteunend kunnen worden.

In eigen hart kijken

Maar eerst willen we in eigen hart kijken.

We hebben vaak het gevoel dat we niet gehoord worden. Dat heeft misschien ook te maken met hoe we ons laten horen. Misschien kan dat anders. We zijn te braaf, wordt er gezegd. Misschien moeten we wat assertiever zijn.

We zijn met velen – meer dan vijfduizend maatschappelijk werkers, meer dan vijfhonderd hoofdmaatschappelijk werkers in Vlaanderen – maar tot nu toe benutten we de kracht van dat getal nauwelijks!

Bij deze een oproep aan onze achterban, om binnen de Federatie een actieve rol op te nemen, als medebestuurder of in een werkgroep. Maak collega's warm om lid te worden van het forum. Doe mee aan onze online bevestigingen. Geef ons feedback op de standpunten die we innemen of de voorstellen die we doen, zodat de band stevig blijft tussen achterban en actieve leden. We kunnen het niet genoeg herhalen: ieders inbreng telt.

Wat directies kunnen doen

We doen ook een oproep aan de **directies of diensthoofden** van de 300 sociale diensten van Vlaamse OCMW's om samen blok te vormen voor het maatschappelijk werk.

Het moet niet makkelijk zijn om in deze tijden verantwoordelijk te zijn voor de sociale dienst.

Ik ben ervan overtuigd dat jullie vaak wakker liggen, bedenkend wat je nog zou kunnen uitvinden om efficiënter te werken, vacatures ingevuld te krijgen, ervoor te zorgen dat jullie medewerkers gemotiveerd blijven. Jullie inzet maakt verschil, absoluut, en bedankt daarvoor.

Jullie hebben echter ook andere katten te geselen, andere opdrachten te vervullen. **En vooral:** de crisis in het maatschappelijk werk is op lokaal vlak maar deels op te lossen. Er moet méér gebeuren.

Alleen als jullie samen een vuist maken, om administratieve vereenvoudiging af te dwingen, om druk uit te oefenen op al die structurele elementen, is er een kans dat dingen in een stroomversnelling geraken.

Bovenlokale samenwerking tussen directies is volgens ons een must, en het moet een stevig engagement zijn, er moet spirit in zitten, er moet daadkracht van uitgaan. De VVSG kan daarbij een belangrijke ondersteunende rol spelen.

Willen we écht vooruit geraken, dan hebben we iedereen nodig. Elk beleidsniveau, van lokaal tot federaal, elke bevoegde minister, elke bevoegde Schepen, elke bevoegde overheidsdienst.

Hoe de oorzaken aanpakken

Gelukkig zijn er heel wat **kansen en opportuniteiten om de crisis te bestrijden!**

Maak de **mazen in de sociale zekerheid** kleiner, zodat er minder mensen doorheen vallen.

Dicht de digitale kloof en pak de verminderde toegankelijkheid van heel wat sociale organisaties aan. Maak de werking van vakbonden en mutualiteiten efficiënter, zodat OCMW's minder voorschotten moeten voorzien.

Versnel de automatisering van rechten en zet het mes in **overbodige controleprocessen** en procedures.

Geef ons vertrouwen. Het zal meer opbrengen dan al die werklastmetingen die een overload aan registratie vragen.

Van twee OCMW's hoorde ik onlangs dat de cijfers van de werklastmeting goed zaten.

Maar het ene OCMW had wel beslist om geen stagiairs meer te begeleiden, wegens teveel werk. Terwijl dat net een manier is om uw instroom te verzekeren. Bij het andere OCMW bleek dan weer, dat meer en meer anciens het OCMW verlieten om elders te gaan werken. Een zwaar verlies. Maar de werklastmeting zat goed...

Maar we zien nog meer opportuniteiten.

Trek uitkeringen op tot aan de **armoedegrens**.

Vereenvoudig. Zorg voor gebruiksvriendelijke software.

Bekamp samen met ons de "alternatieve waarheden" die verspreid worden over mensen in armoede, over minderheden. Want die negatieve beeldvorming bemoeilijkt ons werk.

Erken en bestrijd het **structureel geweld van ongelijkheid** en discriminatie. Zorg dat het onderwijs opnieuw een emanciperende rol kan spelen en voor sociale stijging kan zorgen.

Bouw goed geïsoleerde sociale woningen – en véél. Het is een van de meest evidente acties om te vermijden dat de klimaatcrisis de kloof tussen arm en rijk nog verder zal uitdiepen. Waar zijn toch de plannen om dat eindelijk eens aan te pakken?

Ondersteun de **sociale economie** zodat ook minder productieve mensen aan de slag kunnen. Daarmee vang je trouwens twee vliegen in één klap, want zij zijn vaak ook pioniers op vlak van duurzaamheid en circulaire economie.

Zorg voor een betere **afstemming tussen sociaalwerkopleidingen**, de missie van het OCMW en de opdracht besloten in de Organieke wet.

Bekijk hoe hulpverleners met een ander diploma bijgeschoold kunnen worden, maar hoed u voor een **devaluatie** van het maatschappelijk werk.

Misschien moet de bescherming van de titel maatschappelijk werker aangepast worden. Maar wat ons betreft moet artikel 59 onveranderd blijven: het **OCMW vervult zijn opdracht volgens de meest aangepaste methoden van het maatschappelijk werk**.

We zijn fier op ons beroep. We zijn overtuigd van onze unieke expertise, onze professionaliteit, onze unieke meerwaarde voor mens en samenleving.

Moed, lef en leiderschap

Het zijn beslissingen die **moed, lef en leiderschap** vragen. **Moed**, om de verleiding te weerstaan van populisme en goedkoop succes door polariserende uitspraken op de kap van minderheden of mensen in armoede.

Moed, om écht te luisteren naar mensen in armoede, naar hun verenigingen, naar ambtenaren die in de praktijk staan, naar onderzoekers, wetenschappers en middenveldorganisaties.

Lef om met deze ideeën te lobbyen bij collega politici.

Leiderschap om moeilijke knopen door te hakken in functie van het algemeen belang.

Is er geen draagvlak? Creëer er één.

Want het is toch stilaan **overduidelijk** dat de dijken **NU** moeten verhoogd worden. En niet als de orkaan er aan komt. Dan is het te laat.

Wat we van de studiedag verwachten

We verwachten niet dat we hier vanavond buiten gaan met kant en klare oplossingen op zak.

We hopen wél, dat OCMW maatschappelijk werkers en hun leidinggevenden, niet alleen de courage zullen vinden om **door te gaan met hun zo zinvol werk**, maar vooral ook niet opgeven om hun stem te laten horen, opnieuw en opnieuw en opnieuw. Zolang als nodig is.

We hopen wél, dat jullie beleidsmakers zich aangesproken voelen, en moed, lef en leiderschap tonen om de structurele problemen aan te pakken. Maar vooral ook: hier buitengaan met het idee dat wij medestanders zijn.

Medestanders, daar waar jullie van de samenleving een warmere plek willen maken. Vanuit de Federatie willen wij zeker verder meedenken en meezoeken naar oplossingen. We kijken uit naar jullie uitnodiging voor constructief structureel overleg.

Dank

Ik eindig met een woord van dank, aan u allen, om hier te zijn, en met ons mee te zoeken naar een betere, een inclusievere samenleving.

Want daar komt het uiteindelijk op neer, dat blijft toch het einddoel waar we allemaal samen voor gaan.

En hoewel iedereen in de zaal even hard nodig is om tot verandering te komen, wil ik ter afronding hulde brengen aan de maatschappelijk werkers onder ons.

Ze zijn te bescheiden om zichzelf **helden** te noemen, maar ze zijn het wel! Bedankt!

Vier jaar later...

Zowat een jaar na onze studiedag stelden we vast dat OCMW maatschappelijk werk een knelpuntberoep geworden was.

De Vlaamse voogdijminister zou uiteindelijk beslissen om ook andere sociaal-agogische diploma's toe te laten de vele vacatures in de OCMW's in te vullen, *zonder verplichte bijscholing*. Ondanks het aandringen van de Federatie om die bijscholing wel degelijk verplicht te maken, ten einde de kwaliteit van het sociaal werk te bewaken.

Ook al wordt gezegd dat de opleiding Maatschappelijk Assistent niet optimaal voorbereidt op het werken in een OCMW, toch kunnen we redelijkerwijs aannemen dat andere diploma's dat nog minder doen. Het is moeilijk aan te nemen dat de "meest geëigende methoden van maatschappelijk werk", zoals de OCMW wet nog altijd aangeeft, beter gekend zouden zijn door gezinswetenschappers of opvoeders.

Je zou dus kunnen verwachten dat voorzien wordt in een bijkomende opleiding, die de leemtes invult die in de curriculae van andere opleidingen te vinden zijn.

Jammer genoeg is het volgen van zo'n bijscholing niet verplicht! Het wordt blijkbaar aan de OCMW's zelf over gelaten om deze investering (in tijd en middelen) al dan niet te doen.

De tijd zal moeten uitwijzen of dit massaal gebeurt, dan wel massaal nagelaten wordt. In het laatste geval is een kwaliteitsverlies van de dienstverlening zo goed als zeker het evident gevolg.

Waar "levenslang leren" een must is in een "mensenberoep" dat bovendien werkt met een kwetsbare doelgroep, zien we nu reeds dat wel geïnvesteerd wordt in technische programma's – leren omgaan met de gebruikte software en kennis nemen van een intern draaiboek van richtlijnen en procedures – maar nauwelijks in methodische bijscholing. Dit gebrek aan levenslang leren in combinatie met hoge werkdruk zorgt nu al voor een kwaliteitsverlies – hoe zou het anders kunnen?

Voor de masters die starten in de functie, is de verloning ondermaats in vergelijking met wat ze in een staffunctie met hun universitair diploma kunnen verdienen. Vraag is dan ook of een aantal onder de kandidaten de job niet louter gaan zien als een opstap naar zo'n beleidsfunctie? Alle investering in het intern opleiden van deze medewerker gaat dan na

korte tijd verloren en het team mag opnieuw beginnen. Vervelend voor het team, maar uiteraard nog veel vervelender voor de cliënten!

We zien dus een risico aan minder vakbekwame medewerkers die mogelijk minder lang op de werkvloer blijven en dus voor discontinuïteit zorgen.

We zijn ook benieuwd naar het effect van “masters” in de teams, aangestuurd door hoofdmaatschappelijk werkers met een bachelordiploma. Lijkt ons ook niet voor iedereen evident.

Een vierde probleem dat zich kan stellen gaat over de instroom in de richting bachelor maatschappelijk assistent. Die instroom is laag. Dit Ministerieel Besluit maakt het kiezen voor deze richting in elk geval niet aantrekkelijker, al kunnen we voorlopig niet goed inschatten hoe zwaar dit zal wegen.

We argumenteerden vroeger al dat dit Besluit niets oplost wat de structurele problemen betreft. De werkdruk, de administratieve belasting, de eenzijdige gerichtheid op individuele hulpverlening ten koste van het structurele aspect van armoedebestrijding, de geringe waardering in de samenleving van “softe beroepen” (zorg, onderwijs, welzijn, jeugd), de neiging van de hogere overheden tot overdreven regelgeving en controle, enz.

Mogelijk zijn er ook positieve effecten. Het valt te hopen dat de aanwezigheid van bijvoorbeeld bachelors in de orthopedagogie in teams maatschappelijk werk, tot een **verrijking** kan leiden van **visie** op hulpverlening.

Ook de aanwezigheid van ‘masters’ in de teams kan verrijkend zijn, mogelijk kunnen ze meer beleidsmatige en structurele aspecten van armoedebestrijding binnenbrengen en **de kloof**, die hier en daar bestaat tussen de teams die in de wijken aan hulpverlening doen enerzijds en de stafmedewerkers die centraal aan armoedeplannen werken, **verkleinen**.

Van vereenvoudiging op federaal of Vlaamse niveau is weinig tot niets te merken. De belofte omzetbrief die het GPMI minstens zou vereenvoudigen, bleef lang uit en had uiteindelijk weinig vereenvoudiging om het lijf. De nieuwe federale Regeringsverklaring voorspelt weinig goeds, integendeel: de mazen van de sociale zekerheid worden nog maar eens wijder!

Het VVSG zoekt contact met de vakbonden om het probleem van de voorschotten aan te kaarten, maar concrete resultaten van de gesprekken zijn er anno 2025 nog niet.

“Het OCMW tussen pressie en depressie” - Bevraging Wallonië en Brussel²³

²³ Caldarini C., Cherenti R., *Het OCMW tussen pressie en depressie. Resultaten van een enquête bij 145 Brusselse en Waalse OCMW's*, OASL, OCMW van Schaarbeek, CeRiS, oktober 2023. De originele Franse versie kunt u hier downloaden: <https://bit.ly/3Asscqe>

In oktober 2023 verscheen een rapport met een titel die meteen weinig aan de verbeelding overliet: “Het OCMW tussen pressie en depressie”. Het rapport was het resultaat van een bevraging bij 145 Brusselse en Waalse OCMW’s. De enquête was meestal ingevuld door de Voorzitters en/of de Algemeen Directeuren. Ook al gaat het dus niet over Vlaanderen, we gaan ervan uit dat de resultaten ook voor Vlaanderen relevant zijn. In elk geval is zéér herkenbaar wat wordt aangegeven. We proberen een aantal elementen uit het lijvige rapport op een rijtje te zetten:

Er wordt gesteld dat het OCMW geconfronteerd wordt met **nieuwe doelgroepen** als gevolg van een opeenvolging van crisissen in de samenleving. Het gaat over doelgroepen die anders nooit een beroep op het OCMW zouden doen, zoals werkende armen, zelfstandigen, een toename van mensen met psychische problemen daar waar volgens de maatschappelijk werkers de gespecialiseerde diensten hun verantwoordelijkheid ontwijken.

Een en ander heeft voor gevolg dat voor de OCMW’s er een soort permanente crisis ontstaat die “**het nieuwe normaal**” dreigt te worden (of al geworden is).

Ook in Brussel en Wallonië worden negatieve effecten gesignaleerd van een te ver **doorgedreven digitalisering**, waarbij instellingen het fysiek contact met hun klanten te drastisch hebben ingeperkt, met alle gevolgen van dien voor wie niet digitaal geletterd is.

Velen vragen zich ook af waarom de armoede niet meer structureel bestreden wordt, want de oorzaken van armoede liggen niet op het lokale niveau maar hebben veeleer te maken met regionaal en federaal beleid. Men klaagt over het **doorschuiven van verantwoordelijkheid naar het lokale niveau**: “Het OCMW moet het dan maar oplossen”.

De lokale verantwoordelijken zien ook dat de dossiers van de maatschappelijk werkers **steeds complexer** worden, terwijl ze steeds minder tijd hebben voor sociaal onderzoek en begeleiding. Ze signaleren ook dat er een groeiende groep cliënten is die steeds moeilijker te integreren valt... waarbij men ook wel de zaak van twee kanten bekijkt: wil de samenleving wel deze mensen echte kansen richting tewerkstelling geven?

Ook het probleem van de “**tewerkstellingsval**” wordt aangekaart meteen met het voorstel om de minimumlonen op te trekken.

Net als in Vlaanderen klagen de OCMW’s dat ze **te veel voorschotten** op sociale uitkeringen moeten verlenen, en vinden ze dat de instellingen dat zelf moeten organiseren. Ook klagen ze dat de beloofde administratieve vereenvoudiging er nooit komt.

Omdat maatschappelijk werkers steeds complexere problemen voorgeschoteld krijgen, zie je disfunctionele strategieën opduiken: sociaal werkers die zich beperken tot de administratieve kant van hun werk, en de rest op zijn beloop laten. Door de complexiteit voelen werkers zich ook niet langer op alle terreinen competent.

Opmerkelijk: 80% van de OCMW’s heeft niet meer dan 10 maatschappelijk werkers in dienst.

85 % van de OCMW’s vindt dat de werkdruk van de sociale dienst is toegenomen. Twee derde van de OCMW’s vindt de werkdruk voor de sociale dienst “buitensporig hoog”. Dat zou vooral in de grote OCMW’s het geval zijn. Het gevolg van die hoge werkdruk is demotivatie bij het personeel en bureaucratisering van het sociaal werk; op de derde plaats wordt “burn out” genoemd.

(Er wordt ook gesproken over brown-out. Dit is een beroepssyndroom dat verband houdt met een verlies aan betekenis op het werk. Het resulteert in een afname van energie, demotivatatie, verlies van plezier en desinteresse in de uit te voeren taken, en zelfs een gevoel van absurditeit, wat leidt tot morele ontkoppeling en/of contractueel ontslag.)

Uiteindelijk kan de indruk van de werknemers in de OCMW's worden samengevat als **"wat heeft het voor zin"**? Een van onze getuigen omschreef het zo: *"de hiërarchie eist dat we meer controle uitoefenen omdat er te veel leeflonen zijn, de begunstigden eisen dat we hun dossiers sneller behandelen en dat we hen gunstige antwoorden geven, de overheden houden geen rekening met ons en het publiek vindt dat we luië mensen helpen"*. Met andere woorden, hij heeft geen enkele erkenning meer, direct noch indirect: *"niet van de werkgever, niet van de begunstigde en nog minder van de maatschappij"*.

Zes op tien OCMW's is van oordeel dat ze te weinig maatschappelijk werkers hebben. Ze hebben er niet de middelen voor, en vinden trouwens maar moeilijk geschikt personeel. Ook de Brusselse en Waalse OCMW klagen over de sociale scholen, waar een negatief imago over deze instelling verspreid wordt. Waar hebben we dat nog gehoord...

Huisvesting is één van die terreinen waar de werkdruk toenam:

"Thuis, zelfs bij de gemeente, begrijpen ze niet dat het OCMW er niet is om huisvesting toe te kennen. Gemeenteraadsleden verwijzen mensen door naar het OCMW om een sociale woning te krijgen."

Er is een schreeuwend tekort aan sociale woningen in Wallonië en Brussel. De wachtlijsten zijn erg lang (verschillende jaren) en de meest kansarmen kunnen de huur van 800 tot 1000 euro op de traditionele huurmarkt niet betalen. Ze wenden zich dan tot het OCMW, ofwel om hen te vragen tussen te komen in hun huurprijs, ofwel (wanneer het OCMW weigert tussen te komen in de huurprijs) in bijkomende sociale bijstand voor nutsvoorzieningen, voeding of gezondheidszorg. Er wordt ons verteld dat *"het uiteindelijk het OCMW is dat betaalt"*.

We pikken er nog eentje uit: de werkende armen.

De 'werkende armen' vormen een zeer ernstig probleem voor de OCMW's (58% van de respondenten), omdat deze mensen ondanks het werk dat ze doen niet voldoende inkomen hebben om een leven 'in overeenstemming met de menselijke waardigheid' te leiden. De OCMW's zien dit als een echt maatschappelijk probleem. *"Het is beangstigend om te denken dat een job niet meer volstaat om van te leven"*. *"Vroeger was werk een hefboom om uit de armoede te geraken. Dat is nu niet meer het geval"*. De OCMW's voelen zich dus machteloos, want zelfs werk is niet meer voldoende om mensen uit de armoede te helpen. Bovendien wordt voor de OCMW's hun arbeidsintegratiebeleid ondermijnd omdat deze mensen ons niet vragen om een job voor hen te vinden, ze hebben er al één.

En ook in Brussel en Wallonië is men niet wild enthousiast over het GPMI:

De OCMW's (55% van de respondenten) vinden de GPMI's niet altijd nuttig en relevant. Sommigen geloven echter dat ze echt nuttig kunnen zijn als ze als

pedagogisch instrument worden gebruikt, in vertrouwen en met echt overleg. Het moet echter gezegd worden dat de verplichting om het GPMI te gebruiken het in het beste geval meestal tot een "administratieve formaliteit" maakt die de tijd van de OCMW's verspilt, en in het slechtste geval tot een "sanctie-instrument" ten nadele van de begunstigden.

Sommige getuigen die we in het veld ontmoetten, benadrukten ook hoe moeilijk het is om het GPMI-instrument te gebruiken wanneer mensen moeite hebben met lezen en schrijven (analfabeten en allofonen in het bijzonder), of meer in het algemeen wanneer ze niet vertrouwd zijn met formele en contractuele taal (jongeren bijvoorbeeld).

De studie besluit:

“Maar als er één belangrijke eis is die er een beetje bovenuit steekt en die op zich voor niemand duur is, dan is het wel de eis tot **erkenning van het werk van de OCMW's en hun belang in de institutionele wereld van het land**. We moeten dus bijvoorbeeld vermijden dat we op een algemene en onvoorwaardelijke manier tegen de bevolking zeggen: *"ga naar de OCMW's"*. Dit is zeer schadelijk voor het werk van de OCMW's, net zoals het schadelijk is voor hun imago. *"Dat zou een goed begin zijn. Daarnaast zou het erkennen van het belang van de OCMW's in de sociale actie in het algemeen en in de cohesie van de samenleving al gezien worden als een blijk van erkenning die momenteel ontbreekt voor deze lokale instellingen, die hun acties afstemmen op de noden van de meest achtergestelde leden van de samenleving."*

Onze conclusie?

Het is duidelijk dat de Brusselse en Waalse OCMW's met dezelfde problemen kampen als de Vlaamse. De problemen die door de Vlaamse maatschappelijk werkers de voorbije jaren herhaaldelijk aangekaart werden, bleken geen loze kreten: ze worden volmondig bevestigd door de Voorzitters en Algemeen Directeuren van de Waalse en Brusselse OCMW's. (Dit rapport lijkt me dan ook aanbevolen lectuur voor de Vlaamse voorzitters en algemeen directeuren die nog zouden twijfelen aan de vele signalen vanuit het werkveld...)

Het regionaal beleid lijkt er helaas weinig oor naar te hebben, en het federale al evenmin. Op lokaal niveau zijn er (grote) verschillen tussen de gemeenten.

Bevraging begin 2025 bij OCMW's in de Kempen en Voorkempen

Elke De Moor (derdejaars werkstudente maatschappelijk werk, Geel) deed begin 2025 een bevraging naar het mentaal welzijn van OCMW maatschappelijk werkers, waarop 146 respondenten reageerden (vooral uit de Kempen en Voorkempen).

In haar onderzoek komen al de elementen of verzuchtingen terug die we hierboven al geduid hebben.

Zij vat ze samen in een aantal beleidsaanbevelingen:

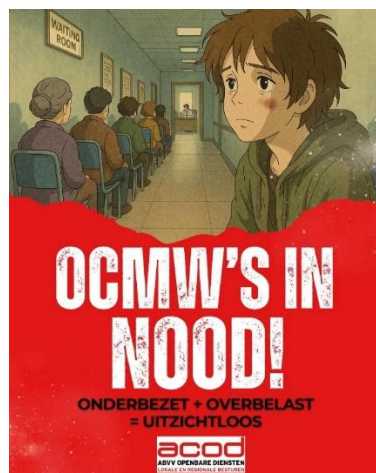
- Versterk het personeelsbeleid

- Verminder de administratieve last en vereenvoudig de werkprocessen
- Zorg dat andere organisaties toegankelijker zijn en streven naar betere samenwerking, waarbij elke organisatie zijn eigen verantwoordelijkheid opneemt
- Zorg voor een haalbare caseload per maatschappelijk werker
- Pak de huisvestingscrisis aan.

Federale regeringsverklaring 2025 belooft niet veel goeds.

De beperking van de werkloosheid in de tijd zal de druk op het OCMW nog doen toenemen. Of daar voldoende middelen tegenover staan is nog maar de vraag.

Bovendien komen er nog maar eens nieuwe regels en richtlijnen, onder meer hoe en wanneer aan bepaalde cliënten een deel van de hulp in natura dient uitbetaald. De hele verklaring met betrekking tot de OCMW's ademt een sfeer van wantrouwen.

En naast het ACOD trekt ook het ACV openbare diensten aan de alarmbel:

Toenemende voorwaardelijkheid van rechten.

Tot slot willen we wijzen om het feit, dat er niet alleen in de sector van de OCMW's bezorgdheid groeit om de toenemende voorwaardelijkheid van sociale rechten. Bepaalde partijen blijken er zelfs op uit om artikel 23 (over de menselijke waardigheid) uit de Grondwet te lichten.²⁴

Tijdens een studiedag van “Iedereen beschermd” op 13 juni '25 bleek dat zowel de Federale als Vlaamse regering continu probeert sociale rechten in te perken, of het nu over mensen met een handicap gaat, kinderopvang, mensen zonder papieren of OCMW-cliënten. Gelukkig is er het Grondwettelijk hof dat keer op keer de regeringen terugfluit...

Ik voel verzet als ik hoor hoe onze federale premier keer op keer herhaalt dat hij “paal en perk” wil stellen aan de praktijk waarbij mensen werkloosheid als een levenskeuze zien.

Alsof de RVA en de VDAB nu al niet over een voldoende wettelijk kader zouden beschikken om “werkonwilligen” te sanctioneren! Nee, men vindt het blijkbaar logisch dat men de hele school straft, terwijl er maar één of twee leerlingen iets uitgespookt hebben.

Mijn lange praktijk als verantwoordelijke van de dienst Activering (OCMW Gent) heeft mij geleerd dat de meeste mensen willen werken en er helemaal niet op uit zijn hun hele leven in een “hangmat” door te brengen²⁵. Werkloosheid brengt “onwelzijn” met zich mee, zo toont onderzoek²⁶. Het heeft mij ook altijd dwars gezeten dat van werkgevers zeer weinig inspanningen worden gevraagd... is er ook niet zoiets als “werkbaar werk”?

Maar “dank zij” die steeds opnieuw herhaalde negatieve framing is 70 % van de Vlamingen het eens met de beperking van werkloosheid tot 2 jaar. Dit is hoe het individueel schuldmodel werkt. Dat een heel kleine groep mensen misbruik maakt van bepaalde sociale rechten wordt uitvergroot, en liefst wordt daar nog aan toegevoegd dat dit gebeurt op de kap van de hardwerkende (witte) Vlaming die al genoeg belastingen betaalt... Terwijl het natuurlijk de (hogere) middenklasse is die van allerlei Mattheuseffecten profiteert en de superrijken... vaak helemaal geen belastingen betalen (en dat ook normaal vinden).

De manipulatie van de bevolking – want dat is het voor mij – zit goed in elkaar. De eerste stap is: blijven op dezelfde nagel kloppen (herhaling werkt!) dat niet het beleid verantwoordelijk is voor het onbehagen in de samenleving, maar een bepaalde doelgroep. Als je na verloop van tijd de publieke opinie méé hebt, dan kan je luid verkondigen dat je “de gepaste maatregelen neemt” om “wat de bevolking onrechtvaardig vindt” aan te pakken.

Het is heel belangrijk dat maatschappelijk werkers dit mechanisme blijven zien.

Hetzelfde mechanisme speelt trouwens bij de wooncrisis. Hoewel de wachtlijsten enorm zijn, blijft Vlaanderen falen op vlak van sociale huisvesting – nochtans een maatregel die ook op ecologisch vlak zeer interessant is²⁷. Ook hier poogt men het eigen falen te verdoezelen, door de indruk te wekken dat er veel fraude is, vooral met “buitenlandse eigendommen”. En dat men die voortaan streng gaat aanpakken. Ook toegangsvoorwaarden worden

²⁴ Zie <https://www.sampol.be/2023/04/de-aanval-van-n-va-op-artikel-23>

²⁵ Zie ook mijn bijdrage in het boek “Ik wil gewoon werken!”

²⁶ “Ik wil gewoon werken!” pag 22 – bijdrage van Fons Leroy, Wendy Ranschaert en Francis Holderbeke

²⁷ <https://sociaal.net/achtergrond/dit-zijn-de-antwoorden-op-de-wooncrisis/>

verstrengd. In werkelijkheid is die fraude verwaarloosbaar klein, maar opnieuw wordt de hardwerkende Vlaming *gebrainwasht* met een negatief beeld over een bepaalde doelgroep, dit keer mensen met een migratieachtergrond.

Ook internationaal zien we, dat de universele Verklaring van de Rechten van de Mens in praktijk soms niet meer is dan een vodge papier, dat op meerdere plaatsen in de wereld zelfs genocides aan de gang zijn, zonder dat de internationale gemeenschap hierin tussenkomt.

Hoe blijf je gezond onder al die druk?

Dit hoofdstukje is voor mij een noodzakelijk zijsprongetje: deel één is vooral een analyse van hoe het in de OCMW's gesteld is. Niet goed dus. Dat roept onvermijdelijk de vraag op, hoe het nog lukt in deze context te functioneren. Ik wou die vraag niet alleen stellen, maar ze ook proberen beantwoorden...

Eén van de maatschappelijk werkers die deelnam aan onze bevraging, schreef:

“Het extra werk stopt nooit en we draaien maar meer en meer uren. We horen over zelfzorg, preventie burn-out...maar dit zijn lege woorden want er wordt niets mee gedaan. Zelf hebben we er geen tijd voor en van bovenaf komt het duidelijk niet. Want telkens zegt men "we weten dat het ontzettend druk is, maar toch vragen we om nog een tandje bij te steken, onze inwoners / cliënten / kwetsbaren hebben ons nodig". Maar wie zorgt er voor ons?”

Het zijn de woorden van iemand die duidelijk nood heeft aan erkenning, aan eerlijke communicatie, aan echt begrip in plaats van holle woorden. Iemand die zich wel wil inzetten, maar niet gediend is met wat op chantage of schuldinductie lijkt. Het is een veel gehoorde klacht.

Maatschappelijk werkers hebben in hun beroep te maken met heel wat emotionele druk. “Veel dossiers hebben” is nog iets anders dan dag in dag uit met lastige emoties moeten omgaan: die van angstige, wanhopige, in zichzelf gekeerde of agressieve cliënten, die van vermoeide collega's, die van leidinggevenden. En tenslotte hun eigen emotionele reacties op al dat “emotioneel geweld”.

Dat je dan behoefte hebt aan begrip en erkenning is meer dan legitiem, het is vanzelfsprekend. Komt die erkenning er niet, dan is er veel risico dat klachten uitgroeien tot een klaagcultuur. De leidinggevende die zich ertoe beperkt om te zeggen dat hij/zij weet dat het druk is, maar daar niets rond onderneemt, roept zo'n klaagcultuur misschien wel over zichzelf af...

Ondanks protest, vanuit diverse hoeken, lijkt het er niet op dat de werkdruk de komende jaren zal afnemen. We moeten ons daar blijven tegen verzetten.

Maar intussen moet er ook wel zorg zijn voor de medewerkers op het terrein: hoe blijf je gezond onder al die druk?

De context

Het team waar we deel van uitmaken is een heel belangrijk element. Een goede sfeer in het team draagt in grote mate bij aan ons welbevinden op het werk. Maatschappelijk werkers geven zelf keer op keer aan hoeveel deugd het doet als je terecht kan bij je collega's. Als de sfeer in het team goed zit ga je 's morgens met plezier naar 't werk.

Natuurlijk verwachten ze ook van hun leidinggevende dat ze er terecht kunnen, dat die luisterbereid is en voor het team opkomt. Hij of zij zou 'de bewaker van de gezondheid van het team' kunnen zijn.

Oog hebben voor de drie aspecten van de zelfdeterminatietheorie (ontwikkelingskansen voorzien voor medewerkers, voldoende autonomie geven en zorgen dat medewerkers zich verbonden kunnen voelen) is iets dat geregeld voorwerp van gesprek kan zijn.

Ook de organisatiecultuur is van belang. Is er binnen de organisatie voldoende waardering voor de maatschappelijk werkers? Wordt er gepeild naar de tevredenheid van de medewerkers en wordt er dan ook met de resultaten iets gedaan? Hoe zijn de verhoudingen met de betrokken Schepen en met de leden van het Bijzonder Comité? Verderop in het boek besteden we hier nog uitvoerig aandacht aan.

Bijscholing en opleiding blijven volgen

De kans krijgen jezelf te blijven ontwikkelen is één van de drie psychologische basisbehoeften van medewerkers. Bijscholing en opleiding zijn één manier; de stiel leren van meer ervaren collega's is ook belangrijk.

Straks hebben we het nog over luisteren, maar het gaat ook over wat we vertellen en hoe we dat doen.

Kunnen jongere collega's in onze verhalen ons enthousiasme beluisteren, ons geloof in wat we doen en in de zinvolheid ervan? Durven we in die verhalen ook onze kwetsbaarheid benoemen, naast die van onze cliënten? Horen ze in onze verhalen dat ze voor zichzelf mogen zorgen naast de zorg die er is voor de cliënten?

Wordt er in die verhalen stil gestaan bij de essentie van de job, zoals psychiater Dirk De Wachter het elders in dit boek verwoordt? (*"Hoe kan ik voor de ander van betekenis zijn en er niet voor weglopen als het moeilijk wordt? Dat is waar het uiteindelijk om gaat"*).²⁸

De basis: een gezond ego

Het is natuurlijk ook van belang dat we zelf goed in ons vel zitten.

²⁸ Roek Lips citeert in zijn boek "Dit kan ook een goede tijd zijn" psychiater Dirk De Wachter, pagina 20

Eerst een belangrijke kanttekening. Noch wijzelf, noch onze collega's, noch het bestuur mogen van ons verwachten dat we "alles aankunnen". In de alinea's hieronder pleiten we voor het zorgen voor een gezond ego, maar dat betekent niet dat we problematische werkdruk op de dienst zomaar mogen individualiseren of "psychologiseren"!

Echter, in mijn praktijk als leidinggevende had ik wel eens de indruk dat sommige maatschappelijk werkers de lat voor zichzelf heel hoog legden, zonder dat dit vanuit het team of de leidinggevende werd gevraagd of verwacht.

Dan kan het nuttig zijn, je wat bewuster te worden van hoe je zelf in het werk staat, wat jou motiveert, energie geeft, vooruit helpt. Dat je je vragen stelt als "wie ben ik" en "wie wil ik zijn" en "hoe zit het met de spanning tussen die twee".

Ik had het daar al over in het hoofdstukje "herbronning" eerder in dit boek.

Als je een dienende, helpende rol wil opnemen, moet je dus eerst zorgen voor een gezond ego, aldus Lenette Schuijt²⁹. Om anderen op een goede manier te kunnen dienen, moeten we in vrede leven met onszelf, met onze eigenaardigheden en beperkingen. (Dat is niet altijd leuk of makkelijk. En we hebben het druk. Dus het komt er niet van).

Lenette Schuijt geeft aan dat we ons in de loop van ons leven bewust kunnen worden dat we toch niet zo goed in ons vel zitten. Ze zegt hierover:

"(...) Dan breekt een nieuwe periode aan waarin we leren om onontdekte gebieden in onszelf open te leggen, oude verwondingen achter ons te laten en de scherpe kanten van ons ego af te vijlen. Daarvoor moeten we soms pijnlijk afstand doen van het veilige harnas. Sommigen moeten door een diep dal om bij hun ziel (terug) te komen. De uitkomst van dat proces is dat we ons verzoenen met onze persoonlijkheid. Voor dienend leiderschap is deze **verzoening van cruciaal belang**. Om anderen te dienen moet u **in vrede kunnen leven** met uw ego, met uw eigenaardigheden en beperkingen."

Al goed en wel, maar hoe doe je dat?

Zelfacceptatie is een belangrijk proces dat tijd en toewijding vereist. Het begint bij **bewustwording en erkenning** van je onvolmaaktheden. Het zal wellicht onwennig zijn in het begin: naar jezelf kijken met vriendelijke mildheid en begrip. Het kan helpen om "als een detective" op zoek te gaan naar negatieve gedachten die je over jezelf hebt en die steeds terugkomen. Zie je kans die te herformuleren op een positievere of minstens meer realistische manier?

Ook helpend: **focussen op je sterke punten**. Maak er tijd voor om er een lijstje van te maken.

Je kan ook je **netwerk inschakelen** in moeilijke tijden: zoek collega's of vrienden op die je steunen en waarderen, en laat de kritiekasters voor wat ze zijn.

Het stellen van **haalbare doelen** is ook eentje die je kan helpen om jezelf op een positieve manier uit te dagen en succeservaringen op te doen.

²⁹ Lenette Schuijt, Praktijkboek "Werken met paradoxen" uitg. Asoka, 2006, pagina 295-296 Zij heeft het hier over 'dienend leiderschap' maar wat ze schrijft geldt even goed voor hulpverleners.

Mindfulness en meditatie kunnen je helpen om in het moment te blijven en jezelf te accepteren zoals je bent, zonder te oordelen. Hier dichtbij ligt zelfzorg, waar we straks nog dieper op in zullen gaan.

Het is belangrijk om **geduldig** met jezelf te zijn tijdens dit proces. Zelfacceptatie is een reis en geen eindbestemming.

Op een aantal aspecten gaan we nu dieper in.

1. Diep luisteren, ook naar jezelf!

Het is zo herkenbaar: de “ratrace”. Het gevoel constant opgejaagd te zijn door deadlines, telefoons van cliënten, allerlei to do’s, druk van bovenaf, al dan niet aangepraat schuldgevoel. Over wat stress met ons doet zijn al boeken vol geschreven.

In de drukte lopen we onszelf voorbij en wat we doen is minder kwalitatief. Ook de kwaliteit van ons luisteren zou er wel eens bij kunnen inschieten. Zowel het luisteren naar onszelf, als het luisteren naar anderen..

Het is verademend en inspirerend te vernemen dat andere culturen ons hier wijze lessen kunnen leren, zoals blijkt uit de fragmenten hieronder³⁰. Ik geef het graag mee, het kan helpen om *out of the box* te denken... en beseffen dat onze drukke manier van doen niet zo “normaal” is als we zelf zijn gaan denken... Dat er misschien toch valabele alternatieven zijn voor onze “drukdoenerij”...

"Er is nog een speciale kwaliteit, die misschien wel het grootste geschenk is dat we onze mede-Australiërs kunnen geven. Deze kwaliteit wordt **Dadirri** genoemd. Het is innerlijk, diep luisteren en rustig, stil bewustzijn. Bij Dadirri herkent men de diepe bron die in ons is. Als ik dadirri ervaar, word ik weer heel gemaakt. Ik kan aan de oever van de rivier zitten of door de bomen lopen; zelfs als iemand in mijn omgeving is overleden, kan ik mijn rust vinden in dit stille bewustzijn. Er zijn geen woorden nodig. Een groot deel van dadirri is luisteren".

Op de aboriginal manier leert men **luisteren** vanaf de eerste dagen van het leven.

"We kunnen geen goed en nuttig leven leiden als we niet luisteren. Voor ons is dit de normale manier van leren: luisteren in plaats van vragen stellen. We hebben geleerd door te kijken en te luisteren, door te wachten en door te doen. Onze mensen zenden deze manier van luisteren al meer dan 40.000 jaar uit", meldt Miriam Rose. Ze wijst erop dat dadirri ook gaat over **weten hoe te wachten**. De inheemse cultuur heeft ons geleerd om stil te zitten en te wachten. We proberen de zaken niet te overhaasten. We laten ze hun natuurlijke gang gaan, zoals de seizoenen. Er is niets belangrijker dan het heden. Laten we luisteren en ook wachten tot God ons doet begrijpen dat Woord een geschenk voor ons leven is.

³⁰ <https://www.miriamrosefoundation.org.au/dadirri/>

"Eeuwenlang – vervolgt ze – hebben we geluisterd naar de verhalen die elkaar werden verteld. Ze worden verteld en gezongen, keer op keer, met het verstrijken van de seizoenen. Zelfs vandaag de dag verzamelen we ons rond de vuren en luisteren we samen naar de heilige verhalen. Naarmate we ouder worden, worden we zelf de verhalenvertellers. We geven de jongeren alles mee wat ze moeten weten. De verhalen en de liedjes zitten in ons hoofd en we dragen ze diep in ons mee: bij ceremonies vieren we het besef van de heiligheid van ons leven. Dadirri's contemplatieve reis strekt zich uit over ons hele leven. Het vernieuwt ons en brengt ons vrede. Het stelt ons in staat om ons weer heel te voelen, vervuld met de Geest van God".

Ook in de boeddhistische traditie is “diep luisteren” een belangrijke kwaliteit. Meditatie is een zeer belangrijk onderdeel van de beoefening.

“...geleidelijk aan ontdekte ik dat hoe meer ik gewoon stil kon zijn en **naar mezelf kon luisteren**, hoe meer ruimte er ontstond om naar anderen te luisteren; en hoe meer ik naar de lucht en de bomen luisterde, hoe meer ik naar mensen kon luisteren.(...) In Plum Village oefenen we om met ons hele wezen te luisteren, om volledig aanwezig te zijn bij wat er wordt gezegd.”³¹

We zullen hoe dan ook manieren moeten vinden om te vertragen, te verstillen, naar onszelf te leren luisteren, zowel naar de signalen van ons lichaam als van onze geest. Makkelijk is dat niet, de stilte en het “niets doen” kan aanvankelijk erg onwennig aanvoelen. Maar het is gewoon voor onszelf van wezenlijk belang, willen we gezond blijven..

Sommige werkgevers bieden mindfulness lessen aan. Dat is een goede zaak, op voorwaarde dat ook de structurele oorzaken van een te hoge werkdruk aangepakt worden. Anders lijkt het een vergiftigd geschenk: een manier om de werkdruk nog op te drijven, want je wordt geacht door de lessen over meer veerkracht te beschikken...

Je zou geregeld “luistersessies” voor jezelf kunnen organiseren. In het kader van de landschapsbureaus waar we tegenwoordig vaak in moeten werken, zijn er gelukkig meestal “stille ruimtes” voorzien. Ik stel voor om die niet alleen voor geconcentreerd werken te gebruiken, maar ook *om niets te doen*. Zitten, luisteren, stil zijn. Minstens twee keer per dag tien minuten lijkt me een minimum.

2. Gevoelens toelaten

Gevoelens zijn signalen die ons vertellen dat bepaalde behoeften niet voldaan zijn. Die signalen zijn niet goed of slecht, ze zijn wat ze zijn. Het is belangrijk dat we kijken naar de achterliggende behoeften, die onze aandacht vragen.

De Perzische dichter Rumi verwoordt het in zijn bekende gedicht “De herberg”:

Dit mens-zijn is een soort herberg
Elke ochtend weer nieuw bezoek.

³¹ Sister Truy Dedication in “Met zen de planeet redden”

Een vreugde, een depressie, een benauwdheid,
een flits van inzicht komt
als een onverwachte gast.

Verwelkom ze; ontvang ze allemaal gastvrij
zelfs als er een menigte verdriet binnenstormt
die met geweld je hele huisraad kort en klein slaat.

Behandel dan toch elke gast met eerbied.
Misschien komt hij de boel ontruimen
om plaats te maken voor extase...

De donkere gedachte, schaamte, het venijn,
ontmoet ze bij de voordeur met een brede grijns
en vraag ze om erbij te komen zitten.

Wees blij met iedereen die langskomt
de hemel heeft ze stuk voor stuk gestuurd
om jou als raadgever te dienen.

3. Zelfzorg

Misschien moeten we beginnen met de definitie van “zorg” volgens Joan Tronto³²:

“Zorgen is een soort activiteit die alles insluit wat we doen om onze wereld in stand te houden, te laten voortbestaan en te herstellen zodat we er zo goed mogelijk in kunnen leven. Die wereld omvat onze lichamen, onszelf, en onze omgeving, die we alle met elkaar proberen te verbinden in een complex, levensondersteunend web.”

Nina Mouton schrijft:

“Hoe komt het dat jij zo goed voor anderen kunt zorgen en daarbij zo goed jezelf kunt vergeten? (...) **Er is pas sprake van echte zelfzorg als je als volwassene begint te zorgen voor het kind in jou.** We zitten allemaal onder de blauwe plekken, het resultaat van ervaringen uit onze kindertijd en jeugd. (...) Het doel is die blauwe plekken te herkennen, te erkennen en in je leven te integreren, zodat ze zachter worden. (...)”

Zelfzorg is kijken naar je behoeften en verbinding is een van de behoeften die we allemaal voelen. Haar kijk op zelfzorg is de individuele bril; er zijn andere manieren om naar zelfzorg te kijken (cfr Tronto).

Vanuit die individuele kijk is het de bedoeling bestaande patronen te “deconstrueren” en handvatten aan te reiken om nieuwe, constructieve patronen te creëren.³³

³² Geciteerd door Jan Drost in zijn boek “Dit is niet het einde”, 2023, pagina 231

³³ Nina Mouton, “Zelfzorg is het begin van alles” uitg Lannoo pag 13-15

Het is luisteren naar je lichaam. Het is ook hulp durven vragen. Het is verbinding maken met jezelf, met je lichaam, met je emoties, met je behoeften, met het innerlijk kind in jou. Zelfzorg is ook eerlijk zijn tegen jezelf. En het is ook keuzes maken.³⁴

En deze tips komen uit het boek “Disrupt jezelf”³⁵ :

- Goed begonnen is half gewonnen: begin met een ochtendritueel met als het kan een korte meditatie
- Las geregeld pauzes in, maar echte pauzes, zonder smartphone
- Bewust ademen brengt je tot rust
- Stel jezelf af en toe de vraag hoe het met je gaat en wat je nodig hebt
- Luister naar de signalen van je lichaam
- Volg je hart en je intuïtie
- Af en toe eens emotionele stoom afblazen helpt
- Wees lief voor jezelf in plaats van streng en veroordelend te zijn
- Herontdek het kind in jezelf, laat af en toe speelsheid toe
- Zoek verbinding met de natuur
- Verwonder je om kleine dingen, geniet ervan en wees dankbaar
- Stop met klagen; in elke onprettige situatie zit toch ook een goudklompje verborgen
- Niets is zomaar wat het lijkt, bekijk de dingen eens vanuit een ander perspectief of referentiekader
- Je bent in staat je gewenste werkelijkheid voor een stukje zelf te scheppen door te focussen op wat je wil

4. Levensvreugde cultiveren

“Elk moment is een ingang tot genade, een poortloze poort van morgendauw en vogelzang” (naar Jeff Foster)

Vreugde is een gevoel, levensvreugde is eerder een levenshouding, een manier van zijn. Die houding cultiveren betekent **niet** dat je je verdriet probeert te verdringen, integendeel, ze kunnen best naast elkaar bestaan.

Meer nog: jouw vermogen om vreugdevol in het leven te (proberen) staan helpt juist om donkere gevoelens onder ogen te zien. (Alleen: als iemand diep in de miserie zit, is het wel nodig daar lang genoeg naar te luisteren en bij stil te staan, vooraleer je over vreugde kunt beginnen.)

Over die Vreugde zijn de Dalai Lama en Aartsbisschop Desmond Tutu ooit in gesprek gegaan³⁶. Ze zien acht ‘poorten’ naar die levensvreugde: een positieve mensvisie, nederigheid, humor en speelsheid, acceptatie van de realiteit zoals die is, vergevingsgezindheid (ook voor jezelf), dankbaarheid, compassie en edelmoedigheid. Voor mij mag ook verwondering gerust in het rijtje staan.

³⁴ Pagina 21

³⁵ uit het boek “Disrupt jezelf”, p113 ev. Disrupt jezelf betekent “ontwricht jezelf”

³⁶ Douglas Abrams, *het Boek Vreugde*, Harper Collins 2016

Daar stap je niet zomaar doorheen, door die acht toegangspoorten naar levensvreugde. Dat vergt wel wat inspanning. *Vertragen, verstillen en verdiepen* is hier de boodschap.

Lezen over het onderwerp is alvast een goed idee. Het verruimt de blik. Boeken zijn als vrienden, levensgezellen. Wel **traag lezen**, niet “scannen”!

Schrijven is beter. Het hoeft geen hele autobiografie te worden, maar toch, hoe boeiend zijn de klassieke vragen: wie ben ik, wat voel ik, waar kom ik vandaan en waar wil ik met mijn leven naartoe? Hoe kan ik de toekomst mee vorm geven? (Voor mij is schrijven vaak een meditatief proces dat beter lukt dan meditatie op zich.)

Misschien komt de inspiratie niet zomaar. De **stilte** opzoeken helpt. Alleen gaan **wandelen in de natuur** (dubbele winst: de natuur helpt en beweging ook!). Hierover **praten** met anderen. Er moet wel veiligheid zijn als je je kwetsbaar opstelt – dus geen debat over wie gelijk heeft!

Mediteren is ook een weg naar verstillingsnatuurlijk.

Of tijd vrij maken om te proeven, wat **nederigheid** voor ons “ego” concreet betekent.

Ruimte maken in jezelf, om de realiteit te **accepteren** zoals ze is. Dat kan een proces zijn waar je jaren over doet. Jezelf aanvaarden zoals je bent is misschien al even moeilijk. Zie onder meer het eerste hoofdstuk, maar dit thema komt in het boek herhaaldelijk terug.

Dankbaarheid cultiveren, is eveneens een zeer belangrijke poort.. Een soort dankbaarheidsritueel uitspreken, dat zou mijn en jouw start van de dag kunnen zijn, in plaats van het checken van onze mails... Meteen is dat ook een oefening in zelfzorg. Dankbaarheid en verwondering gaan vaak samen. Zalig hij of zij die vanuit verwondering “de magie van het dagelijks leven” kan zien, kleine dingen weet te waarderen...

Compassie, liefdevolle vriendelijkheid of **mededogen** tenslotte, houdt méér in dan empathie. Het vergt een diep kijken, een innerlijk “schouwen” zodat we ontdekken wie we werkelijk zijn: geen afgescheiden individuen, maar veel meer met elkaar en met de andere levende wezens verbonden dan we ooit voor mogelijk hielden. Dat zorgt ervoor dat we woede en geweld bannen uit onze communicatie. Alleen respect en solidariteit zijn op hun plaats eens we beseffen hoe hecht onze band is met al wat leeft.

Mededogen heeft vier eigenschappen: het is inclusief (je sluit niemand er van uit), het brengt je vreugde als je het doet, het is erop gericht het lijden van anderen te verzachten (de actie-component) en het is gebaseerd op empathie en ‘diep luisteren’.

Ik denk dat je het moet uitproberen, als je wil ontdekken welke poorten naar levensvreugde je best liggen. Ik wens je alle succes bij jouw boeiende ontdekkingstocht. Het zou zomaar kunnen dat je innerlijke reis, hoe lastig ook op sommige ogenblikken, van jou een meer complete en wijze mens maakt!

5. Gewoon de knop omdraaien van min naar plus!

Op korte tijd ontmoette ik twee mensen die mij min of meer hetzelfde verhaal vertelden. De eerste was iemand die zich oprecht inzette voor zijn opdracht, maar daarbij toch allerlei

weerstanden ondervond en daarover bij zijn meerdere telkens toch zo wat zijn beklag deed. Tot hij zich op een dag afvroeg, hoe die meerdere zich daar zou bij voelen, dat hij zo telkens met zijn frustratie bij hem kwam. Want het was eigenlijk wel een meerdere waarvoor hij respect had en met wie hij goed kon opschieten. Hij besprak het, en het bleek inderdaad dat de leidinggevende het wel lastig vond om telkens weer die klachten te aanhoren. Dat was voor de man voldoende om een klik te maken en zelf meer verantwoordelijkheid te nemen voor zijn problemen.

De tweede persoon was iemand die zich ergerde aan het publiek voor wie hij werkte. Er was weinig respect voor zijn werk, mensen volgden de richtlijnen niet op, zaken moesten meermaals herhaald worden. Het zorgde ervoor dat de persoon zijn werk met tegenzin begon te doen.

Tot hij op een dag inzag dat het zo niet verder kon en zich voornam om, ondanks het gedrag van het publiek, altijd vriendelijk en zelfs af en toe vrolijk zijn werk te doen. Dit had een enorm effect. Zelf voelde hij zich veel beter en ook de mensen reageerden veel positiever.

Ergens las ik dat ons geluksgevoel voor de helft erfelijk bepaald is, voor 10 % bepaald door de omstandigheden en voor 40 % door onze perceptie...

Blijkbaar kan het wel: een klik maken, ondanks de eigen zorgen toch empathie tonen, rekening houden met de ander. Vriendelijkheid kan je cultiveren...

De realiteit is natuurlijk dat emoties ons soms overweldigen. Dat het niet zomaar lukt om ze weg te lachen of te parkeren. Dat je uit evenwicht dreigt te geraken.

6. Je (levens)missie formuleren op een aantrekkelijke manier

Ook dit stukje sluit aan bij wat eerder aan bod kwam in het hoofdstukje over herbronning.

Zelfzorg - en verwante begrippen zoals zelfacceptatie en zelfliefde - raken aan de kernvraag van ons bestaan, namelijk "waarom zijn we hier?" "waarom leven we?" of ook "wanneer leven we ten volle?" Het kan helpen een positieve kijk op jouw levensmissie en rol in de wereld te ontwikkelen. En die voor jezelf op een aantrekkelijke manier te formuleren, een manier die je uitdaagt om er voor te gaan.

Hieronder lees je hoe ik dat voor mijzelf heb geprobeerd.

Voor mij vertrekt alles bij de vaststelling dat het leven een ongelooflijk geschenk is³⁷. Een voortdurend geschenk, elke minuut van ons leven. De lucht die we inademen, het voedsel dat de aarde ons geeft, de schoonheid van de natuur, het leven brengend water, alles wat we nodig hebben.

In de natuur zoekt alles naar balans. **Als je een geschenk krijgt, geef je iets terug**, dat is een soort basiswet. Op zijn minst dankbaarheid. Het gaat niet zomaar om een geschenkje, het gaat over het mysterieuze, onbevattelijke, rijke, gulle, alomtegenwoordige leven! Het is dan

³⁷ Deze levensfilosofie wordt al eeuwen gehuldigd door inheemse volkeren in bijvoorbeeld Noord Amerika. Robin Wall Kimmerer heeft er een prachtig boek over geschreven: "Een vlecht van heilig gras."

toch vanzelfsprekend, of zou het moeten zijn, dat je zo'n enorm geschenk behandelt met eerbied en respect, dat je er zo goed mogelijk voor zorgt.

Onze kernopdracht in dit leven, vind ik, vloeit hier uit voort. Het is - voor mij dan toch - het enige valabele antwoord dat we kunnen geven op de vraag waarom we hier zijn.

Dat antwoord is: wij zijn hier uiteindelijk om het leven te dienen. Het leven te eren. Voor het leven te zorgen. Uit dankbaarheid voor het geschenk dat het leven is. Met vertrouwen, hoe onzeker de toekomst ook is.

Op onze eigen, unieke manier. Want ook dat is belangrijk: we zijn deel van een groter geheel en gelijkwaardig aan andere mensen (en in zekere zin aan andere levende wezens), maar tegelijk kunnen alleen wij onze opdracht invullen op die unieke manier die uitgaat van onze unieke manier van zijn.

Zo komen we tot de basale driehoek van ons bestaan: ik, de ander en het Andere. Het andere, dat is het Leven, met een hoofdletter. Mensen geven daar soms een religieuze of spirituele invulling aan. Spreken over God of over een liefdesenergie of over bewustzijn.

Het zijn pogingen een naam te geven aan iets dat veel groter is dan onszelf en ons verstand te boven gaat. Het Leven toont zich in alle levende wezens en het Leven dienen en eren kunnen we doen via het met eerbied, respect en liefde benaderen van al die levende wezens, of ze nu tot de menselijke soort behoren of niet.

Liefde voor al wat leeft begint bij jezelf graag zien, jezelf accepteren en zorg dragen voor jezelf. Dat is om drie redenen belangrijk. Vooreerst ben je zelf ook een levend wezen, dat net als alle andere levende wezens met eerbied en respect behandeld dient te worden. Alle leven is heilig, ook het jouwe.

Omdat alle leven met elkaar verbonden is, komt het feit dat je goed voor jezelf zorgt ten goede aan alle andere levende wezens.

Een tweede reden is dat je pas goed voor anderen kan zorgen, als je zelf naar lichaam en geest "gezond" bent, goed in je vel zit. Jezelf graag zien is dus echt nodig om je opdracht goed te kunnen vervullen.

Een derde reden is, dat liefde en vriendschap van anderen voor jou maar echt zal binnenkomen als je jezelf ook graag ziet. (Het is natuurlijk geen zwart wit verhaal)

Het gaat er in wezen om, het Leven in jezelf te eren. Door de manier waarop je omgaat met jezelf en de manier waarop je omgaat met anderen.

We zijn hier maar tijdelijk en we zijn onvolmaakt. Dat houdt ook lijden in. Dat zijn de existentiële grenzen aan ons menszijn. Essentiële kenmerken van ons leven. 'Het leven eren' wil zeggen dat we die begrensdheid accepteren, dat we onszelf aanvaarden met alles erop en eraan, ook de kantjes van onze persoon die we liever voor onszelf en voor anderen verbergen.

Ten volle leven wil dus niet zeggen "volmaaktheid nastreven" maar veeleer de **onvolmaaktheid echt proberen aanvaarden**.

Het leven eren betekent ook **genieten van het leven**, met volle teugen zelfs. Alleen: niet op een consumenistische, gulzige, egocentrische manier.

Liefst op een **ecocentrische** manier, al moeten we met z'n allen nog wat ontdekken wat dat precies inhoudt. Het gaat om eenvoud, om matigheid, om verbondenheid en harmonie. Een goed gesprek met vrienden, een voetreis door de bergen, een lekkere maaltijd, een leuke film of een boek, een zinvolle job, samen vrijwilligerswerk doen en zoveel meer.

Dat is iets heel anders dan de continu jacht om het mooiste, het beste, het nieuwste, met andere woorden het achternahollen van de verslavende illusies die het neokapitalisme en de vrije markt ons willen verkopen.

Zorg dragen voor jezelf is ook zorg dragen voor hoe je **verbonden blijft** met zowel jezelf (lichaam en geest) als met anderen en je omgeving. We zijn zowel een innerlijk ecosysteem als dat we uiterlijk tot tal van ecosystemen behoren.

“Er is dagelijkse inzet nodig om ons uit een te druk en te snel leven te bevrijden. De weg naar de ervaring van “inter zijn”, hoe alles in onszelf verbonden is en wij betrokken zijn bij de grote gemeenschap van leven en als gevolg daarvan groeien naar duurzaam leven, handelen en ervaren, begint met in ons dagelijks leven voldoende momenten van verstillings en eenvoud in te bouwen, waardoor we weer toegang krijgen tot de stilte van de holte van het hart. Daar kunnen we beroerd worden door het wonder van bestaan, daar vinden we verbinding met onszelf, de wereld en de bestaansgrond zelf.” (Matthijs Schouten)

Er is verstillings en vertraging nodig om op het spoor te komen van wat we echt nodig hebben om ons goed te voelen in ons vel, zodat we actie kunnen ondernemen om het leven te dienen, om voor onszelf en voor het welzijn van anderen en van de planeet te zorgen.

7. Actie ondernemen, maar het resultaat loslaten³⁸.

Er is nog een laatste puzzelstukje dat ik wil toevoegen aan dit verhaal van zelfzorg. Dat gaat over “het resultaat van ons handelen loslaten”.

Joanna Macy, de bekende activiste, stelt dat wie we nu zijn bepaald is door ons verleden, onze voorgeschiedenis. Maar in het nu kunnen we keuzes maken, intenties formuleren, ons iets voornemen, om op die manier onze toekomst in te vullen richting onze missie, het einddoel dat we willen bereiken. Daarbij wijst ze op het belang van volharding, ook als onze actie weinig resultaat lijkt te boeken. **Omdat we nooit weten wat de toekomst brengt, is het altijd zinvol het goede te blijven doen.**

“Toen Joanna in Tibet was, leerde ze iets belangrijks over de kracht van de intentie door te kijken naar de monniken die het klooster van Khampagar weer opbouwden. Dit klooster werd tijdens de Chinese Culturele Revolutie vernietigd door de Rode Garde. Omwille van een meer ontspannen bezettingsbeleid van de Chinezen kon men met de reconstructie beginnen. Dit beleid kon echter op elk moment weer herroepen worden. Er was geen enkele garantie dat het klooster, eenmaal opgebouwd, niet weer vernietigd zou worden. Maar dat hield de monniken niet tegen. Zij gingen met de onzekerheid om door er hun intentie aan toe te voegen. Ze gingen ervan uit dat, aangezien je het niet

³⁸ Joanna Macy, “Actieve hoop” pagina 246

kunt weten, je gewoon verdergaat. Je doet wat je moet doen. Je volhardt. Uiteindelijk is het de volharding die de toekomst vorm geeft”

Naarmate de tijd verstrijkt, wordt het steeds duidelijker dat de mensheid niet in staat zal zijn om de klimaatopwarming af te remmen tot een aanvaardbaar niveau. De gevolgen zijn rampzalig, de toestand lijkt hopeloos. In die context vragen velen zich af of hun activisme dan nog wel enige zin heeft.

Maatschappelijk werkers kunnen eveneens het gevoel hebben dat ze “water naar de zee aan het dragen zijn”. “Heeft het nog wel zin wat we doen?” klinkt ook hier. Volgens Macy moeten we volhouden om het goede te blijven doen, juist dan, zelfs al is het resultaat erg onzeker.

Ook de Vietnamese monnik Thich Nhat Hanh benadrukte het belang van handelen met volledige aandacht en intentie, terwijl we ons moeten realiseren dat we niet altijd controle hebben over de uitkomsten. Het vasthouden aan resultaten kan leiden tot stress, teleurstelling en frustratie. Door de resultaten ‘los te laten’ kunnen we ons meer richten op het proces en de ervaring van het handelen zelf, waardoor we vrijer en met meer vreugde kunnen handelen.

Het is een inzicht dat op het eerste zicht weerstand oproept, want op de werkvloer horen we het vaak anders.

Meer en meer dringt het “managerialisme” met zijn efficiëntie- en effectiviteitsdenken door in het maatschappelijk werk: ons werk zou meetbaar moeten zijn, men wil meer en meer controle over ons werk en het nut of het effect ervan. Veel (hoofd)maatschappelijk werkers lijken mee te gaan in dat verhaal. De vraag is of dat ééndimensionele nuttigheidsdenken ons niet steeds verder vervreemdt van onze missie. De vraag is of politiserend werken hierdoor niet steeds moeilijker wordt.

3. De toekomst: trends in de samenleving

“Hoop is altijd een beweging naar voren
Vanuit een deprimerende, verstikkende realiteit
werp je een anker uit naar een imaginaire toekomst
en wanneer het zich daar heeft vastgeklemd,
trek je jezelf, als individu of als samenleving naar het anker toe
Nog belangrijker dan die daad op zich
is het besef dat jij je een toekomst kunt voorstellen.
Dat er in jou nog een enclave bestaat,
vrij en onaangetast door de situatie”
(David Grosman)

*Echt sociaal werk:
Vakkundig liefde tonen
Juist nu zo nodig³⁹*

*“De tijden veranderen sneller dan ooit,
vandaag kan al gisteren wezen.
Wat morgen gebeuren gaat, weet niemand ooit,
misschien valt het ergste te vrezen.”*

Boudewijn De Groot zong het al in 1968⁴⁰ maar het is actueler dan ooit...

Als de samenleving zo snel verandert, wat dan met het maatschappelijk werk, dat precies op het snijpunt tussen individu en samenleving actief is?

Het lijkt niet meer dan logisch dat het maatschappelijk werk mee moet evolueren met die samenleving. Moeten we na 47 jaar dan niet eens “her-ijken” wat we verstaan onder “de meest geëigende methoden van maatschappelijk werk” uit dat zo belangrijke artikel 59 van de OCMW wet? (Maar dan niet onder druk van te veel openstaande vacatures!)

Wat willen we behouden, wat willen we versterken, welke richting willen we zeker niet uit?

Het belooft een moeilijke oefening te worden: het zijn verwarrende tijden, de toekomst laat zich maar moeilijk voorspellen, laat staan hoe het sociaal werk zich daarop dan verhoudt. Toch is het belangrijk, hierover na te denken en met elkaar in dialoog te gaan. Want zoals verder zal blijken, lijken een aantal huidige trends weinig goeds in te houden voor ons beroep. Denken we maar aan de nieuwe uitdaging die op ons afkomt door de beperking in tijd van de werkloosheidsuitkering!

Laten we de dingen hun beloop? Betrouwen we erop dat anderen het superbelangrijk vinden dat de kwaliteit van onze dienstverlening gewaarborgd blijft? Dat niet iedereen met een diploma hoger onderwijs “zomaar” in staat is om maatschappelijk werk in praktijk te brengen?

³⁹ Dit is zowat de enige haiku die ik in mijn leven gemaakt heb.

⁴⁰ Het nummer “De tuin der lusten” komt uit het album ‘Picknick’

Betrouwen we erop dat anderen er voor zullen zorgen dat het deel administratie in ons werk afgebouwd wordt ten voordele van begeleidingstaken?

Zijn we zeker dat we in de toekomst niet gereduceerd worden tot loutere uitvoerders van sociaal beleid, zoals het lokaal bestuur dat invult? Wat met het gevoel van veel maatschappelijk werkers, dat we zo stilaan een beetje de vuilbak van de samenleving aan het worden zijn?

Of proberen we zelf toch enige impact te hebben op “ons professioneel lot”? Ja toch? Het maakt toch deel uit van onze beroepsidentiteit, te streven naar autonomie om in optimale omstandigheden vorm te kunnen geven aan onze opdracht, mensen bij te staan om hun recht op menselijke waardigheid te realiseren? We zijn een semi-autonome professie⁴¹ net zoals leerkrachten en verpleegkundigen en die (beperkte) autonomie willen we blijven verdedigen.

In dit boek willen we geen kant-en-klare visie presenteren, maar eerder aanzetten geven waar onze meer dan vijfduizend collega's en hun leidinggevenden verder mee aan de slag kunnen:

- Hoe ziet **de ideale samenleving** er eigenlijk uit? Waar streven we naar?
- Wat is er voor nodig om die “**welzijnssamenleving**” dichterbij te brengen?
- Zijn we op de goede weg of wordt het nu écht dringend tijd om **het tij te keren** en een radicaal andere koers te kiezen?
- Hoe kunnen wij als OCMW maatschappelijk werkers daar **maximaal toe bijdragen**?

We zijn er van overtuigd, dat we zelf ook impact hebben op hoe ons beroep in de toekomst zal evolueren. We hebben voldoende veranderkracht in huis. Maar het zal niet zonder strijd zijn. Het tij laat zich niet zomaar keren.

Als we kranten, boeken of het internet raadplegen om een beeld te krijgen van “de wereld anno 2025” dan zullen we ongetwijfeld steeds opnieuw begrippen tegen komen als globalisering, technologie, digitalisering, groeiend probleem van eenzaamheid, pandemie, geopolitieke spanningen die leiden tot een voedsel- en een energiecrisis, de klimaatcrisis die zowat onze hele economie, ja zelfs onze hele manier van leven in vraag stelt, en de crisis rond biodiversiteit en milieu.

Wat we lange tijd als gegevenheden hebben ervaren, blijken nu weer verworvenheden die we weer kunnen kwijtraken: vrede, mensenrechten, democratie, gezondheid.

Trends: Een korte bloemlezing:

“We staan zonder twijfel voor ingrijpende wijzigingen – de wijziging betreft niets minder dan onze manier van leven. De grond voor die voorspelling is wetenschappelijk voldoende onderbouwd om ons **ernstige zorgen** te maken⁴².”

⁴¹ Op de studiedag van de Federatie van 9 oktober 2025 gaat Agnes Verbruggen dieper in op wat een semi-professie betekent.

⁴² Paul Verhaeghe in de inleiding van het boek “Veerkracht en burgerschap”

“Bij een systeemcrisis volstaan oude antwoorden – meer van hetzelfde – niet, ook niet in een nieuwe verpakking. Daarom heeft onze samenleving nieuwe grondslagen nodig, een andere kijk op de werkelijkheid dan die van het dominante mens- en wereldbeeld. En dat beïnvloedt ook de denkkaders die we in de praktijk hanteren, de manier waarop we vragen stellen en antwoorden formuleren. Het gaat om een paradigmaverandering⁴³.”

‘Ik voel me heen en weer getrokken,’ zegt Philipp Blom⁴⁴ in een interview, ‘tussen het feit, enerzijds, dat ik een historicus ben die in de boeiendste tijd van de geschiedenis leeft, dat ik zo’n complete omwenteling kan meebeleven. En anderzijds het feit dat ik een mens ben, **die gewoon bang is. Want er zijn heel bedreigende ontwikkelingen, die alles kunnen laten ontploffen wat we in de laatste eeuwen hebben opgebouwd. Dingen die onze democratieën zomaar kunnen wegduwen, die vreedzame maatschappijen en economieën kunnen beëindigen, als we niet ontzettend opletten en ontzettend hard vechten.** Ik voel de dualiteit. Het laatste wat ik wil, is studenten pessimistisch maken. Tegelijk is het mijn professionele plicht om hen duidelijk te maken dat Europa niet klimaatneutraal zal zijn tegen 2050. Zo veel sturingskracht hebben we niet. En sociale veranderingen gaan traag. Het heeft een eeuw geduurd voor we arbeid op een beschaafde manier organiseerden.”

“Vaak vinden grote sociale veranderingen pas plaats na een oorlog of een gelijksoortige ingrijpende crisis. **Maar de transformaties die nodig zijn om het klimaat enigszins stabiel te houden zijn qua omvang ongezien en het moet binnen tien tot dertig jaar.**⁴⁵”

“Het gaat steeds slechter met de natuur. **Geen van de biodiversiteitsdoelen die tien jaar geleden door de Verenigde Naties werden afgesproken, zijn gehaald.** Om het tij te keren moet het roer op alle fronten om. **Anders komt de overleving van de menselijke soort zelf in gevaar.**

Dit staat in de vijfde editie van de Global Biodiversity Outlook, een lijvig rapport dat elke tien jaar verschijnt onder auspiciën van de United Nations Convention on Biological Diversity (CBD), het biodiversiteitsverdrag van de Verenigde Naties. Het is volgens het rapport nog niet te laat om de trend te keren. Daarvoor zijn drastische, samenhangende ‘transities’ nodig. Veel meer bescherming van biodiversiteit (door uitbreiding van beschermde natuurgebieden en door habitat Herstel, te land, ter zee en in de menselijke omgeving), radicale aanpak van de opwarming, bestrijding van andere oorzaken van biodiversiteitsverlies (overexploitatie, vervuiling en invasieve soorten) en verduurzaming van de productie en consumptie van goederen en diensten, vooral voedsel.

Een kans om de koers te verleggen is er volgens VN-secretaris-generaal António Guterres juist nu: de coronacrisis toont de noodzaak aan om de relatie tussen mens en natuur te herzien en te werken aan duurzaam herstel. En er is al veel geld beschikbaar, aldus het rapport: 78 tot 91 miljard dollar per jaar (65 tot 76 miljard euro). Al zijn er uiteindelijk honderden miljarden nodig. Ter vergelijking: aan fossiele en landbouwsubsidies wordt er nu jaarlijks 500 miljard uitgegeven.⁴⁶

⁴³ Jef Peeters “Veerkracht en burgerschap – sociaal werk in transitie” EPO 2015 pag 36

⁴⁴ Interview in de Groene Amsterdammer https://www.groene.nl/artikel/we-ontdekken-onszelf-opnieuw?utm_source=De%20Groene%20Amsterdammer&utm_campaign=2a4f47383e-Dagelijks-2021-12-23&utm_medium=email&utm_

⁴⁵ Milieu en klimaatwetenschapper Pieter Leroy in De Morgen, 6 april 21

⁴⁶ De Morgen, 15 sept 2020

“De algemene inspanning om de klimaatdoelstellingen te halen moet door iedereen gedragen worden en mag de arme bevolking niet onredelijk treffen. De klimaat-transitie zal niet succesvol zijn als ze grote maatschappelijke onrust veroorzaakt. De gele hesjes gaven reeds de eerste, niet mis te verstane signalen. **Om effectief te zijn, zal een sociaal gedragen, rechtvaardig klimaatbeleid moeten steunen op een meer gelijke samenleving met minder armoede.**⁴⁷”

“Verder doen zoals we bezig zijn, voert ons regelrecht naar een ecologische, economische, sociale en **democratische ineenstorting ergens in de tweede helft van deze eeuw**. Bij ongewijzigd beleid is dat het meest waarschijnlijke toekomstscenario. Het zou een algemene systeemcrisis betekenen. De enige uitweg is een systeemverandering. De kernvraag is dan: welke verandering, welke transitie?⁴⁸”

“Er is een essentieel verschil tussen verandering en transformatie (...) Soms zeggen we dat we willen transformeren, maar dan bedoelen we – als we eerlijk zijn – dat we alleen maar een klein beetje willen veranderen. Dat is niet genoeg voor veel vragen waar we mee in aanraking komen als we naar een ander stadium willen groeien. Transformatie vraagt de bereidheid om alles te verliezen, alles los te laten.”⁴⁹

“Het is helemaal niet gek als je nu onrustig bent. Sterker nog: het zou gek zijn als je dat niet was. Het is heel onrustig in de wereld, en het voelt alsof we in een permanente crisis zitten. De onrust in de wereld weerspiegelt de onrust in onszelf. We leven dan ook in een verandering van tijdperk, waarin alles wat vanzelfsprekend is ter discussie komt te staan. Zo’n transformatieve verandering is veel ingrijpender, moeilijker en bedreigender dan ‘gewone’ verandering. Een transformatieve verandering is een diepe verandering en gaat over wezenlijk anders denken, handelen en organiseren. Dat vraagt het bijna onmogelijke van ons, namelijk om enerzijds het oude en vertrouwde los te laten, en anderzijds het nieuwe en onbekende te omarmen⁵⁰ .”

“Mensen ervaren geen wederkerigheid meer,” zegt professor Arno van Dam, “ze gaan zich minder sociaal gedragen omdat ze het gevoel hebben niets in ruil krijgen voor wat ze zelf geven.” Dus gaan ze voor zichzelf kiezen. Ze verliezen alle vertrouwen in de overheid en de organisaties. De samenleving verbrokkelt, er is geen samenhang meer. De oude antwoorden zoals vakbonden en socio-culturele verenigingen voldoen niet meer en daarbovenop wordt bezuinigd op jeugdzorg en buurtwerk. Dit alles leidt **tot een soort prerevolutionair klimaat dat wel eens uit de hand zou kunnen lopen**⁵¹.

Ze wist de financiële crisis van 2008 te voorspellen, nu ziet de Britse econoom Ann Pettifor (73) hoe de coronacrisis ons voor een beslissende keuze plaatst. **‘Het wordt of fascisme, of een nieuw duurzaam economisch systeem.**⁵²

⁴⁷ Bea Cantillon, ambassadeur bij Grootouders voor het klimaat - <https://www.grootoudersvoorhetklimaat.be/beat-cantillon/>

⁴⁸ Dirk Barrez, “Transitie” Pelckmans Pro, 2016, p 143

⁴⁹ Roek Lips, “Dit kan ook een goede tijd zijn”, uitg. Ambo/Athos, pagina 17

⁵⁰ Jan Rotmans, “Omarm de chaos” pagina 9

⁵¹ Zeno 27.11.2021 pag 30 - Professor Arno van Dam over de coronarellen en het 'prerevolutionaire klimaat' waarin we leven

⁵² <https://www.demorgen.be/nieuws/het-wordt-of-fascisme-of-een-nieuw-duurzaam-economisch-systeem~bd2f7b32/>

Ook Broederlijk Delen spreekt over revolutie, de 25 % revolutie: “Ons economisch systeem is belastend voor mens en planeet. Dat is geen mening, maar een feit. De vraag is alleen: hoe ga je daarmee om? Wij willen werk maken van een duurzame wereld zonder ongelijkheid. Door samen te werken, overal ter wereld, is dat perfect mogelijk. Want wist je dat als 25% van de mensen ervoor kiest om te delen en herverdelen, dat genoeg is om het 100% anders te doen? Zet mee de verandering in gang. Doe mee met de 25%-revolutie!”

“Nieuwe sociale modellen groeien slechts langzaam. En de macht is in handen van de oude modellen. **Idealen gaan altijd van start zonder macht, en worden door het ‘systeem’ ervaren als lastposten.** Maar er is iets dat alles overspant: dat is de liefde voor de medemens, voor de aarde en voor het bestaansmysterie. Dit is de enige krachtbron die lange spanningsbogen kan voeden ⁵³.”

“...**Te veel ongelijkheid**⁵⁴ **ondermijnt de democratie**”. “En hoe ongelijker een land wordt, hoe kleiner de kans dat er iets aan gedaan wordt. Je kunt beter te vroeg in opstand komen dan te laat.⁵⁵ “

“...Maar als ‘hun’ stuk van de aarde uitdroogt, onleefbaar opwarmt zodat de verstikkingsdood dreigt, en planten en dieren als voedselbron jaar na jaar meer verdwijnen, dan is de sluiting van ‘onze grenzen’ een eerste stap in het **doelbewust laten verhongeren** of zelfs letterlijk verstikken van grote delen van de mensheid (de nu al technocratisch besproken ‘**Big Dying Out**’) in de komende jaren, of in bekendere termen: dan is die politieke keuze een bewust opgezette massale genocide op allen die niet toevallig in de gematigde klimaatzones van de aarde leven. Dit is moreel en politiek van een dermate hoog cynisch gehalte dat het misselijk maakt.⁵⁶”

Tot slot: op het boek van Jan Celie gaan we iets uitvoeriger in, omdat het goed de samenhang weergeeft tussen de verschillende trends in de samenleving.

Jan Celie, “We worden er allemaal beter van” (uitg. Horizon, 2023)

Psycholoog Jan Celie acht het neoliberalisme (de “Heilige Markt”) verantwoordelijk voor een extreme sociale en financiële ongelijkheid, die op zijn beurt kwalijke gevolgen heeft. Celie betoogt dat de Markt ons volledige doen en laten is gaan bepalen!

⁵³ Ulrich Libbrecht, “In arren moede” 1995

⁵⁴ “Onze nieuwe analyse toont aan dat ongelijkheid in inkomen en rijkdom veel meer schade aanricht dan alleen maar oneerlijke samenlevingen creëren: **ongelijkheid is dodelijk**. Op basis van voorzichtige schattingen draagt **ongelijkheid bij aan de dood van ten minste één persoon elke vier seconden**. Dit zijn de levens die verloren gaan wanneer toegang tot kwaliteitsgezondheidszorg een luxe is en geen recht; wanneer gendergerelateerd geweld blijft bestaan; wanneer mensen verhongeren in een wereld waar geen voedseltekort is. Het terugdringen van ongelijkheid zou levens redden.” (Oxfam rapport, De Morgen, 22 jan 22)

⁵⁵ Rutger Bregman en Jesse Frederik, “Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers” Uitg De Correspondent, 2016, pag. 88

⁵⁶ Rik Pinxten, “Een eerlijke nieuwe wereld” pagina 15

Onderzoek toonde aan dat die extreme ongelijkheid voor iedereen in de samenleving nefast is, ook voor de rijken trouwens. Vandaar de titel van het boek: we worden er allemaal beter van als er meer gelijkheid in onze samenleving zou zijn! “De hebzucht van enkelen veroorzaakt het leed van velen”. De rijkste 10 % bezit en beheert 85 % van alle activa in de wereld. Zie trouwens het boek van Keith Payne dat we hieronder bespreken!

De samenleving is verworden tot een “**alleenleving**” (elk voor zich, concurrentie, wantrouwen, ...) “Asociale arrogantie” is er de kerneigenschap van. De focus is gericht op het ik, op sociale status en materialisme en het verlangen naar absolute perfectie.

En het resultaat daarvan is onder meer een wereldwijde **depressiepandemie**, onder meer door het verdwijnen van zingeving en inclusie.

Depressie is de grootste oorzaak van zelfdoding. Zelfdoding is in de leeftijdscategorie 15-29 jaar wereldwijd de tweede belangrijkste doodsoorzaak!

Pijnlijk hierbij is de vaststelling dat, ook al wordt de maatschappelijke verantwoordelijkheid voor depressie en burnout steeds duidelijker, vaak de individuele patiënt de schuld krijgt van zijn toestand (bijvoorbeeld als hij pillen weigert, waarvan geen enkel valide en betrouwbaar onderzoek kan bevestigen dat ze werken!) en is de behandeling erop gericht hem of haar weer zo snel mogelijk in het ziekmakend systeem te doen functioneren.

Celie toont aan dat er geen enkel sluitend bewijs is dat antidepressie pillen ook echt werken terwijl er wel miljarden aan verdiend worden.

De grote sociale ongelijkheid verhindert ook dat er gepaste maatregelen komen om de **klimaatontwrichting** in te dijken. Een klimaatcrisis, die net door dat neoliberalisme veroorzaakt werd... De kost van de klimaatcrisis op zich dreigt dan weer de sociale ongelijkheid nog te vergroten want het belastinggeld komt van de werkende klasse; kapitaal en vermogen worden nauwelijks belast.

Het neoliberalisme **holt ook de democratie uit** en is er dus een bedreiging voor.

Historisch onderzoek (Van Bavel) laat zien dat het neoliberalisme geen uitvinding is van de laatste eeuw, maar zich in de geschiedenis reeds vaker voordeed. Telkens volgens dezelfde cyclus, waarbij na een bloeiperiode waarbij de welvaart toeneemt, de machine begint te haperen om te eindigen in een nachtmerrie: extreme armoede bij de meerderheid, onlusten, **geweld en opstand**. Alle tekenen wijzen er op dat we aan de vooravond van die opstand staan.⁵⁷

De markt is ook **de media** gaan beheersen, waardoor ons beeld van de werkelijkheid **eenzijdig** wordt. Er komt alleen nog “veilig” nieuws. Ook het “trivialiteitentheater” hoort daar bij. Kritische stemmen worden als “linkse praat” weggezet zonder dat ingegaan wordt op de valide argumenten of het degelijk onderzoek die worden aangebracht⁵⁸.

⁵⁷ Ook Bea Cantillon is die mening toegedaan: “Grotere ongelijkheid leidt tot plutocratie, ze vormt een vruchtbare bodem voor populisme en kan uiteindelijk sterke kwaadaardige krachten in beweging zetten.”

⁵⁸ Ook door Rik Pinxten uitvoerig toegelicht in zijn boek “Een eerlijke nieuwe wereld”.

Internet en sociale media zorgen er nog meer voor dat we met z'n allen in een **pseudowerkelijkheid** leven, blind voor wat er aan de hand is, overgeleverd aan fake news en alternatieve feiten, willoos gedirigeerd richting moeten, presteren, perfectionisme, 'meer meer meer' consumeren.

Hoe meer boodschappen herhaald worden, hoe geloofwaardiger ze worden. Uiteindelijk werkt dit zeer **vervreemdend** en dat zorgt dan weer voor psychische klachten en depressie. Volgens onderzoek heeft vooral de hang naar perfectionisme nefaste gevolgen. Het gaat zowel over hoge eisen stellen aan zichzelf, hoge eisen stellen aan de ander, en het gevoel te moeten beantwoorden aan hoge eisen vanuit de samenleving. Het zorgt voor een vijandige houding tegenover anderen: wantrouwen, wraakzucht, competitief gedrag, anderen de schuld geven, verminderd altruïsme en solidariteit, ... We gaan naar een integraal verzuurde wereld!

"De kwetsuren zijn groot, en zoals gezegd zijn gekwetste mensen gevaarlijke mensen. Grote aantallen gekwetsten kunnen een gevaar vormen voor de al fragiele maatschappelijke stabiliteit. Onder meer Van Bavel waarschuwt dat een gewelddadige en breed gedragen revolutie mogelijk aanstaand is. (...) Dat moeten we ten allen prijze vermijden. De vreedzame eis om spoedig te evolueren naar een minder vervreemdende samenleving met een grotere gelijkheid is zonder twijfel het enige waardige initiatief. De hulp die een burgerberaad de politieke mandatarissen kan bieden is zonder twijfel hét vehikel bij uitstek om zo'n maatschappelijke organisatievorm (relatief) spoedig te verkrijgen." (p 316)

En Celie vervolgt dat we niet machteloos zijn. Wat we kunnen doen is: meer delen met anderen, minder werken, minder bezit najagen, minder in een virtuele omgeving vertoeven, minder naar perfectie streven, minder ambitieus zijn,...

Keith Payne over de invloed van ongelijkheid op ons denken en leven: "De gebroken ladder" (Spectrum, 2017).

De voorbije jaren zat ik geregeld verbijsterd naar het nieuws te kijken, als het ging over de verkiezingsstrijd in de VS, de Brexit, of de valse informatie die over de coronapandemie werd verspreid. Ik kon maar moeilijk bevatten waarom mensen zich zo lieten opjatten of manipuleren, tegen alle redelijkheid en gezond verstand in, tot en met de bestorming van het Capitool of fysieke agressie tegen mensen met een oosters uiterlijk tijdens de pandemie.

Keith Payne heeft met zijn boek een aantal puzzelstukken aangereikt die tot beter inzicht leiden. Een grote en nog groeiende **sociale ongelijkheid** heeft wel degelijk grote impact op gedrag van mensen.

Laat me beginnen met een "oud" inzicht: we wisten het eigenlijk al dat we veel minder redelijke, rationele wezens zijn dan we denken; we onderschatten schromelijk de invloed van onbewuste denkprocessen. Onze hersenen "bedotten" ons bovendien geregeld én we zijn (veel) meer manipuleerbaar dan we doorgaans denken. Voor mij kon het geen kwaad daar nog eens met de neus op gedrukt te worden...

We leven in een verticale wereld, stelt Payne, en dan heeft hij het over de statusladder en het feit dat mensen heel erg gevoelig zijn voor status zonder dat ze dit goed in de gaten hebben. Bewust maar ook onbewust zijn we voortdurend bezig onszelf en onze positie te vergelijken met die van anderen.

Blijkt dat een lage sociale status erg negatieve effecten heeft op ons denken en handelen en onze kansen op succes in de toekomst afremt. Daarbij zijn objectieve maatstaven voor armoede zoals inkomen, kwaliteit van het genoten onderwijs en maatschappelijk aanzien van je job veel minder belangrijk, dan waar we onszelf *subjectief* inschalen op die statusladder. Dit geldt van zodra landen een bepaald minimum inkomensniveau halen.

Zo is de ongelijkheidsvoet in Zweden en Japan ongeveer 4, die in de VS en Portugal ligt op 8. Hoe hoger die ongelijkheidsvoet, hoe meer je mensen in die landen krijgt die zichzelf een lage status toekennen, en bijgevolg hoe meer de maatschappelijke problemen toenemen! En hoe meer ook mensen uit de middenklasse met deze problemen te maken krijgen.

De effecten zijn niet gering:

- depressie, angsten en chronische pijnklachten
- het nemen van slechte beslissingen
- het slecht presteren in je werk
- het geloven in het bovennatuurlijke en in samenzweringstheorieën
- overgewicht, diabetes en hartproblemen
- een lagere levensverwachting.

Ook een toename van de criminaliteit hoort bij die effecten.

Payne geeft aan dat de “karaktergebrekentheorie” (wij noemen dat het **individueel schuldmodel**) een zeer gangbare theorie is die stelt dat oorzaken van armoede, misdaad en dergelijke op de eerste plaats gezocht moeten worden in het individu. Anderen daarentegen wijzen vooral op invloeden uit de omgeving die de kansen beperken (de structurele bepaaldheid van armoede). Payne wijst erop dat beide invalshoeken “deels gelijk” hebben, maar dat het er vooral op aan komt te begrijpen hoe onze menselijke geest omgaat met het opgroeien in een rijk dan wel een arm gezin. Volgens Payne “is het de ongelijkheid die verandert wie we zijn” (pag.76)

Wie leeft in armoede, denkt anders dan wie leeft in een middenklasse gezin. Uit onderzoek blijkt dat mensen in armoede bijvoorbeeld leven volgens het principe “snel leven, jong sterven”. Vrouwen die leven in zware, stressvolle of chaotische omstandigheden zijn geneigd eerder kinderen te krijgen, want de menselijke soort is zo geprogrammeerd dat we onze genen willen doorgeven. Het gaat dus niet om een bewuste keuze van deze vrouwen. Om dezelfde reden gaan meisjes vroeger menstrueren als ze in deze omstandigheden leven.

Maar hoe onze menselijke geest omgaat met toekomstverwachting heeft nog een veel grotere reikwijdte. Bijvoorbeeld de overweging om te investeren in studies, tegenover snel een hoger inkomen verwerven door de arbeidsmarkt op te gaan. Uit onderzoek bleek dat als mensen zich arm voelen, ze geneigd waren voor de directe beloning te gaan, terwijl als

mensen zich relatief rijk voelden, ze eerder gingen voor de grotere beloning op langere termijn.

Wie zich arm voelt is ook eerder bereid te gaan gokken, met als gevolg dat er dus meer risico's worden genomen. Stel dat je een huurachterstand hebt van 1000 euro, die dringend betaald moet worden. Zou je dan, bij het gokken, gaan voor 90 % kans om 500 euro te winnen, of voor 40 % kans om 1000 euro te winnen? Inderdaad, de meeste mensen gaan in zo'n situatie voor de 40 % kans...

Bovendien: de impact van een vergelijking met mensen aan de top is veel groter dan het effect van een vergelijking met mensen onderaan de ladder. Toenemende ongelijkheid geeft als gevolg dat mensen het gevoel krijgen dat ze meer nodig hebben (om "genoeg" te hebben), en als dat gevoel ertoe leidt dat mensen meer risico's nemen, betekent dit dat ongelijkheid zelf ervoor zorgt dat je je risicovoller gaat gedragen met alle gevolgen van dien.

Naarmate bezitters en bezitlozen in vermogen steeds verder van elkaar af staan, kunnen we verwachten dat de invloed van maatschappelijke vergelijkingen steeds zwaarder gaat wegen. De toegenomen sociale ongelijkheid van de voorbije decennia draagt bij aan het steeds feller tegenover elkaar staan van de partijen; dit heeft als gevolg dat de politiek in de VS de afgelopen jaren steeds verder gepolariseerd is.

Wat verontrustend is, is dat ook het oordeel van mensen over "de tegenpartij" extremer is geworden. Wie beter af is, ziet de ander als minder bekwaam, minder rationeel en meer bevooroordeeld. **Hoe rijker mensen worden, hoe minder bereid ze zijn om compromissen te sluiten, want ze zien hun tegenstander vaker als incompetent, irrationeel of immoreel!**

In andere woorden: het zich superieur voelen in status, vergroot het gevoel dat tegenstanders "de weg kwijt zijn". (pag 129) Hoe gespletener de economische wereld, hoe gespletener ook de politiek. Gevaarlijke ontwikkelingen, stelt Payne, want als **tegenstanders veranderen in vijanden kunnen mensen in reactie op die vijand zo ongeveer alles rechtvaardigen**. *(Noot: dit hebben we in de praktijk inderdaad gezien in de soap rond de presidentsverkiezingen Trump/Biden !)*

Ongelijkheid is verbonden met een slechtere gezondheid, deels omdat het aanzet tot ongezond gedrag. Maar nog groter is de link met hoe het lichaam reageert op crises, het fenomeen stress, en de negatieve invloeden van langdurige stresssituaties, onder meer de aantasting van ons vermogen om problemen op te lossen.

Verder stelt Payne vast dat ongeveer **de helft van de Amerikanen gelooft in een of andere samenzweringstheorie**, en ook hier ontdekt hij een verband met ongelijkheid (pag 163)

Naarmate mensen zich machtelozer voelen, geloven ze meer in complottheorieën die betrekking hebben op de machthebbers. Met intelligentie, onderwijsniveau of persoonlijke smaak vond men geen verband.

Met de toename van ongelijkheid voelt de meerderheid zich minder zeker, waardoor ook de behoefte aan religie toeneemt. Armen geloven ook vaker in letterlijke interpretaties van religieuze teksten, in wonderen, gebedsgenezing en bezetenheid van duivels en geesten.

Payne toont ook het verband tussen economische ongelijkheid en **raciale** ongelijkheid. (p 177)

Zo laat hij onder meer zien dat het netto vermogen van blanken 13 maal groter is dan dat van de zwarte bevolking in de VS en de kloof de voorbije jaren nog groeide. Het rassenvooroordeel zit in alle domeinen van de samenleving. Ik vond het zelf vrij beangstigend dat kleuters al een vrij goed beeld hebben van hun sociale status en die van hun klasgenootjes en goed aanvoelen dat je beter blank kunt zijn dan gekleurd...

Door het feit dat ook ruimtelijk er ghettovorming ontstaat in de steden (arme wijken versus rijke) wordt de kloof tussen arm en rijk nog moeilijker te overbruggen: “er bestaan goede redenen waarom mensen met verschillende ervaringen ook een onverenigbare kijk op de wereld hebben. Maar als de goed opgeleide rijkere mensen zich steeds verder onttrekken aan de rest, veranderen die verschillen in in steen gehouwen culturele barrières.” (p. 226)

En Payne bevestigt onze stelling: “Ongelijkheid komt net zo goed door de rijkdom van de rijken als door de armoede van de armen” en we moeten dus naar beide kijken.

Voor hem moeten we inzetten op twee dingen: de ladder korter maken, ofwel de **ongelijkheid beperken**. Ook de rijken zelf hebben hier baat bij. We moeten extreme ongelijkheid bekijken als een probleem van volksgezondheid. Daarnaast pleit Payne ervoor dat er gewerkt wordt aan de **bewustwording** van die continu onbewuste maatschappelijke vergelijkingen die we maken. We moeten niet stoppen met vergelijken, maar we kunnen best wel kritischer worden in hoe we dat doen.

Alicja Gescinska: De illiberale verleiding – over de uitholling van de democratische rechtsstaat. (2024, uitg Borgerhoff & Lamberigts)

Waar we vorige eeuw misschien nog dachten dat steeds meer landen de liberale democratie zouden omarmen als ideale bestuursvorm, mogen we dat idee intussen echt wel laten varen: liberale democratieën zitten in de hoek waar de klappen vallen.

Slechts **24 landen werden in 2022 als volwaardige democratieën erkend (nauwelijks 15 % van het totaal!)**, met als criteria pluralisme, burgerlijke vrijheden en individuele rechten.

48 landen scoren gebrekkig, **59** landen zijn autoritaire regimes; **36** landen schipperen tussen autoritarisme en moeizame democratie.

Liberale democratie vraagt wat uitleg. Het gaat om een bestuursvorm gebaseerd op **de wil van het volk**, geuit via **vrije** verkiezingen. Het woord liberaal is ook van belang, het verwijst naar de rechtsstaat, de grondwettelijke bescherming van individuele en maatschappelijke vrijheden, met onder meer de scheiding der machten, de bescherming van de pers, de vrijheid van meningsuiting en vereniging.

Alicja vraagt zich af waarom mensen zich afkeren van die liberale democratie en ziet 3 soorten drijfveren: psychologische, politieke en ideologische. Ze neemt Hongarije en Polen

als voorbeelden van de illiberale verleiding. Volgens haar kan een illiberale democratie nooit lang voortbestaan: ofwel keert ze terug naar de democratie, ofwel zal ze ervan wegglijden. Waarom is er dan toch die verleiding? We zien dat zelfs politici van centropartijen soms voorstellen doen die knabbelen aan de vrijheden die de grondwet beschermt.

Er zijn vier redenen: het verlangen naar veiligheid, de behoefte aan betekenis, de afkeer van het andere en de 'vloek der verongelijken'.

Er is altijd een spanningsveld tussen ons verlangen naar **veiligheid** en ons streven naar **vrijheid**. Angst is een zeer krachtig politiek wapen, waarop ingespeeld kan worden. Je maakt mensen eerst bang, vervolgens beloof je hen veiligheid in ruil voor hun vrijheden. Er worden **vijandbeelden** gecreëerd, gevaren van buitenaf: vreemdelingen, politieke tegenstanders, de zogenaamde elite. Het verlangen naar veiligheid is een legitiem verlangen, maar in handen van machthebbers kan het gevaarlijke gevolgen hebben.

Ook de behoefte aan betekenis is een heel menselijke behoefte. Zeker in deze verwarrende tijden waarbij houvast ontbreekt: er is een zingevingscrisis. De op macht beluste politieke werpt zich op als **de hoeder van existentiële waarden** (de laatste behoeder van de christelijke traditie(!), hij biedt de boodschap dat je leven niet zinloos is, maar deel van een groter plan. Je wordt iemand die er toe doet als je meeheult met de totalitaire verleider. Ook Trump speelt op deze behoefte in.

De afkeer van het andere is de afkeer van het pluralisme. "Er is geen alternatief", "er is maar één waarheid, de mijne". Iedereen moet op dezelfde manier denken en zich gedragen. Voorbeeld: het échte Polen is katholiek, niet pluralistisch. Diversiteit wordt niet getolereerd.

De vierde drijfveer is de vloek der verongelijken, mensen die zich **te kort gedaan** voelen en onmachtig om daar iets aan te doen. Het gevoel dat je uitgebuit wordt, dat er onzichtbare krachten aan het werk zijn. Illiberale democraten cultiveren angst en ressentiment tegen allerlei vormen van macht – culturele, intellectuele, politieke, economische, ook al zijn zij dus zelf vaak vertegenwoordigers van precies zo'n macht. Dat gevoel te kort gedaan zijn kan verglijden in wrok, afgunst, jaloezie en haat.

Het gaat de laatste decennia niet goed met de liberale democratie, en het tij zal niet zomaar keren.

Geschinska roept dan ook op tot **politieke bewustwording en betrokkenheid van iedereen**: wees waakzaam. Ze gelooft sterk in het belang van '**politieke geletterdheid**'. We mogen ons als burger niet afzijdig houden van de politiek. We moeten kritisch blijven denken, ons informeren, ons open stellen voor andersdenkenden. Ik denk dat we hier als maatschappelijk werker zeker een bijzondere rol kunnen spelen.

Rik Pinxten

We laten hier ook **Rik Pinxten** uitvoerig aan het woord, omdat Geschinska naar onze mening te weinig focust op de rol van het marktdenken en de verwevenheid tussen politiek en financiële macht.

De democratie zoals we die kennen wordt bedreigd, stelt Pinxten. "Enerzijds is er het (extrem) nationalisme dat weer de kop opsteekt, zowel in de VS als in Europa; het

extreemrechts gedachtengoed is soms ook religieus geïnspireerd. “De koppeling van extreemrechts, antidemocratisch en fundamentalistisch religieus denken is in heel Europa in opkomst.”⁵⁹.

Daarnaast is er de globalisering en de opkomst van het “**marktdenken**”, waarbij herverdeling en solidariteit werden bekritiseerd en vaak afgebouwd. De nadruk kwam te liggen op competitie, individualisme, privatisering, productie die naar lageloonlanden werd verplaatst.

Populisten spinnen hier garen bij: ze voeden de tegenstelling tussen het ‘eigen volk’ en de elite die de lonen onder druk zet precies door die globalisering en de goedkope arbeid in het buitenland. Zo ontstaat ook het idee van ‘omvolking’: door hier migranten en vluchtelingen toe te laten zou het ‘eigen volk’ in een paar generaties een minderheid vormen in eigen land.

“Invloed van de politiek, als uiting van de wil van een gemeenschap, wordt in het neoliberalisme geweerd en ook bewust afgebouwd: het economische primeert. Zo wordt de politiek van herverdeling ook bekampt: solidariteit is niet enkel ‘oud’ maar moet actief gereduceerd worden in de neoliberale economistische visie (aanvallen op vakbonden) en gelijkheid is een ‘linkse’ waarde die de vooruitgang hindert.” (p 38)

Precies omdat regeringen met democratisch verkozen partijen het land besturen volgens neoliberale principes die de ongelijkheid alleen maar doen toenemen, wordt het ongeloof in die liberale democratie vanzelfsprekend ook groter. (p 39)

Tommy Wieringa gaat nog een stap verder – volgens hem heeft de democratie nauwelijks overlevingskansen:

“Het vigerende politieke model van de klimaatcatastrofe is, vrees ik, het despotisme. Een stabiele democratie, met haar systematische traagheid en ineffectiviteit, heeft onder zulke hachelijke omstandigheden geen schijn van kans. Angstige, eenzame mensen offeren nu eenmaal als eerste hun burgerlijke vrijheden op voor de belofte van veiligheid en stabiliteit, ook als die belofte onmogelijk kan worden nagekomen”⁶⁰

Digitalisering en Artificiële Intelligentie

Het is duidelijk dat de digitalisering niet zal stoppen. Mogelijke voordelen zijn evoluties zoals automatische rechtentoekenning en het vereenvoudigen van de communicatie tussen de vele overheidssystemen. Maar hoe meer allerlei instellingen en organisaties overschakelen op puur digitale communicatie met hun klanten, hoe meer er mensen uit de boot vallen die niet mee kunnen in deze evolutie, en hoe meer OCMW maatschappelijk werk digitale ondersteuning zal moeten bieden, daar waar dit geen kerntaak is.

Ook de snelle ontwikkeling van AI mag als trend zeker niet ontbreken. Uiteraard zal AI voordelen bieden, maar de gevaren zijn niet min. Er kunnen onnauwkeurigheden sluipen in de programmatie. Er is een verhoogd risico op het manipuleren van informatie, op inbreuken op de privacy en cybercriminaliteit. AI kan ook leiden tot fors banenverlies. Het

⁵⁹ Rik Pinxten, “Humanisme in woelige tijden”, uitg Gompel&Svacina, 2021, pag34 ev

⁶⁰ Idem, pagina 78

zou ook kunnen dat we de controle over AI verliezen, wat bijvoorbeeld op militair gebied tot rampen kan leiden. AI zou ook de sociale en economische ongelijkheid kunnen vergroten.⁶¹

Transitie

Als we alle puzzelstukken samenleggen waar de hierboven geciteerde auteurs (en met hen vele anderen) het over hebben, kunnen we niet veel anders dan samen met Jan Rotmans concluderen dat we volop in een chaotische tussentijd zitten, die kenmerkend is voor de overgang naar een nieuw tijdperk⁶².

Doorgaans hebben we het vooral over de gevolgen van de klimaatopwarming en de fossiele energie die hiervoor verantwoordelijk is, maar Rotmans ziet een golf aan transities – diepgaande veranderingen dus - die zich aan het aftekenen is.

Het gaat om een reeks van transities rond energie, grondstoffen, circulaire economie, landbouw en voedsel, ruimtelijke ordening, financiën, onderwijs, zorg, democratie en tenslotte ook een sociale transitie.

Precies die complexiteit doet hem besluiten dat het om een ‘systeemtransitie’ gaat waarbij we de fundamenteën van onze manier van samenleven zullen moeten herdenken en anders aanpakken.

Zelf noem ik die toekomstige manier van samenleven de “welzijnssamenleving”. Ze rust op drie grote pijlers: aandacht voor duurzaamheid, een sterke democratie en streven naar sociale gelijkheid.

Zonder overdrijven naar alle waarschijnlijkheid de grootste uitdaging waar de mensheid ooit voorgestaan heeft.

Dat beseffen roept angst op, weerstand, woede, ontkenning, of minstens relativering: “zo erg zal het wel niet zijn”. Onze geest heeft een hele batterij aan verdedigingsmechanismen klaar om ervoor te zorgen dat we niet blokkeren, niet verlamd geraken onder te veel emotie.

Gelukkig maar: we moeten blijven functioneren, voor onszelf zorgen, ons gezin, onze cliënten.

In het volgend hoofdstuk onderzoeken we hoe we ons op die ontwikkelingen kunnen verhouden. Maar eerst nog een lijstje. Een lijstje dat jij lezer, mij mogelijk niet in dank zult afnemen. Misschien krijg ik alsnog het etiket doemdenker. Anderzijds: als je al die trends bekijkt, dan zie je toch wat er op ons af komt, en veel sneller dan binnen 50 of 100 jaar?

Ook Jan Mertens worstelde met die vraag:

“Wat mag je wel en niet zeggen als het over de klimaatcrisis gaat? (...) Je mag niet de hele tijd zeggen hoe erg het is, de mensen kunnen dat niet aan. Je moet altijd positief communiceren. Je moet het niet hebben over de klimaatmoties, want angst motiveert niet. Je moet alleen spreken over oplossingen, niet over problemen. Je

⁶¹ zie <https://www.iubel.be/de-gevaren-van-artificiele-intelligentie/>

⁶² Zie ook “Tricky tijden” van Jitske Kramer

mag niet zeggen dat mensen iets gaan verliezen of dat ze hun manier van leven zullen moeten veranderen. We moeten aan onze kinderen kunnen zeggen dat ze het beter zullen hebben dan hun ouders. We moeten optimistisch zijn, want optimisme is een morele plicht.”

Anderzijds, zegt hij, de IPCC rapporten liegen er niet om. De samenleving heeft recht op eerlijke, transparante informatie. “Soms lijkt het er op dat je niet mag zeggen dat regen nat is omdat de mensen dat niet aan zouden kunnen. Het kan best zijn dat mensen dat vervelend vinden, maar daarmee helpen we onszelf niet.” De mensen wijsmaken dat het allemaal wel goed zal komen, is ethisch gezien een vorm van schuldig verzuim.⁶³

En dus, hier mijn hoogst persoonlijke lijstje van mogelijke rampen die ons kunnen overkomen ten gevolge van de klimaatcrisis of de onderliggende systeemcrisis. Helaas gaat het bij een aantal punten niet over “mogelijkheden” maar over “feiten”:

- meer en heviger bosbranden
- meer hittegolven met als gevolg meer doden (als de buitentemperatuur hoger is dan 37° C, en de luchtvochtigheid hoger dan 75 %, dan overleef je de hitte niet).⁶⁴
- droogtes met als gevolg mislukking van oogsten en tekort aan drinkwater
- nieuwe pandemieën
- schade door stormen en orkanen
- meer overstromingen⁶⁵
- vluchtelingenstromen door onvruchtbaar geworden landbouwgronden
- stijging voedselprijzen
- stroomonderbrekingen
- tijdelijke onbeschikbaarheid van goederen, stilvallen economische activiteit met economische schade en werkloosheid
- verharding in de samenleving; winst van populistische, extremistische of fascistische partijen, die angst onder de bevolking aanwakkeren
- toename van geweld tegen minderheden als vermeende veroorzakers van verstoringen
- repressie tegen klimaatactivisten, inperking recht op verenigen, recht op betogen, persvrijheid
- onlusten, straatgeweld, plunderingen ten gevolge van prijsstijgingen, voedseltekort, verarming van de bevolking
- oorlogen
- toename onrust in de samenleving ten gevolge van haatcampagnes op sociale media, fake news, complotdenken
- hacking van digitale systemen waardoor publieke dienstverlening in het gedrang komt

⁶³ Jan Mertens, “Het doet ertoe” hoofdstuk 3

⁶⁴ **Meer dan 47.000 mensen** zijn afgelopen jaar (2023) in Europa overleden ten gevolge van de hitte. Het gaat om het op een na hoogste cijfer sinds het begin van dergelijke tellingen in 2015, maar het hadden er meer kunnen zijn, blijkt uit onderzoek van het Barcelona Institute for Global Health.

⁶⁵ “Nu wordt alle waterschade door de verzekeraars gedekt, maar op een bepaald moment is dat niet meer houdbaar en kunnen sommige woningen niet meer verzekerd worden. Dat zal tot sociale drama’s leiden, zeker bij de kwetsbaarsten in onze samenleving.” – uit een artikel in De Morgen 1.8.2024

- misbruik van artificiële intelligentie voor criminele of politieke doeleinden
- sabotage en ecoterreur
- verdere teloorgang biodiversiteit; ineenstorting ecosystemen
-

Ieder kan naar eigen inzicht dit lijstje aanvullen.

En daarnaast de hoop behouden. Al geven zelfs de klimaatoptimisten toe dat het dansen is op een heel slap koord:

“(...) Daar ligt volgens Remarque de sleutel: **klimaatactie moet bij de bevolking een nieuw vooruitgangsgeloof aanwakkeren.** Of dat kan zonder de werkelijkheid geweld aan te doen? Want pijnloos lijkt de groene transitie zeker niet te zullen worden, en mensen iets anders wijsmaken kan de polarisatie rondom het klimaatthema voeden. **‘Toch geloof ik dat het kan, als je maar een positief verhaal vertelt, namelijk dat onze wereld veiliger, gezonder, schoner en welvarender wordt door klimaatbeleid. Als mensen geloven in vooruitgang, zijn ze bereid om daarvoor tijdelijk wat in te leveren.’**⁶⁶

Ook van die vooruitgang kunnen we een lijstje maken! “Veiliger, gezonder, schoner en welvarender” gaat over gezonde lucht, proper water, gezond voedsel, zinvol werk, groenere steden, betere mentale gezondheid, meer democratie, enzovoort⁶⁷.

Ik hoop dat dit ook de toon van dit boek is: we zien het gevaar afkomen, we zijn er niet blind voor. Maar we gaan niet aan de kant van de weg zitten afwachten. We onderzoeken wat we kunnen doen, nu, maar ook morgen.

Zicht op een nieuw tijdperk

Volgens Rotmans zal de samenleving van de toekomst veel meer **horizontaal zijn, decentraal, bottom-up** georganiseerd. Organisaties en instituties zijn vervangen door gemeenschappen, coöperaties, sociale en fysieke netwerken. Ook de economie is veel meer decentraal, digitaal, en er is sprake van ontvlechting.

Tegenover de traditionele machthebbers komt een micromacht te staan vanuit netwerken en gemeenschappen, kleine creatieve bedrijven en maatschappelijke bewegingen, bottom-up. De oude media worden geleidelijk vervangen door internet, de krantencolumns door blogs, de politieke partijen door bewegingen, de representatieve democratie wordt aangevuld met rechtstreekse inspraak van burgers (vb G1000). In plaats van traditionele vakbonden zien we vakbonden ontstaan van *zelfstandigen zonder personeel*. Er komen meer

⁶⁶ https://www.knack.be/nieuws/milieu/klimaat/klimaatoptimisten/mensen-bang-maken-zet-juist-niet-aan-tot-actie-hoe-maak-je-de-massa-bewust-van-het-klimaatprobleem/?cel_hash=75b8deabbe90e01765633898d0c985df30473762&chts=1724665628&utm_source=Newsletter-20240826&utm_medium=Email&utm_campaign=Newsletter-RNBOCHKN

⁶⁷ Misschien kan de positieve aanpak van “kom op tegen kanker” ons inspireren: zie <https://www.denieuwelevensgenieter.be/inspiratie>

en meer lokale energie-initiatieven (cfr Duitsland). De grote zorgbedrijven worden vervangen door lokale zorginitiatieven. De overheid is veel meer facilitator in plaats van regisseur

De focus komt te liggen op **“beter” in plaats van op “meer”**. Niet **“bezit” is het centrale begrip in de economie maar “gebruik”**. We evolueren van zelfredzaamheid naar samenredzaamheid, van ego naar eco, met solidariteit voor de kwetsbaren. Nieuwe waarden zijn **ruimte, aandacht, tijd, vertrouwen, keuzevrijheid, kwaliteit**. Het klassieke ondernemen wordt veel meer sociaal ondernemen, **samen met anderen maatschappelijke veranderingen realiseren wordt het objectief, veeleer dan louter “winst maken”**.

De economie **bant afval uit** en wordt **circulair**, meer gebaseerd op **coöperatie, decentraal** georganiseerd, vertrekkend vanuit de vraag in plaats van aanbod, duurzaam, schoon, waarde creërend, maatwerk, gebruik in plaats van bezit, lokaal in plaats van globaal.

De nieuwe macht kan evolueren tot een nieuw regime door kennis te delen, door in te zetten op verbindingen tussen de netwerken, door lobbykracht te ontwikkelen, oude organisaties op te heffen, horizontale netwerken uit te bouwen zonder bureaucratie, leiderschap te ontwikkelen, te voorzien in lichte, tijdelijke koepels ter coördinatie van projecten, en via subsidie gericht op innovatie.

Het kapitalisme 3.0 houdt in dat bedrijven zich verantwoordelijk voelen om de grote problemen van deze tijd op te lossen: klimaat, water, voedsel, armoede, sociale ongelijkheid, werkloosheid en democratisch tekort (p 160)

Grootouders aan het woord: Hoe willen we dat de toekomst voor onze kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen er uit ziet?

(met dank aan Lieve, Dirk, Bie, Katrien, Annemie, Luc, Marie-Ann, Bénédicte, Jetty)

De tekst hieronder is het resultaat van een aantal samenkomsten van een werkgroep van de Gentse afdeling van de Grootouders voor het klimaat, waarvan ikzelf de trekker was. We stelden ons de vraag welke toekomst we onze kleinkinderen zouden wensen... Daar samen rond werken was een deugddoende ervaring.

Inleiding

We zijn niet naïef. We beseffen heel goed dat de gevolgen van de klimaatverandering ingrijpend zullen zijn en veel leed zullen veroorzaken. Maar dat is voor ons geen reden om bij de pakken te blijven zitten, integendeel, actie is meer dan ooit nodig, “elke tiende graad maakt een verschil”!

Het verbeelden van de toekomst zoals we die graag zouden willen, is ‘als een wenkende stip aan de horizon’ (Jan Rotmans) die ons motiveert om in gang te schieten. Ons toekomstverhaal geeft bovendien richting aan ons handelen. Het verwoordt welke basiswaarden ons telkens weer inspireren en voedt onze hoop, dat we binnen elke context toch altijd weer positieve keuzes kunnen maken.

Ons beeld van de toekomst is onaf, onvolledig, en dat hoort zo, want het is voortdurend in evolutie, het groeit met ons mee; naarmate we het delen met anderen wordt het rijker.

Verbeelding is iets van hoofd én hart, en spreekt daarom ook anderen aan. Praten over de wereld die we voor onze kinderen willen, zorgt ook makkelijker voor een gevoel van gemeenschappelijkheid met onze gesprekspartners. Als we iets met elkaar delen, dan is het wel die zorg voor kinderen en kleinkinderen.

Fundament

De wereldwijde systeemcrisis en de pijnlijke gevolgen ervan, hebben bij veel mensen het inzicht bijgebracht dat een visie op de mens gebaseerd op individualisme leidt naar vernietiging.

Er is een radicale omslag nodig, willen we als soort, samen met de andere levende wezens overleven. Die nieuwe visie stelt dat zijn “*inter-zijn*” is. Alle levende wezens zijn verbonden en onderling afhankelijk en maken deel uit van eenzelfde groter Geheel. Dat beseffen leidt tot respect, eerbied en dankbaarheid voor alle leven en niet-leven.

Niet concurrentie maar onderlinge samenwerking leidt tot welzijn van eenieder. We kunnen niet zonder elkaar, niet als mens, maar ook niet als element binnen een ruimer ecosysteem.

Dat inzicht leidt tot een ethiek gebaseerd op de grondregel “zolang alle anderen niet gelukkig zijn, kan ik dat zelf ook niet zijn. Daarom streef ik naar het geluk en het welzijn van anderen”. Die basis-solidariteit werkt in de diepte en de breedte en omvat alle levende wezens die er nu zijn en in de toekomst, en reikt zelfs verder naar ecosystemen, bergen, rivieren, landschappen. Binnen deze levenskunst is empathie een centraal begrip. Mensen leven vanuit authenticiteit, mededogen en het streven naar vrede.

Die diepe ervaring van verbondenheid komt er niet vanzelf: er is innerlijk werk nodig, vooreerst om als mens gezond en “heel” te zijn, harmonie te vinden binnen ons lichaam met hoofd, hart, buik, ledematen en al de rest. Maar ook verbonden met onze omgeving en alle elementen die ze omvat, met alle andere mensen in een harmonieuze samenleving, met alle levende wezens in tal van ecosystemen die zelf deel uitmaken van één groot Geheel.

(W)Onderwijs

De scholen van nu zijn in de toekomst vervangen door ‘wonderwijsplaatsen’ waar verwondering gestimuleerd wordt, waar we passies ontwikkelen die bij onze talenten passen en die we in wisselwerking met andere passies inzetten voor een goed, mooi en wijs samen leven. Kinderen leren een goed ‘samen-mens’ te worden.

Naast praktische kennis horen de kinderen dagelijks de dragende verhalen van het mens- en medemens zijn. Niet alleen leerkrachten maar een hele schare aan volwassenen geven in diverse onderwijsgroepen hun kennis, inzicht en ervaring door aan de volgende generaties. Naast intellectuele kennis is lichamelijke, emotionele en sociale intelligentie even belangrijk.

Samenleving gebaseerd op een sterke democratie

Nu de economie niet meer centraal staat maar het welzijn van de hele mensheid, wordt sociale ongelijkheid sterk beteugeld. Een sterke democratie waarborgt ieders rechten. Diversiteit wordt niet langer gezien als een probleem, maar als een krachtbron. Tolerantie en inclusie zijn de norm geworden.

Het verschillend zijn wordt een rijkdom in plaats van een bedreiging. Levensvisies, religies, politieke partijen, landen, rassen, kleuren, standen, verenigingen, mensen enz. gaan samen werken in plaats van strijden. Ze vinden stapsgewijs wat hen verbindt en hoe ze elkaar nodig

hebben en kunnen aanvullen. Dat geeft blijheid en voldoening, een gevoel van tevredenheid en geluk, met meer hart en minder hoofd.

De wereldwijde samenwerking tussen landen zorgde ervoor dat de klimaatopwarming een halt werd toegeroepen en massale duurzame (door wetenschap en innovatie ondersteunde) investeringen in plaatselijke economieën herleiden vluchtelingenstromen tot een minimum en zorgen voor welzijn, ook op plaatsen waar de aarde minder vruchtbaar is of de leefomstandigheden moeilijker. Eindelijk zijn de lasten rechtvaardig verdeeld en komen opbrengsten iedereen ten goede.

De sterke democratie is gesteund op participatie van eenieder. De westerse visie op democratie is verrijkt door te luisteren naar andere eeuwenoude democratische praktijken, zoals de “raad van Ouderen” bij Noordamerikaanse inheemse volkeren of de Ubuntupraktijken in Afrika. Onder meer de nieuwe visie op onderwijs zorgt ervoor dat kinderen de democratische principes met de paplepel binnenkrijgen.

Arbeid, vrije tijd

Iedereen krijgt een basisinkomen als dividend van wat de economie produceert. Arbeid is op maat en omdat het om zinvol werk gaat dat bijdraagt aan het groter geheel, vinden mensen voldoening in hun werk. De commerciële vrijetijdsconsumptie zoals we die nu kennen, bestaat in de toekomst niet meer en mensen zijn ook bereid veel langer te werken, precies omdat hun job hen voldoening geeft. Zorgarbeid en vrijwilligerswerk worden hoog gewaardeerd.

De grenzen tussen leren, werken en ontspannen zijn sterk vervaagd. Cultuur- en natuurbeleving zijn belangrijke elementen van vrijetijdsbesteding en volwassenen hebben weer de waarde ontdekt van lichaamsbeweging, sport en spel zoals kinderen dat beleven.

Digitalisering heeft de vrijetijdsbesteding veranderd, maar in de goede zin. Het digitale staat nu volledig ten dienste van het welzijn van de bevolking, en ondersteunt bijvoorbeeld echte menselijke contacten en ontmoeting in plaats van mensen weg te lokken naar verslavende computergames.

Economie en landbouw

De agro-ecologische landbouw, fel ondersteund door de wetenschap en veel meer gericht op plantaardige voeding, is erin geslaagd een wereldwijde voedselcrisis te vermijden. Voor iedereen is vers, gezond en betaalbaar voedsel beschikbaar. Ook de kweker krijgt een eerlijke prijs.

Voedselverspilling is een woord uit het verleden dat bijna niemand nog kent. Allerlei fenomenen zoals voedselbossen, zelfplukboerderijen en stadslandbouw zijn doodgewoon geworden.

Monocultuur is vervangen door wisselteelt en het gebruik van pesticiden en kunstmeststoffen is aan banden gelegd.

Grachten en beekjes bakenen akkers af met knotwilgen, graanvelden zijn omzoomd met stroken veldbloemen die vlinders en insecten aantrekken... Dat alles geeft een afwisselend landschap waar het prettig wandelen is.

Maar de héle economie draait nu op het idee van circulariteit, waarbij grondstoffen niet langer verspild worden maar maximaal hergebruikt. De fundamentele waardenomslag waarbij niet de mens maar het ecosysteem centraal komt te staan, heeft ook het consumentisme vervangen door een weldadige soberheid. Veel aandacht gaat nog naar herstel van wat vervuild of vernietigd werd; wetenschappers werken enthousiast aan innovaties en dragen zo bij aan het welzijn van al wat leeft.

Geld is een ruilmiddel van ondergeschikt belang. Rente is afgeschaft.

Duurzame energie is de norm, fossiele brandstoffen worden niet meer gebruikt en er wordt gewerkt met zonne- en windenergie en waterstof.

Wonen

De nieuwe visie op mens, samenleving en ruimer ecosysteem weerspiegelt zich in de architectuur. Er is minder privébezit, cohousing is vanzelfsprekend geworden, er zijn gemeenschappelijke tuinen, er is openheid en licht. Parken en waterpartijen breken de stad open. De stad is een veel stillere plek dan vandaag. Je hoort weer vogels kwetteren in bomen en struiken. Openbaar vervoer verbindt de stadswijken en sluit aan op treinverbindingen.

Natuur

Dank zij de grote focus op plantaardige voeding, zijn grote stukken land teruggeschonken aan de natuur. Bossen zijn massaal opnieuw aangeplant met respect voor de ecosystemen waar de bomen deel van uitmaken. Kronkelende beken en rivieren aangevuld met wadi's zorgen voor een verstandige afwatering. De oceanen zijn hersteld, met gezonde koraalriffen en een overvloed aan zeeleven.

Hoe samenlevingsopbouw⁶⁸ (SAAMO) die toekomstige samenleving ziet:

Een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving geeft een betekenisvolle plaats aan elk mens. **Kenmerkend zijn de verankering en realisatie van grond- en mensenrechten, solidariteit, gelijkwaardigheid, diversiteit, inclusie en maatschappelijk engagement.**

Een sociaal-rechtvaardige samenleving houdt rekening met de mogelijkheden van mensen en stelt haar verwachtingen daarop af. Ze stelt wederzijds respect en openheid centraal.

Een duurzame samenleving vertrekt van de **begrenzings van onze planeet**. Het huidig en toekomstig samenleven krijgt vorm binnen de grenzen van ons ecosysteem. De economie staat ten dienste van dat samenleven en de economische organisatie gebeurt met respect voor de draagkracht van onze planeet. In een duurzame samenleving nemen mensen een rol op in de vormgeving ervan, nu en in de toekomst.

Grond- en mensenrechten als kompas

De Belgische Grondwet en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens beschrijven de rechten waarover ieder mens beschikt en waaraan niemand kan tornen. Deze grond- en mensenrechten zijn een belangrijke inspiratiebron en richtinggevend voor de praktijk van Samenlevingsopbouw. Ze zijn het kompas³ om structurele veranderingen te realiseren die bijdragen aan een sociaal-rechtvaardige en duurzame samenleving.

Vanuit een juridische benadering vormen de grond- en mensenrechten voor Samenlevingsopbouw een waarborg om bestaande rechten te realiseren en af te dwingen.

Tegelijkertijd zijn de grond- en mensenrechten niet volmaakt en niet altijd aangepast aan nieuwe problemen en uitdagingen. Ze zijn het resultaat van maatschappelijke en politieke strijd. Vanuit een ethische benadering wil Samenlevingsopbouw de grond- en mensenrechten verbeteren en uitbreiden.

⁶⁸ https://www.samvzw.be/sites/default/files/Publicaties/Bouwstenen_structurele_veranderingen.pdf

We onderscheiden drie generaties rechten:

- De eerste generatie zijn **de burger- en politieke rechten**. Burgerrechten beschermen tegen ongeoorloofd overheidsoptreden. Voorbeelden zijn het recht op leven, folterverbod, het gelijkheids- en non-discriminatiebeginsel, het recht op privacy en op persoonlijke vrijheid. Politieke rechten bieden de burger de mogelijkheid om deel te nemen aan het bestuur van zijn land. Voorbeelden zijn het recht om deel te nemen aan vrije en geheime verkiezingen, de vrijheid van vergadering en vereniging, en de vrijheid van meningsuiting.
- De economische, sociale en culturele rechten of **mensenrechten** van de tweede generatie verplichten de overheid ervoor te zorgen dat mensen een waardig bestaan kunnen leiden en zich ten volle kunnen ontplooien. Ze hebben te maken met de (her)verdeling van schaarse goederen zoals het **recht op arbeid, huisvesting, sociale zekerheid, sociale bijstand, juridische bijstand, gezondheid, onderwijs, culturele en maatschappelijke ontplooiing**.
- De derde generatie zijn de **collectieve rechten** om een globale toestand te waarborgen voor een groep mensen. Bijvoorbeeld het recht op vrede, ontwikkeling, een gezond leefmilieu, zelfbeschikking van minderheidsgroepen, en de rechten van toekomstige generaties.

Ambtenaren kunnen het verschil maken

De gecombineerde sociale, digitale en ruimtelijke transitie vormt een grote uitdaging en noopt de overheid tot een fundamentele herbezinning op haar rol en werkwijze. (...) Juist in deze tussentijd van chaos en turbulentie, (...) wordt van de overheid **leef en leiderschap** gevraagd om scherpe keuzes te maken en tijdelijk weer het heft in handen te nemen. **De ambtenaar, altijd al bewaker van de status quo, wordt de aanjager van verandering!**⁶⁹

Ambtenaren zijn uitvoerders van beleid en horen dat loyaal en op een neutrale wijze te doen. Ze moeten zich ver houden van (partij)politiek.

Anderzijds is maatschappelijk werk waardengeladen.

De laksheid waarmee een overheid quasi passief toekijkt hoe het neokapitalisme roofofbouw pleegt op mensheid en planeet, noopt steeds meer klimaatactivisten enerzijds tot het aanspannen van **juridische procedures** tegen die overheid, en anderzijds tot daden van **burgerlijke ongehoorzaamheid**.

Hoe vertalen we die diepe verontwaardiging als ambtenaar? Wat doen we ermee als maatschappelijk werker? Waar liggen de grenzen van die “neutraliteit” en hoe kunnen we die oprekken als het over mensenrechten gaat die zo ernstig bedreigd worden? In welke mate botsen we op de grenzen van “**ambtelijke gehoorzaamheid**” als een bestuur flagrant faalt in zijn opdracht te waken over het algemeen welzijn?

⁶⁹ Rotmans, Blz 89

Gaat het hier alleen maar om verzet of kunnen we ook **op positieve wijze** bijdragen? Kunnen we overheden ook ondersteunen in moedige beslissingen die het algemeen belang en de mensenrechten in het bijzonder vooruithelpen?

Filosofen en kunstenaars zijn de seismografen van onze chaotische tijd, zegt Rotmans⁷⁰. Maar ook de noodzakelijke constructieve terroristen. Ze pogen beelden en woorden te geven aan het nieuwe tijdperk dat zij voorzien, ze proberen die onrustige, turbulente en chaotische overgangperiode te duiden, in woord, beeld en geluid. Kunstenaars brengen tot uiting wat veel mensen voelen maar niet kunnen verwoorden.

Misschien kunnen ook sociaal werkers die rol mee opnemen, vanuit een andere invalshoek dan, die van de zorg voor de meest kwetsbaren. Kunnen we hen een taal geven voor wat ze voelen?

Leiderschap

“Je mag niet onderschatten wat extreme rijkdom met je doet. Die tast je vermogen aan om jezelf als een lid van de maatschappij te zien. Studies hebben uitgewezen dat rijkdom en macht impact op je brein hebben: je vermogen tot empathie en sociaal wenselijk gedrag krimpt. Daardoor voelen die techboys ook geen schuld of schaamte als ze voor zichzelf een toekomst zien waarin ze zich isoleren van de mensen die ze eerst uitbuiten en vervolgens achterlaten.”⁷¹

Jef Peeters heeft het over leiderschap in tijden van transitie.

“Er is een **nieuw soort leiderschap** nodig als we naar een collaboratieve economie gaan: Rooke en Tobert (2005) ontwikkelden een referentiekader voor dergelijke ontwikkeling van leiderschap. Hun visie op leiderschap is minder gericht op het verwerven van bepaalde competenties, maar focus op een beweging naar een meer complexe, holistische en geïntegreerde manier om de wereld te begrijpen en er betekenis aan te geven. Het is een epistemologisch model waarbij zeven transformaties beschreven worden. Elke ontwikkeling opent telkens een ander perspectief om betekenis te geven aan wat zich aandient en om gepast te handelen.

Hun belangrijkste conclusie is dat nieuwe vormen van leiderschap niet om een zekere virtuositeit vragen of om specifieke technische vaardigheden. De kunst om bewust leiding te geven omvat drie met elkaar verweven praktijken: (1) **bewust zijn** van eigen mogelijkheden en beperkingen; (2) **connectie** met anderen en (3) **voor iets staan**, waardoor een proces van betekenis geven met en voor anderen mogelijk wordt.

Het succes van de interventies hangt af van **de innerlijke houding** van degene die de veranderingen vorm geeft. Deze innerlijke houding is belangrijker dan wat de leider precies

⁷⁰ <https://www.r-evolutie.be/disrupt-jezelf>

⁷¹ Interview met mediatheoreticus Douglas Rushkoff in De Morgen van 2.7.2025

doet en hoe hij handelt. Het is de overgang maken van een bewustzijn vanuit een egosysteem naar een ecosysteem⁷².”

- Niet alleen van belang voor leiderschap binnen ondernemingen, ook voor de overheid!

(...) De ontwikkelingsreis van een leider is niet gemakkelijk. (...). Degenen die bereid zijn om te werken aan de ontwikkeling van zichzelf en meer zelfbewust te worden, kunnen in de loop van de tijd vrijwel zeker evolueren tot echt transformationele leiders. Weinigen zullen misschien alchemisten worden, maar velen zullen het verlangen en het potentieel hebben om individualisten en strategen te worden. Bedrijven die hun leidinggevenden en leiderschapsteams helpen hun actiologica te onderzoeken, zullen daar wel bij varen.

Hieronder heel kort de visie van Jan Rotmans over het leiderschap dat we nodig hebben⁷³:

Het leiderschap van de toekomst is feminien, verbindend, authentiek, bezielend, transformatief, wendbaar, empathisch, luisterbereid, richtinggevend én ruimte biedend, oog voor proces en context (of eerder een goede balans tussen beide)

Masculiene organisaties zijn hiërarchisch, top-down, gericht op controle, beheersing, prestatie. Waarden zijn doelgerichtheid, daadkracht, wilskracht, doorzettingsvermogen, ‘feiten en logica’ en vertrouwen in eigen kunnen. Maar bij een teveel aan die waarden verdwijnt de zorg voor mensen en blijft een kille organisatie over...

Kunnen wij, maatschappelijk werkers, aan onze organisatie duidelijk maken welk soort leiderschap we verwachten, nodig hebben om onze job naar behoren te kunnen doen?

⁷² Veerkracht en burgerschap, pag 322

⁷³ zie p280 van het boek “Omarm de chaos” van Jan Rotmans

DEEL TWEE: de toekomst mee vorm geven

“For there is always light
If only we’re brave enough to see it
If only we’re brave enough to be it”

Amanda Gorman, jonge dichteres

We moeten veel leren loslaten
maar niet onze droom van een betere wereld...
laat ik maar wensen dat je de goesting behoudt
om het verschil te maken ook in moeilijke tijden

Zoals ik de rivieren zuiver water wens
en de bomen een lang leven
wens ik jou een twinkellach in de ogen
als je weer eens de magie ontdekt
in doodgewone dingen
die toch sprankelen van energie

Ik pleit voor een vriendelijk geloof
in betovering, in heilige natuur,
in een onpeilbaar vuur
in elk van ons
in nieuwe perspectieven die ontstaan
in het verlengde van jouw zorg voor mens en wereld

Sinds alles met alles is verbonden en niets ooit verloren gaat
vervalt elke reden om ooit op te geven
zo hoef ik je evenmin een toekomst te wensen vol licht
dat is er,
het was er altijd al.

1. Inleiding

Homo Sapiens Struthio camelus

“Het is erger gesteld met onze planeet dan we denken. We geloven het wel”, schrijft Wim Van Lancker, “maar we liggen er niet wakker van”⁷⁴. En dat is de reden dat er niets verandert, ook al weten we al dertig jaar wat er aan de hand is.

Er is nog wel meer waar we nauwelijks van wakker liggen: de hongersnood in Afrika, moderne slavernij in Qatar, racisme, kinderarmoede, de verbijsterende antidemocratische

⁷⁴ Wim Van Lancker en Adeline Otto, “Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden”, pag 12 en 13

uitspraken (én daden!) van een president van de Verenigde Staten. We staan er bij en kijken er naar...

Zijn we dan allemaal een “Struthio camelus” geworden? Een struisvogel die zijn kop in het zand steekt bij slecht nieuws⁷⁵?

Empathie

Roman Krznaric stelt in zijn boek “Empathie”⁷⁶ dat er vier oorzaken zijn waardoor we niet of weinig empathisch reageren op lijden : vooringenomenheid, gezag, afstand en ontkenning.

Vooringenomenheid gaat over de diepe indruk die allerlei stereotyperingen ons door de samenleving en de cultuur ingelepeld zijn en een belemmering vormen om de ander nog als een unieke mens te zien.

“Wat alle vormen van stereotypering gemeen hebben,” schrijft Krznaric, “is dat wordt getracht personen te **ontmenselijken**, hun individualiteit uit te vlakken, ons ervan te weerhouden hen in de ogen te kijken en hun namen te leren kennen. Het gevolg is dat er een cultuur van onverschilligheid ontstaat waarin empathie moeilijk kan doordringen.”

Ook de neiging **gezag te gehoorzamen** is een groot obstakel voor empathie. We zijn geneigd de wet en de regels te volgen ook al houdt dit in dat we onze empathische reactie onderdrukken.

De derde belemmering is **ruimtelijke afstand**: wanneer we mensen niet kennen, wanneer hun levens zich ver weg afspelen en we er niet mee vertrouwd zijn, is ons vermogen om ons om hen te bekommeren lastiger te activeren.

Tenslotte is er **ontkenning**. “Mensen, organisaties, regeringen en hele samenlevingen krijgen informatie aangereikt die te verontrustend, bedreigend of abnormaal is om volledig opgenomen of openlijk erkend te worden” aldus Stanley Cohen, “de informatie wordt daarom op de een of andere manier onderdrukt, ontkend, ter zijde geschoven of geherinterpreteerd.” De reden kan zijn schaamte of schuld, of omdat we niet willen toegeven dat we er op een of andere manier mede verantwoordelijk voor zijn.

Dat er belemmeringen zijn, betekent niet dat we mensen niet kunnen aanspreken op hun empathisch vermogen.

We zien trouwens het aantal burger-, klimaat- en milieubewegingen voortdurend groeien en ze worden gedragen door duizenden vrijwilligers, die wel degelijk beseffen wat er met de leefbaarheid van onze planeet aan de hand is en daar ook daadwerkelijk iets willen aan doen. Zowel “als burger” maar ook vanuit hun expertise “als beroepskracht”.

⁷⁵ Overigens klopt het verhaal helemaal niet dat een struisvogel bij gevaar zijn kop in het zand steekt, zo dom is het beest helemaal niet. Wij wel dus, dat we zoiets zouden geloven...

⁷⁶ Roman Krznaric “Empathie” Ten Have, 2015 pag 71 en volgende

Het gevaar bestaat, als we blijven hangen in de sfeer van “problemen benoemen”, dat we in een klaagcultuur terecht komen. Er is veeleer nood aan een enthousiasmerend toekomstperspectief, dat (opnieuw) goesting geeft om de hand aan de ploeg te slaan.

In dit hoofdstukje geven we een aantal algemene wenken, hoe we op een positieve manier kunnen werken aan de toekomst. Later gaan we hier nog veel concreter verder op in. Voor mij gaat het om volgende algemene vragen die we in de context van onze OCMW-missie kunnen concretiseren:

- Hoe **ondersteunen we een tegenbeweging** die focust op versterking van de democratie, meer gelijkheid en duurzaamheid?
- Hoe **beschermen we de (mensen)rechten** van kwetsbare groepen, minderheden, mensen in armoede?
- Hoe **verhogen we de veerkracht** van mensen, organisaties en van de samenleving zelf? (Veerkracht als het vermogen om te gaan met snelle en ingrijpende veranderingen in de samenleving en onze manier van leven)

De kracht van verbeelding: Een inspirerend verhaal op basis van een helder toekomstbeeld

“Een crisis is het gouden moment om tot de juiste keuze te komen”
(Roel Lips, pag. 18)

Wat helpt is ons een mentaal beeld proberen vormen van hoe het zou zijn als we zouden slagen in onze opdracht. “Verbeelding aan de macht” is geen holle slogan: verbeelding geeft wel degelijk kracht! Een positief, wervend toekomstbeeld heeft de kracht van een magneet, die ons in beweging brengt. (zie het toekomstbeeld van de *Grootouders voor het klimaat!*)

Dit toekomstbeeld is de attractor waar we naartoe willen. Jan Rotmans, transitie-expert, geeft in zijn boeken al heel wat concrete elementen aan, hoe zo’n samenleving er uit moet zien. En het leuke is, dat het vrijwel allemaal zaken zijn waar veel maatschappelijk werkers al spontaan naartoe werken of intuïtief in geloven.

“Als er iets is wat ik wil bereiken met het boek dat je nu leest,” schrijft Rotmans, “dan is het wel je doen beseffen dat de wereld op een tweesprong staat. Door de komende klimaatcrisis en de daaropvolgende natuurcrisis zal nog veel meer chaos ontstaan. Toch denk ik dat dit nodig is om ons werkelijk tot inkeer te brengen. **Ik ben en blijf positief en hoopvol** omdat we het dreigende onheil nog kunnen afwenden, maar de tijd dringt en we zullen alles op alles moeten zetten.”⁷⁷

“Een nieuwe weg ontstaat niet vanzelf. Het pad wordt geëffend door een **wenkend perspectief**. **We hebben in deze tijd van onzekerheid en chaos bovenal behoefte aan een nieuw, groot verhaal. Een positief verhaal, waarin balans centraal staat.** De disbalans tussen mens en natuur weerspiegelt de disbalans tussen ons hoofd en ons hart. Pas als we

⁷⁷ Omarm de chaos, blz43

onze relatie met de natuur helen, kunnen we ook in onszelf de relatie tussen ons hoofd en ons hart helen. En uiteindelijk tussen de mens en zijn medemens⁷⁸.”

Het is inderdaad een goede zaak, als we het ongenoegen en de soms moeilijk te definiëren onvrede die veel maatschappelijk werkers voelen, kunnen transformeren in een wenkend toekomstperspectief waar we naartoe kunnen werken. Dit geeft energie om in actie te komen.

Ook in dit Nederlands artikel wordt al een stuk toekomstbeeld geschetst :

<https://www.socialevraagstukken.nl/manifest-een-oproep-tot-meer-echte-bijstand/>

2. Het OCMW⁷⁹ als duurzame, democratische organisatie die streeft naar sociale gelijkheid en inclusie.

Uiteindelijk gaat onze missie erover, dat wij de welzijnssamenleving realiseren waarin iedereen tot zijn recht komt en een leven kan leiden dat beantwoordt aan de menselijke waardigheid. Als we de literatuur doornemen, zien we vaak drie pijlers terugkomen waarop die welzijnssamenleving gegrondvest is: een sterke democratie, ecologische duurzaamheid en sociale gelijkheid en inclusie.

Alvorens we ons de vraag kunnen stellen hoe wij van op onze werkvloer kunnen bijdragen aan de versterking van die drie pijlers, lijkt het wel belangrijk dat we ons eerst afvragen vanuit welke soort organisatie, vanuit welke “biotoop” wij daartoe best opereren.

Anders gezegd: welke mogelijkheden tot participatie zijn er voor ons sociaal werkers binnen de sociale dienst, en binnen het OCMW/de gemeente als geheel?

2.1 Hoe democratisch is ons OCMW (voor de medewerkers)?

Inleiding

Inspraak krijgen, medezeggenschap, een stuk autonoom kunnen werken, gehoord worden: hoe zit het met democratiseringsprocessen in de OCMW's?

We vertrekken vanuit de positie van de maatschappelijk werkers in dit verhaal: dat lijkt ons de ideale aanloop om het nadien over inspraak en participatie van cliënten te hebben.

⁷⁸ Rotmans, Blz 284

⁷⁹ Het is allicht ouderwets om nog over het OCMW als organisatie te spreken. Ik ben er mij van bewust, maar permitteer mij deze vrijheid. Wat is het alternatief? Moeten we het dan hebben over “de gemeente”? Of “de sociale dienst van de gemeente”? Het OCMW staat voor mij voor “iedereen die mee uitvoering geeft aan de organieke OCMW wet van 1976”

Uit onze bevraging (2020) bleek dat slechts 1 op de 5 maatschappelijk werkers zich gehoord voelen in hun OCMW: een meerderheid ervaart het ‘gehoord worden’ als problematisch. Ze hebben blijkbaar het gevoel dat hun stem niet of nauwelijks telt.

Nochtans: “Steeds meer landen om ons heen laten inwoners meepraten en meebeslissen in een zogenaamd ‘burgerberaad’,” schrijft Eva Rovers⁸⁰. Volgens haar zijn er al honderden voorbeelden van over de hele wereld die aantonen dat burgers op die manier binnen enkele maanden tot haalbare aanbevelingen kunnen komen voor complexe vraagstukken.

Is het dan geen tijd om niet alleen burgers maar ook *medewerkers* meer zeggenschap te geven?

Behalve het feit dat medewerkers zelf die inspraak op prijs stellen, is er nog een andere reden om als management die participatie ernstig te nemen. De woelige toekomst die ons binnenkort wacht, zal de zwaksten in de samenleving het hardst treffen, en dus zal het OCMW voor nog groter uitdagingen komen te staan. De vraag is niet eens of dat wel zal gebeuren, de vraag is enkel wanneer. In feite: de toekomst is er al. Veel OCMW’s geven aan dat de opeenvolging van crisissen nu al heeft geleid tot een chronische crisissfeer.

Dit perspectief vraagt om **veerkracht**, zowel op organisatieniveau als op niveau van de individuele medewerker. Veerkracht, wendbaarheid en aanpassingsvermogen op niveau van de organisatie worden onder meer bepaald door de schaalgrootte (een oceaanreus krijg je niet zomaar gekeerd!) en door de cultuur van een organisatie. Veerkracht vergroot, naarmate je medewerkers vertrouwt, betreft bij het beleid en autonomie geeft.

De burger-strijder⁸¹

Veerkracht bij medewerkers lijkt mij te steunen op relatief grote autonomie, dichte betrokkenheid en continu ontwikkelen van competentie. Participatie, inspraak en medezeggenschap zijn daarbij cruciaal.

Dit thema bespreken we nu verder aan de hand van een essay van politicoloog Jonathan Holslag:

Het moeilijkste gevecht in deze wereld is het gevecht tegen **de futloosheid** van onze eigen samenleving. **De kracht van een democratische samenleving wordt in eerste instantie bepaald door de toewijding van haar burgers, hun betrokkenheid, hun bereidheid om bij te dragen aan haar kracht en de wijsheid om die integer te gebruiken.** Het is op dit punt dat elke burger een keuze moeten maken. Ofwel trekt hij zich verslagen terug. Hij aanvaardt dan dat Europa is uitgerangeerd of rekent stiekem op een autoritaire leider die de koers bepaalt. Ofwel blijft hij of zij strijd leveren.

⁸⁰ Eva ROVERS, “Nu is het aan ons – oproep tot echte democratie” uitg journalistiek platform de Correspondent, 2022

⁸¹ de BURGER-STRIJDER (uittreksel uit essay van Jonathan Holslag in de morgen 22.08.2022)

OVERTUIGING

Een eerste wapen van de burger-strijder is zijn **overtuiging**: het nuchtere evenwicht tussen realisme en idealisme. Hij erkent enerzijds dat niets een verworvenheid is en dat de wereld een wildernis is. Grote veranderingen gaan helaas gepaard met geweld en het verlies van macht zal de wereld niet rechtvaardiger maken. Alle belangrijke gevechten zijn slopend en zelfs de overwinning is niet zeker. Merite schuilt in zowel de poging als de uitkomst. Anderzijds blijft hij trouw aan het ideaal van menselijke waardigheid, vrijheid en solidariteit. Vooral ten aanzien van de komende generatie, voor wie een veilige, mooie en waardige samenleving de enige wezenlijke nalatenschap is.

TIJD

Een tweede wapen is tijd. Een burger-strijder hoedt zich voor afleiding. Doeltreffendheid hangt af van de kracht van de inspanning, maar vooral van de **juiste doelen**. Niets is dwazer dan tijd te verspillen aan banaliteit zonder er zelf stil bij te staan. Eigenlijk zou hij elke dag best een half uur mediteren over het waarom van de inspanning.

VERBINDINGSKRACHT

Een derde wapen van burger-strijders is **verbindingskracht**. Daarmee moedigen zij elkaar aan en bestrijden zij de onverschilligheid. Eigenlijk zou je elke week een vriend of een collega gewoon een vraag moeten stellen. Bijvoorbeeld: “Wat vind je nu van de toestand in Oekraïne?” Het werkt beter dan een preek en toont dat het dom is om over die dingen geen mening te hebben. Het debat mag niet gekaapt worden door respectloosheid. In dat opzicht is het zelfs goed om de echokamers van sociale media een keer per week te doorbreken en deel te nemen aan discussies.

KENNIS

Een **vierde** wapen betreft **kennis**. Hoe moeilijk het ook is, we zouden elke dag minstens een uur moeten lezen, podcasts beluisteren, kennis opbouwen, over de wereld, de samenleving, de politiek enzovoort, voorbij de waan van de dag. Kennis is macht. De burger-strijder praat wekelijks over de wereld met zijn kinderen, en kweekt daarmee hetzelfde realisme en idealisme aan, hoop gedragen door daadkracht en wijsheid. Er bestaat geen belangrijkere bijdrage aan een samenleving dan wijze en weerbare kinderen.

KOOPKRACHT

Een **vijfde** instrument is zijn **koopkracht**. Diepe machtstransities zijn gestage verschuivingen van welvaart, of het nu gaat om de opmars van nieuwe multinationals, miljardairs of grootmachten. Verdwaasde consumenten zijn rijke slaven. Een bewuste consument maakt een verschil. Een miljoen bewuste consumenten nemen hun lot in handen.

Op dit scharniermoment zou eenieder moeten proberen **zelf te investeren in de kanteling naar een zelfredzame en duurzame economie**. Of dat nu is door te participeren in een energiecoöperatie, een stadsboerderij, of het verduurzamen van de woning. We zouden ook een lijstje kunnen maken van tien verantwoorde webshops en elke week minstens enkele keren een lokale winkel binnenlopen. Al was het maar omdat een stad gezelliger is met dan

zonder winkels. Toegegeven, dit is een gegoede-middenklasse-verhaal, maar nét de middenklasse zou zich meer moeten bekommeren om zijn welvaart.

EEN STEM

Een **zesde** onderdeel van het arsenaal van de burger-strijder is zijn **stem**. Een democratie kan pas functioneren als burgers de tijd nemen om programma's en verwezenlijkingen te evalueren, met een perspectief dat verder ligt dan vier jaar.

VOLHARDING

Tot slot: **volharding**. Alle belangrijke gevechten zijn moeilijk. Twijfel hoort erbij, maar het is op de moeilijkste momenten dat kleine bijdragen het verschil maken. En opnieuw: de verdienste schuilt in de poging. We kunnen niet voorspellen hoe de wereld evolueert. Europa heeft troeven, maar het worden harde tijden. En ook al loopt het verder mis met Europa, de burger-strijder zal later minstens tegen zijn kinderen of kleinkinderen kunnen zeggen: "Ik heb het geprobeerd."

Resultaat bespreking in de werkgroep⁸²:

Wij herkennen ons wel deels in het beeld van de futloze burger, en dat komt omdat we verwend zijn, we hebben veel verworvenheden, we hebben het te goed, waardoor we minder strijdlustig zijn. De tekst is wel een appél, we willen ons niet neerleggen bij de situatie, maar we hebben inderdaad wel prikkels nodig die ons opnieuw herinneren aan het feit dat niet iedereen "mee is".

Overtuigd zijn dat onze actieve (zelfs activistische) inzet gevraagd wordt gaat niet vanzelf. Maatschappelijk werkers zijn soms heel strijdvaardig in het begin, maar geraken in slaap gewiegd. Als je aansluiting vindt bij partners of collega's met wie je enthousiasme kan delen blijf je alert – is dat niet het geval, dan stopt het soms... Samenwerking "over het muurtje" is niet evident, omgaan met weerstand van anderen evenmin. Dan word je vanzelf wat terughoudender...

De tekst geeft het aan: "alle belangrijke gevechten zijn slopend..." dus denk maar niet dat het simpel is...

Je kan ook niet van iedereen die strijd verwachten. Het is een goede zaak dat sommigen onder ons ook na jaren nog altijd strijdvaardig zijn, maar we moeten ons ervoor hoeden te oordelen over collega's die dat (schijnbaar) niet of minder zijn. Wel mag dat een algemene verwachting zijn, mag dit voorwerp zijn van samenwerkingsgesprekken.

De rol van leidinggevendenden is hier andermaal belangrijk in, bijvoorbeeld om een teamsfeer te creëren die aanmoedigt om onderling ervaringen uit te wisselen, elkaar te ondersteunen, tot kruisbestuiving te komen. Telewerk is hier soms een belemmering, als teamleden mekaar nog nauwelijks zien...

⁸² Bedoeld wordt de werkgroep binnen de Federatie van OCMW maatschappelijk werkers die zich twee jaar lang boog over de toekomst van het OCMW sociaal werk

Wat verstaan we juist onder begrippen als 'gehoord worden', 'inspraak krijgen'?

Het gaat over de bereidheid bij de luisteraar om te veranderen door wat we te vertellen hebben. Als die bereidheid er is om er echt iets mee te doen, dan voelen we ons gehoord. Zelfs al kan er niet direct gevolg gegeven worden aan onze vraag. Bij het beluisterd en gezien worden, gaat het telkens ook over twee aspecten: de inhoud van de boodschap, en de betrekking. Worden we betrokken in een veranderingstraject, een nieuw project of een budgettaire oefening, of wordt ons signaal van een problematiek ernstig genomen, dan houdt dit meteen een erkenning in van onze expertise, een waardering van onze competentie en/of inzet.

In de praktijk blijkt dat we makkelijker gehoord worden, als de aanhoorder zelf vat heeft op de materie, als aan onze vraag geen grote financiële consequenties verbonden zijn, als men ons als competent beschouwt in de materie, als de problematiek op een of andere manier makkelijk inleefbaar is. Ook belangrijk is onze stijl: we hebben meer kans op begrip als we ons niet aanvallend opstellen.

Moeilijker wordt het als we geen rechtstreekse lijn hebben met degene die ons probleem kan oplossen. Als ons signaal een hele hiërarchie met meerdere echelons moet doorlopen, of zelfs bovenlokaal moet aangepakt worden riskeren we ruis op de communicatie, vertragingen, gebrek aan betrokkenheid.

Uit de bespreking in onze werkgroep blijkt alvast, dat dit thema niet alleen complex maar ook erg **contextgevoelig** is. Hoe groot het gevoel van inspraak is, hangt deels van onszelf af, maar ook van allerlei context zoals onze functie-inhoud, onze leidinggevende, de organisatiecultuur, de grootte van de organisatie, de regelgeving, de bestuurscoalitie, werkdruk, anciënniteit.

Eigen verantwoordelijkheid

Idealiter mag je van een maatschappelijk werker verwachten dat hij **inspraak verwacht** en ook **actief nastreeft**. Het is immers zijn kernopdracht om dat ook voor zijn cliënt te doen. Hoe zal iemand voor zijn cliënt opkomen als hij niet voor zichzelf zou opkomen? Hoe wil hij voor de cliënt sociale verandering bewerkstelligen als hij voor zichzelf geen impact kan scheppen in zijn eigen werkomgeving?

De praktijk laat soms een ander beeld zien. Er zijn maatschappelijk werkers die vooral focussen op het eigen werk en veel minder geïnteresseerd zijn in de bredere organisatie, de achterliggende visies, het grotere beleid. Inspanningen vanuit (bijvoorbeeld) de directie om open te communiceren, inspraak te organiseren of andere initiatieven nemen om de betrokkenheid te vergroten, kunnen dan wel eens afketsen op desinteresse of zelfs onverschilligheid. Anderen zien wel het bredere plaatje, maar doen weinig inspanningen om actief de eigen autonomie te vergroten of om impact te hebben op het beleid, door te participeren aan allerlei werkgroepen, signalen door te geven of agendapunten aan te brengen.

Er zijn argumenten om de verantwoordelijkheid voor deze eerder passieve houding niet louter bij de maatschappelijk werkers zelf te leggen:

Van nieuwelingen is het logisch dat ze nog wat “de kat uit de boom kijken” en zich wat afwachtend opstellen (al is het belangrijk dat de HMA van bij de start medewerkers aanmoedigt om kritische vragen te stellen of opmerkingen te maken)

‘Anciens’ hebben het soms opgegeven. Vanuit diverse ervaringen waarbij er naar hun aanvoelen met hun inbreng niets werd gedaan, hebben ze zich gaandeweg meer en meer teruggetrokken. Ze geloven er niet meer in...

Ook een hoge caseload kan mensen “monddood” maken. We onderschatten soms hoe moeilijk het is om ruimer te denken als je hoofd vol deadlines zit.

Er zijn organisatieculturen waar het niet aangewezen is “je hoofd boven het maaiveld uit te steken” want wie kritisch is, zal daar vroeg of laat een prijs voor betalen. Alleen al het feit dat dit beeld leeft (zonder dat er veel voorbeelden zijn die het staven) kan ervoor zorgen dat kritische stemmen ontbreken.

De vraag kan ook gesteld worden, of leidinggevendenden wel voldoende zoeken naar meer democratische fora of structuren, waarbij op verschillende manieren input kan gegeven worden, zodat ook mensen aan bod komen die – bij wijze van voorbeeld – voor een zaal van 50 aanwezigen niet gemakkelijk het woord nemen, maar wel willen meedenken.

Vooraf bij grote organisaties kan het erg veel energie kosten, wil je het hele plaatje leren kennen en doorgronden; die complexiteit kan erg ontmoedigend werken.

Betrokkenheid en verbondenheid zijn verschillende zaken. Verbondenheid gaat over zich kunnen identificeren met de instelling en haar missie, het gevoel hebben deel te zijn van een groter geheel dat een gemeenschappelijk doel nastreeft. Betrokkenheid gaat eerder over inspraak, willen mee denken en beslissen. Uiteraard is er wel een link tussen beide.

Onze conclusie is dat democratiseringsprocessen een gezamenlijke verantwoordelijkheid zijn van alle geledingen in de organisatie, maar dat idealiter een actieve betrokkenheid en een streven naar impact bij de **basishouding** van de maatschappelijk werker horen. Als we willen gehoord worden, moeten we ook nadenken over hoe we zelf ons verhaal brengen en of we ons niet te makkelijk neerleggen bij het gegeven dat onze signalen soms weinig gevolg kennen. Het is belangrijk dat we onszelf en ons werk zichtbaar blijven maken, proberen deel zijn van de oplossing en niet alleen aanbrengrer van het probleem...

Als we voldoende kritisch naar onszelf kijken, stellen we soms vast dat we misschien zelf wat vastzitten in een klaagcultuur, dat we weinig voorstellen doen, dat we weinig op papier zetten, dat we niet makkelijk op zoek gaan naar medestanders om samen iets aan te brengen. We hebben nood aan aanmoediging om stappen te zetten.

Anderzijds hebben we het moeilijk om “nee” te zeggen tegen extra opdrachten, we willen goed overkomen bij leidinggevende en directie, we willen onze cliënten of klanten niet tekort doen. We stellen ons soms toch wat afhankelijk op, geloven onvoldoende in eigen kunnen. We zijn bang voor de gevolgen als we ons wat harder zouden opstellen.

Maar als we de tijd nemen om naar onszelf te kijken, voelen we ook dat de vonk vaak nog leeft, dat ons engagement eigenlijk niet aangetast is, dat er misschien maar kleine stappen

nodig zijn om tot een kantelpunt te komen waarbij we wél nee zeggen of actie ondernemen...

Grenzen al lang overschreden

In heel wat sociale diensten leeft het gevoel dat de grens op vlak van “kwalitatief werk kunnen leveren” al lang overschreden is – ondanks de talloze signalen die daaromtrent al gegeven zijn. (Dit gevoel leeft zeker bij generalistische maatschappelijk werkers die basisdienstverlening doen – minder bij projectwerkers, hulpverleners in outreachende werkingen, trajectbegeleiders, groepswerkers.)

Het lijkt verbazend hoe weinig protest er komt tegen een situatie die velen toch als onaanvaardbaar beleven.

Het gaat daarbij niet alleen om hoge werkdruk. Het kan ook gaan om pogingen van het bestuur om in te breken op de discretionaire ruimte van de maatschappelijk werkers, en soms zelfs wil raken aan de wettelijke opdracht, zoals wanneer de politiek vooraf het voorstel van de maatschappelijk werker wil beïnvloeden. Het kan ertoe leiden dat maatschappelijk werkers soms zelf hun cliënten aanraden beroep aan te tekenen bij de arbeidsrechtbank tegen de beslissing. Het kan ook gaan om het in vraag stellen van onze expertise, om zeer operationele bemoeienissen met de werking.

Dat maatschappelijk werkers ondanks die *al lang overschreden grenzen* toch verder doen heeft te maken met onze doelgroep: als wij staken is niet de werkgever de dupe, maar de cliënt en de samenleving. Het is tegen onze natuur om mensen in de kou te laten staan, al blijven we daardoor soms wel systemen in stand houden die beter wél aangeklaagd zouden worden.

De indruk is wel dat om die reden – onvrede met werkdruk of beleid – meer mensen dan vroeger de organisatie gewoon verlaten en elders werk zoeken. De *war on talent* maakt dit ook makkelijker...

Rol HMA, directie, ...

Net zoals wij op een actieve, dynamische manier voor onze cliënten opkomen, verwachten wij van onze HMA dat die zelf ook als het ware onze maatschappelijk werker is. En die mag dat op zijn beurt van zijn leidinggevende verwachten.

Het gaat dan inderdaad om het vertalen van bekommernissen van de werkvloer naar boven; open communicatie rond wat kan en wat niet kan, vertrouwen geven, autonomie toestaan, actief betrokkenheid stimuleren.

Uit de praktijk...

Iemand gaf het voorbeeld van een sociale dienst met 60 maatschappelijk werkers. Tot dan was het personeelsoverleg eenrichtingsverkeer geweest, een soort briefing top-down. Maar dit keer had het diensthoofd iedereen de mogelijkheid gegeven om

agendapunten in te dienen. Iedereen kon punten aangeven, zoals werkdruk, wooncrisis, ... en per punt gaf het diensthoofd meer info en duiding. Onder andere hoe er op vijf manieren aan de werkdruk gewerkt werd. Het diensthoofd was wel nog vaak aan het woord maar ieder kon meepraten; de m.a. die dit voorbeeld aanbracht vond dit zelf een grote verbetering ten opzichte van de vroegere werkwijze. Het was fijn om te horen dat het diensthoofd goed wist wat er op de werkvloer leefde en er actief mee bezig was. Maar bepaalde collega's deelden die zienswijze niet. Toch konden ze niet direct goed verwoorden wat ze dan wel gewild hadden. Er werd aangebracht dat er weinig nieuws verteld werd, men had eerder weinig interesse voor hetgeen er gebracht werd, men had gehoopt op meer "goed nieuws"... Ieders nood om gehoord te worden is blijkbaar anders, niet iedereen wil per sé van alles op de hoogte zijn...

De vraag blijft, of er naast de "klassieke" hiërarchische lijn van m.a. naar HMA, van HMA naar directie, eventueel van directie naar departementshoofd en managementteam, geen nood is aan andere vormen van overleg, eventueel via representatie (bijvoorbeeld 1 vertegenwoordiger uit elk team) om te komen tot inspraak en tegenspraak en zo democratisering in de organisatie gestalte te geven.

Een moeilijkheid blijft, dat veel armoedeproblematieken bovenlokale structurele oorzaken hebben, waarop ook de eigen directie weinig impact heeft. Voor die bovenlokale problematieken zijn andere overlegfora nodig.

Een ander moeilijk punt is "schijnparticipatie" of "schijndemocratie" waarbij aanvankelijk inspraak gegeven of beloofd wordt, waar de basiswerkers mogelijk dan tijd en energie in steken om hun mening te geven of voorstellen uit te werken, terwijl er achteraf toch niets mee gebeurt... Dit is uiteraard nefast voor het vertrouwen in het beleid. (Uiteraard betekent dit niet noodzakelijk dat de gedane voorstellen moeten weerhouden worden, wel dat er goede argumenten gegeven worden waarom dit eventueel niet gebeurde).

Autonomie versus controle

Veel maatschappelijk werkers signaleren een overmaat aan controle op hun werk. Dit wordt ervaren als wantrouwen. Maar ergens houden de diverse hiërarchische geledingen mekaar in een wurggreep... De coalitie wil kunnen uitpakken met resultaten en successen; fouten of mislukkingen in de werking zijn dan weer munitie voor de oppositie. Het hoofd van de sociale dienst is de "schietschijf" als zaken verkeerd lopen, en die zal dus zelf pogen alles onder controle te houden. Die houding daalt de hiërarchie af tot op de werkvloer.

Ook de (meestal) goedbedoelde operationele tussenkomsten van politici houden de druk op de ketel. In zo'n klimaat is het niet gemakkelijk om controle los te laten en vertrouwen te schenken. Nochtans: een organisatie waar geen fouten mogen gemaakt worden, kan nooit innoverend zijn, is niet in staat zich wendbaar op te stellen ten opzichte van de altijd nieuwe uitdagingen in de snel veranderende samenleving...

Organisatiecultuur

Geen enkele maatschappelijk werker pleit voor het behouden van een strikt hiërarchische top-down cultuur, integendeel. Er moet een meer open, horizontalere, meer democratische cultuur komen, waarbij er voldoende inspraak is van de medewerkers. De **innovatieve arbeidsorganisatie** is vaak nog veraf... Hierboven hadden we het al over de noodzakelijke veerkracht, en over gewenst leiderschap in tijden van transitie.

Activisme?

Activisme gaat over collectieve inspanningen om verandering te creëren vanaf de basis⁸³.

Het gaat dus om het actief streven naar meer inspraak en impact om op die manier de nodige verandering te creëren ten bate van onze opdracht en onze doelgroep.

De term activisme is voor ons verwant met begrippen als politiserend werken, kritisch kijken naar zowel de interne werking (mesoniveau) als naar de samenleving, de “systeemwereld” en het geweld van structuren die uitsluiting of onrechtvaardigheid inhouden (macro).

Activisme doe je niet alleen, het gaat om een beweging van mensen die **samen** hun (protest)stem willen laten horen.

(Voor zover we zien lijkt de Federatie het enige forum waar zoiets op grotere schaal kan, al ontbreekt het de Federatie nog aan slagkracht en ervaring om hier goed mee om te gaan.)

Als we Jan Rotmans mogen geloven zijn ambtenaren al te lang de hoeders van de status quo geweest en wordt het tijd dat ze “aanjagers van verandering” worden...

Die verandering wordt – gezien de crisis in het OCMW maatschappelijk werk – met de dag urgenter, en vooralsnog zien we geen beleid ontstaan dat op voldoende krachtige manier de crisis zal bestrijden.

Enkele vragen:

- **Hoe kunnen we onszelf empoweren?** Hoe kunnen we onszelf sterker maken om grenzen te stellen aan werkdruk en andere ‘aanslagen’ op onze professionaliteit?
- **Wie zijn onze medestanders?** Het is goed dat we ons als m.a.’s (en HMA’s) proberen verenigen (op kleine of grotere schaal), maar het is ook van belang “strategische coalities” te smeden.
- Hoe zou een **goed actieplan** er kunnen uitzien? (Waarvan communicatie een belangrijk onderdeel is)?
- Welke plaats geven we aan onze **doelgroep** in dit geheel? We mogen ons **uiteindelijk doel** niet uit het oog verliezen: het gaat niet om lobbywerk om ons eigen comfort te verhogen, maar om het opeisen van de mogelijkheid om onze wettelijke

⁸³ <https://www.activisthandbook.org/nl/theory/what-is-activism>

opdrachten tot een goed einde te brengen: ervoor zorgen dat eenieder een menswaardig bestaan kan leiden!

Besluiten?

“De democratie moet georganiseerd worden”

Uit de besprekingen in de werkgroep blijkt alvast, dat participatie en inspraak van maatschappelijk werkers in hun organisatie zeker wenselijk is, maar er niet vanzelf komt.

Net zoals op landelijk vlak misschien, moet de democratie georganiseerd worden. Leidinggevendenden moeten **actief een participatief klimaat creëren**. Het zal hen geen windeieren leggen: ze krijgen er méér gemotiveerde medewerkers door, er zullen meer innoverende ideeën en voorstellen komen, de betrokkenheid zal toenemen en daarbij ook de goesting om voor het OCMW te werken.

Maar ook van medewerkers zelf mag een inspanning verwacht worden om ondanks de werkdruk en andere bezwaren, toch stappen te zetten richting een bredere participatie, richting “burger-strijders” waar Holslag voor pleit. Ook henzelf, en hun cliënten, zal het ten goede komen. Eigenlijk kunnen we zelfs stellen dat we die inspanning aan onze cliënten verplicht zijn...

“Elk democratiseringsproces is uniek”

Een andere conclusie is wellicht dat democratiseringsprocessen altijd opnieuw ter plaatse gemaakt moeten worden, met dat bestuur, dié leidinggevende, dat team. Dat noopt ons om tevreden te zijn met kleine realisaties. Dit staat in schril contrast met het feit dat we vaak riskeren vrij absoluut (zwart-wit) te denken wanneer het over ons werk gaat dat ons bijzonder nauw aan het hart ligt.

Het is geen kwestie van een uitkomst die vastligt, als je maar een aantal regeltjes volgt. Precies omdat het met de cultuur in de organisatie te maken heeft, is het moeilijk grijpbaar en objectiveerbaar. Het is iets dat ‘leeft’, beweegt, evolueert.

2.2 Democratie versterken via versterken participatie cliënten

‘Start met handelen. We hebben allemaal wel iets of iemand waar we meer, beter zorg voor kunnen dragen’ (Jane Goodall)

Participatie in individuele cliëntcontacten

Als we het hebben over klanten- of cliëntenparticipatie, gaat het vaak over inspraak in het beleid van een organisatie. Cliëntparticipatie begint echter op het niveau van de individuele ontmoeting tussen hulpvrager en hulpverlener.

Visie op participatie

Inzetten op maximale participatie moet vertrekken vanuit een visie, moeten we doen omdat we dit echt belangrijk vinden: het maakt deel uit van de basiswaarden in ons beroep. Het gaat niet vanzelf, het kost tijd en moeite (want we stellen ons kwetsbaarder op), maar het loont.

Maar een eerste vraag is dus: vinden we dat zelf ook? Zijn we bereid hierin te investeren? Of zijn we eigenlijk maar koele minnaars van die participatie?

Uit de Deontologische Code van OCMW maatschappelijk werkers, opgesteld door de Federatie (versie 2019)

- 3.5 *De OCMW-maatschappelijk werker houdt steeds een maximale waardigheid, autonomie en maatschappelijke integratie voor ogen bij het aangaan van een hulpverleningsproces. **Hierbij bekleedt de hulpvrager een centrale rol en wordt gestreefd naar een zo groot mogelijke participatie.** Het hulpverleningsverloop heeft een open einde en hangt niet alleen af van het verloop van wettelijke procedures die samengaan met het realiseren van bepaalde basisrechten of de sanering van schulden. Het is in een dialoog met de hulpvrager en vanuit de verwezenlijking van een vorm van stabiliteit, integratie en zelfredzaamheid dat het hulpverleningsproces wordt afgerond.*
- 3.6 *Naast de hulpverleningsrol heeft de OCMW-maatschappelijk werker ook een controlerende rol. De controletaak heeft plaats in het kader van het correct toepassen van de wettelijke opdrachten die het verkrijgen van basisrechten waarborgt. Deze controlefunctie plaatst zich op een balans tussen billijkheid en rechtvaardigheid. Naast het herhaaldelijk duidelijk maken van de controlerende rol is het ook belangrijk deze taak doordacht uit te voeren, waarbij de OCMW-maatschappelijk werker zich bewust is van de machtspositie waarin hij zich bevindt. Respectvol, integer, deskundig en verantwoordelijk handelen zijn in het bijzonder op hun plaats bij het uitvoeren van de controlefunctie.*

Het gaat niet alleen over waarden inherent aan maatschappelijk werk. Onder meer vanuit de bedrijfswereld zijn de elementen die bijdragen tot een kwalitatieve dienst- en hulpverlening naar de lokale besturen overgewaaid:

- **Klantgericht werken** veronderstelt een snel antwoord op de vraag. Een vlugge eerste respons, maar ook zo weinig mogelijk wachttijden in het traject nadien.
- Ons aanbod moet ook **op maat zijn, correct en doeltreffend**. Met toepassing van algemene regels komen we er meestal niet, gelet op de complexiteit van de vragen waarmee cliënten komen.
- Tenslotte wil elke cliënt **vriendelijk** bejegend worden, minstens met respect behandeld.

Dat kwalitatief aanbod kunnen we alleen realiseren door naar de noden, behoeften en verwachtingen van de klant te luisteren en er rekening mee te houden. Dat is bijzonder belangrijk, omdat we om ons doel te realiseren, samen op weg moeten. Al zitten we als hulpverlener in een machtspositie, zonder de medewerking van de cliënt lukt het niet. Het is dan ook van belang zijn autonomie zoveel mogelijk te respecteren. Het risico als je dat niet doet, is dat de cliënt of in weerstand schiet ofwel in de afhankelijkheid, en in beide gevallen heb je dan al snel een probleem...

Noot: in dit hoofdstuk behandelen we het thema “democratie versterken”. Als het gaat over participatie is er natuurlijk ook een sterke link met de pijler “sociale ongelijkheid bestrijden” en meer bepaald ook het kruispuntdenken⁸⁴, dat ons doet nadenken over ongelijkheid, ook in de relatie cliënt-hulpverlener: de privileges van de ene – en de macht die daarbij hoort – en de kwetsbare positie van de andere. En de vanzelfsprekendheid dat een professionele vertrouwensrelatie maar kan ontstaan als we een participatieve houding aannemen, als we niet boven maar naast de cliënt gaan staan, in een relatie van gelijkwaardigheid als mens, met respect en mededogen. (Naast de formele machtsposities is er ook in elke relatie sprake van informele macht. Er zijn cliënten die over vrij veel “informele macht” beschikken en er in slagen hun maatschappelijk werker te domineren of te manipuleren. Het blijft een genuanceerd verhaal.)

Verlaag de drempel

Het hulpverleningsproces is een wederkerig gebeuren, met wederzijdse verwachtingen. Zeker binnen de context van het OCMW lijkt het geen pretje om klant te worden: naast rechten heb je ook plichten, je moet heel wat van je privacy prijsgeven, bij wijze van spreken je ziel blootleggen. (Maar niet alleen je ziel... Bij vermoeden van schijnverblijf of niet aangegeven samenwonen zal je energierekening uitgeplozen worden, en wordt er wel eens in klee- of badkamerkast gespeurd naar de aanwezigheid van een partner...)

Hulp is gekoppeld aan voorwaarden. Je moet bemoeienis aanvaarden in soms delicate aspecten van je privéleven. En door hulp te vragen geef je aan dat je er zelf niet meer uit geraakt, iets waar veel mensen toch schaamte rond voelen...

Dat is precies onze opdracht tot empowerment: ondanks de formele machtspositie die je als hulpverlener hebt, proberen het vertrouwen van de cliënt winnen door binnen de relatie uit te gaan van gelijkwaardigheid. Evident is dat niet. Ook binnen sociale diensten sluipt het neoliberale gedachtengoed binnen. De taal die hieronder gehanteerd wordt liegt er niet om, zoals blijkt uit een mail van een ontgoochelde hoofdmaatschappelijk werker:

“Gisteren een visieoefening gedaan met de andere hoofdmaatschappelijk werkers. Aan tafel discussiëren hoe we in de hulpverlening moeten staan. Een onderwerp dat ik aanhaalde: onze visie vandaag is vertrekken van vertrouwen maar in de praktijk merk ik bij maatschappelijk werkers het omgekeerde. Te veel documenten die worden opgevraagd om te dubbelchecken of de waarheid wel wordt gezegd. Bij onthaal niet

⁸⁴ Zie verder in dit boek.

*onmiddellijk KSZ erbij halen om samen te doorlopen met cliënt maar cliënt zijn verhaal laten doen en **nadien verwijtend zijn** dat het niet strookt na controle in KSZ....*

*Reactie van de overige HMA's: vanuit vertrouwen werken is te naïef. **We worden er met onze ogen open opgelegd....** Tja, hoera voor de sociale sector zeker? Laat ons de drempel zo hoog mogelijk plaatsen zodat de meest kwetsbare er zeker niet over geraken...! Ook bij ons is wantrouwen het nieuwe normaal..."*

We moeten natuurlijk niet naïef zijn. Maar de cliënt met opzet eerst zijn verhaal laten doen om hem achteraf op leugens te kunnen betrappen, lijkt me zelfs deontologisch erg bedenkelijk.

Je vangt inderdaad wel eens op dat niet iedereen de drempel van het OCMW zo laag mogelijk wil, bijvoorbeeld door samen met een groep cliënten de onthaalprocedure door te lichten. Men vindt dan dat de cliënt voor de dienstverlening die hij krijgt, best wel iets mag terugdoen, best wat moeite mag doen.

Het is een houding die voorbij gaat aan *institutioneel en structureel geweld*, waar wie onderaan de ladder bengelt zo vaak onder te lijden heeft. In het circuit waarin zij werken en leven, zijn ze vaak genoeg slachtoffer geweest: een werkgever die de overuren niet uitbetaalt, een huisbaas die beloofde herstellingen nooit uitvoert, contracten met "kleine lettertjes" die grote gevolgen hebben, aanvaringen met allerlei instanties... Enig begrip voor ontwikkelde overlevingsmechanismen is hier wel op zijn plaats.

Een oud gezegde bevat nog steeds veel waarheid: wantrouwen wekt wantrouwen, vertrouwen wekt vertrouwen... Dat vertrouwen begint bij duidelijkheid bieden, goed informeren over rechten en verwachtingen. Autonomie gaat over keuzevrijheid, en die is er maar als je goed geïnformeerd bent.

Vraag naar feedback

Het houdt ook in dat **we feedback bij de cliënt vragen over wat hij vindt van de snelheid, het maatwerk, hoe hij zich bij de hulpverlening voelt.**

De praktijk laat hier grote verschillen zien. In de werkgroep horen we dat het in sommige OCMW's niet de cultuur is om dit systematisch te bevragen. Het gebeurt wél, als het dreigt mis te lopen in de begeleiding, maar dat is eigenlijk te laat.

Anderen geven aan dat ze dit wel doen, maar informeel, terloops.

Er zijn ook wel situaties waarin het best formeel gebeurt. In de werkgroep wordt het voorbeeld gegeven van een cliënt met een laag inkomen (maar géén leefloon) die uit huis gezet dreigt te worden wegens huurachterstal. De interne richtlijnen voorzien in de mogelijkheid van ten laste name van de huur, terugvorderbaar, maar met budgetbeheer als voorwaarde.

Een cliënt in deze situatie zal geneigd zijn snel "ja" te zeggen op dit aanbod, omdat het hier en nu zijn probleem oplost. Maar eens in budgetbeheer wordt hem duidelijk hoe ingrijpend dat is... Zijn "ja" als feedback op ons aanbod moeten we dan

misschien best zelf wat relativeren en hem ook uitdrukkelijk wijzen op de nadelen en lastige aspecten van ons hulpaanbod.

Er zijn nog wel meer van dat soort situaties. Goede informatie vooraf is belangrijk, eerlijke duiding van nadelen, en begrip en waardering tonen voor hoe lastig dit voor de cliënt kan zijn. Te gemakkelijk wordt er door 'het systeem' van uitgegaan dat de cliënt blij "moet" zijn met de geboden oplossing, maar als die zaken niet goed doorgesproken zijn komt er weerstand en dat kan tot wederzijds onbegrip leiden.

We moeten er ook op letten dat wat we van de cliënt vragen wel realistisch is... Is dit niet het geval dan zullen we het "standaardpakket" toch wat op maat moeten aanpassen...

Er zijn ook situaties waarin we ook feedback vragen rond ons eigen handelen als hulpverlener, situaties waarin we onszelf (moeten) kwetsbaar stellen, ... Uiteraard maken we immers fouten, schatten we situaties verkeerd in, gaan we voorbij aan bepaalde gevoeligheden bij de cliënt

K. vertelt ons het verhaal van een verkeerd gelopen overdracht. Ze doet zelf de stap om het contact te herstellen:

"Ze laat mij vanaf het eerste bezoek alweer binnen en we spreken even niet over al de rest. Ik geef aan haar toe dat ik de situatie verkeerd heb ingeschat en dat ook ik fouten maak. Dat we allebei uit deze situatie kunnen leren naar de toekomst toe en dat ik blij ben dat ze mij dit heeft bijgebracht.

Sindsdien pikten we de draad weer op."

Dat vertrouwen kan ons soms ook voor ethische dilemma's stellen.

Sommige cliënten vertrouwen ons zaken toe, die legaal of moreel onder de lijn zitten van acceptabel gedrag. Het gaat dan bijvoorbeeld om zwart werk of druggebruik. Wat doe je daarmee?

Dat die zaken aan bod komen, geeft de maatschappelijk werker de kans, om de cliënt te informeren over de mogelijke gevolgen van zijn daden. Afhankelijk van de ernst van de feiten (sommige zaken kan je wel door de vingers zien) zal je soms verplicht zijn er iets mee te doen: leg de cliënt dan ook uit waarom je dit moet doen. Je kan de cliënt ook de tijd en de kans geven het zelf te doen.

Zolang de cliënt zich moreel of legaal onder de lijn van acceptabel gedrag bevindt, is het onze opdracht hem boven die lijn te krijgen, zodat hij weer binnen de norm van de samenleving functioneert. Omdat hij alleen zo hulp en bijstand van die samenleving kan krijgen, wat vooral ook in zijn eigen voordeel is.

Doe je dat niet, dan dreig je als maatschappelijk werker zelf gecompromitteerd te geraken. Je moet diverse belangen tegelijk bekijken: niet alleen die van de cliënt, ook die van jezelf en je collega's, de organisatie waarvoor je werkt, de samenleving.

M. vertelt ons over haar aanpak:

“...Toch wil ik in al mijn relaties en begeleidingen met de cliënten uitgaan van gelijkwaardigheid. Ik wil hen een duwtje geven (of soms serieus trekken), maar ze wel de regie voor een groot stuk in eigen handen laten houden. Om die reden vraag ik informeel vaak naar feedback. “Wat verwacht je van de begeleiding, Wat is jouw jobdoelwit? Wat maakt het voor jou op dit moment moeilijk om een stap richting tewerkstelling te nemen? Hoe loopt het? Welke zaken gaan goed, welke gaan minder goed? Wat doe je graag / minder graag? Ik heb liever dat ze eerlijk zijn zodat we het traject op hun maat kunnen aanpassen en kunnen werken aan een duurzame dagbesteding, dan dat ze ja knikken omdat ze denken dat ze niet anders kunnen en dat dit traject dan na een tijdje toch stopgezet wordt. “

Haar evaluatie bij zo’n feedbackgesprek:

“Ik heb het gesprek heel positief ervaren. Ik heb het gevoel dat dit gesprek gezorgd heeft voor een nog gelijkwaardiger relatie tussen mij en T. Haar feedback was positiever dan ik had gedacht. Dat maakt mijn eerste ervaring zeer aangenaam. Ik realiseer me wel dat dit een gesprek was met een cliënt waarbij momenteel alles heel goed en vlot verloopt.

Dankzij het gesprek heb ik bepaalde inzichten meegekregen. Hetgeen ik het meest ga onthouden voor mezelf is dat een evenwicht nodig is tussen enerzijds meegaan met het verhaal en de wensen van de cliënt en anderzijds soms streng en rechtvaardig zijn met een ‘schop onder het gat’ zoals cliënte het zelf noemde, of een duwtje in de rug...

Ik wil in het vervolg zeker nog formele feedbackgesprekken houden. Lijkt me een meerwaarde voor beide partijen.”

Ontschuldig de cliënt

Het is in de ontmoeting van mens tot mens, dat de maatschappelijk werker vanuit zijn discretionaire ruimte een keuze maakt: hij kan het probleem definiëren als een falen van de cliënt, of hij kan de cliënt ontschuldigen en het probleem duiden als een maatschappelijk falen, als sociaal onrechtvaardig, in strijd met menselijke waardigheid. (Uiteraard is dit nooit een zwart/wit verhaal)

De maatschappelijk werker is daarbij ook ambtenaar: het gezicht van de overheid. Waar hij het probleem hervertaalt als structureel erkent hij namens de overheid de eigen verantwoordelijkheid van de samenleving, en dat werkt verbindend.

Dit standpunt innemen is een politieke act. Mogelijk zelfs een daad van rebellie – misschien verwachten het bestuur of de leidinggevende een andere aanpak.

Dit ontschuldigen gebeurt vandaag al. Maar niet stelselmatig, niet door iedereen. Als het massaal zou gebeuren is de impact groot. We realiseren ons te weinig dat vijfduizend maatschappelijk werkers in de loop van een jaar vaak meerdere gesprekken hebben met een paar honderdduizend cliënten en anderen... Het kan ervoor zorgen dat heel wat mensen anders beginnen denken over hun plaats in de samenleving, zich bewust worden van hun eigen kracht, zelf meer opkomen voor hun rechten, en bijvoorbeeld aansluiten bij een armenvereniging.

Eén voorbeeld hiervan gaat over mensen met psychische kwetsbaarheden: ze voelen zich dikwijls mislukt...ze beleven hun gedrag als persoonlijk falen. Als hulpverlener moet je dan heel vaak ontschuldigen en geruststellen dat het om een ziektebeeld gaat. Maar ook maatschappelijk kan dit herkadert worden: het gaat erom duidelijk te maken dat de samenleving bepaalde verwachtingen en normen stelt, waar niet iedereen even makkelijk kan aan beantwoorden.

Het kruispuntdenken biedt hiertoe een goed kader.

Iemand in de werkgroep geeft aan dat hij al zijn best moet doen om voorbeelden te bedenken waar dit níet gebeurt. “Dat is het systeem dat niet deugt maar dat zijt gij niet!” is dan een uitspraak die zo vaak terugkomt. Mensen raken bekneld tussen de raderen van allerlei bureaucratische systemen, of het nu gaat om uitkeringen, werk, wonen, belastingen en noem maar op: sinds de digitalisering in een stroomversnelling is gekomen loert “kafka” om elke hoek...

Een valkuil is wel dat we zelf méé polariseren, als we “het systeem” alleen maar negatief belichten. Beter is dat we zelf blijven nuanceren: onze democratie, onze rechtsstaat, onze sociale zekerheid, onze gezondheidszorg, ons onderwijs, enz. heeft ook heel belangrijke verdiensten.

Zet ervaringsdeskundigen in

Waar cliënt zich te weinig mondig voelt, zou hij – bijvoorbeeld voor het intakegesprek – beroep kunnen doen op een vertrouwenspersoon: een ervaringsdeskundige, een intercultureel bemiddelaar, een sociale tolk, een opvoeder van een organisatie bijzondere jeugdzorg, ...

Het zorgt soms voor enige onwennigheid bij de maatschappelijk werker, maar wordt meestal als positief ervaren – al hebben maatschappelijk werkers daar in de praktijk niet zoveel ervaring mee. Met andere woorden: er wordt zelden van die mogelijkheid gebruik gemaakt.

Het OCMW heeft soms zelf een aanbod, al is dat beperkt. Slechts enkele OCMW's hebben ervaringsdeskundigen in de armoede in dienst. Een aantal werkt wel met sociale tolken of intercultureel bemiddelaars. Soms worden ook (ex-)cliënten ingeschakeld zoals in het Gentse project “sociale gidsen”.

Theoretisch zijn veel maatschappelijk werkers gewonnen voor het idee om meer waarde te hechten aan “ervaringskennis” als tegenhanger van de “praktijkkennis” van de hulpverlener, maar vaak blijft het bij theorie. Hier ligt een terrein dat zeker nog verder ontgonnen kan worden, zowel op vlak van ervaringskennis over armoede als kennis over andere culturele achtergronden of wat het betekent vluchteling of migrant te zijn. Dit thema komt ongetwijfeld terug als we het over inclusie hebben.

Een werkgroep lid signaleert wel dat voor een ervaringsdeskundige de valkuil dreigt, dat hij zich streng opstelt tegenover de cliënt. Dit vanuit de redenering: ‘ik ben uit de miserie geraakt, jij moet dit ook kunnen’. Extra opleiding en supervisie zijn dus wel nodig, ook om te vermijden dat “oude pijn” weer bovenkomt.

De conclusie blijft wel, dat de hulpverlening doorgaans correcter verloopt en dat er beter gecommuniceerd wordt als de cliënt vergezeld is van een vertrouwenspersoon⁸⁵. Het is een menselijk gegeven dat we dan beter presteren, en we kunnen alleen maar alles verwelkomen dat de kwaliteit van de hulpverlening ten goede komt...

Wees zelf model

We zijn ook zelf vertegenwoordiger van de overheid / de democratie want we werken in een politiek aangestuurde instelling. **We staan dus zelf model.** Zo hebben we rechtstreeks en onmiddellijk impact: onze interactie met de cliënt kan zijn vertrouwen in de politiek (een beetje) herstellen, dan wel zijn wantrouwen voeden en aanwakkeren. Het zijn wellicht geen zaken waar we onmiddellijk resultaat van zien, maar misschien onbewust wel doorwerken.

Die rol als model opnemen doen we al, waar we ernaar streven om cliënten binnen het legale en morele handelen te brengen. En meer algemeen, in hoe we met cliënten omgaan, hoe strikt we zijn rond afspraken bijvoorbeeld. Laat je een cliënt nog binnen als hij een kwartier te laat is?

Politiek, democratie, dat gaat over hoe we met z'n allen de samenleving vorm geven... daarbij zijn wij inderdaad vertegenwoordigers van de lokale overheid ... in die rol kunnen we werken aan het vertrouwen van cliënten in de instituties waar ze mee te maken krijgen. Dit vertrouwen herstellen of vergroten werkt in de twee richtingen, zorgt voor wederzijds begrip.

Het voorbeeld wordt gegeven van een cliënte die werd aangemoedigd om, in tegenstelling tot hoe ze bezig was, openlijk met haar justitieassistent te bespreken waar ze fout zat en hoe moeilijk het voor haar was om de afspraken na te komen. Toen de cliënte dit advies volgde, werd zij voor justitie betrouwbaarder wat een gunstig effect had op het oordeel van de probatiewaardcommissie – omdat zij zelf haar assistente voldoende inzag had gegeven in hoe ze trachtte progressie te maken.

Als je bemiddeling lukt, zie je positieve domino-effecten ontstaan tussen cliënt en institutie.

Nog los van concrete bemiddeling, kan de maatschappelijk werker al een positieve rol spelen, door de cliënt uit te leggen hoe bepaalde instanties werken, wat voor hen rechtvaardige en juiste procedures zijn enz., waardoor hij het argwaan van de cliënt kan counteren, die willekeur of zelfs discriminatie meent te ervaren.

Dit soort bemiddelingswerk komt veel voor in onze job. Het zorgt ervoor dat boetes soms kwijtschelden worden, dat deurwaarders nog wat uitstel geven, dat verhuurders toch een herstelling doen, dat wederzijds begrip ontstaat. Cliënten voelen zich vaak niet gehoord

⁸⁵ (Ten aanzien van deze “vertrouwenspersonen” moeten we wel nog een kleine kanttekening maken. Soms zijn cliënten vergezeld van een derde persoon die zich voordoeft als een vertrouwenspersoon, maar in feite misbruik wil maken van de situatie, bvb omdat de cliënt hem nog geld schuldig is.)

noch vertegenwoordigd in onze “diplomademocratie” maar in deze concrete voorbeelden is er alvast iemand van de overheid die het voor hen opnam...

Het blijft “dansen op een slap koord”: onze democratie is verre van volmaakt, onze overheden evenmin en wij zelf ook al niet. Door de aard van ons werk zien we vooral waar structuren falen, waar ongelijkheid groeit, waar politiek beleid blind en doof lijkt voor gerechtvaardigde aanspraken, waar bureaucratie snelle besluitvorming verhindert...

Voor maatschappelijk werkers uit de ‘witte middenklasse’ is het wellicht makkelijker zich te identificeren met die rol als vertegenwoordiger van de overheid.

Een intercultureel bemiddelaar getuigt:

Ik ben zelf als kind vluchteling geweest, mijn gezin heeft armoede gekend. Dat brengt een heel andere ervaring mee van het begrip “overheid” dan de meeste van mijn collega maatschappelijk werkers ... Ik voel wel een verschil met de andere maatschappelijk werkers hoe ik in die rol zit. Mijn missie is op de eerste plaats een stem geven aan de cliënten, hen helpen een plek te vinden in de samenleving. Ik vertrek vanuit hun rechten. Andere collega’s zie ik meer een positie innemen als een “verlengstuk van de overheid” al willen ze natuurlijk ook mensen helpen. Ik voel dat ik meer geneigd ben onvoorwaardelijk hulp te verlenen. Het is altijd zoeken naar een middenweg...

We zorgen er allemaal samen voor dat de overheid kan functioneren, en dat iedereen die het nodig heeft er op een bepaald moment beroep op kan doen. “

“Democratie versterken” begint wellicht bij het zelf genuanceerd leren kijken naar instituties en overheden. Ons realiseren dat het begrip ‘overheid’ een waardegeladen begrip kan zijn, en nog een andere connotatie heeft dan “democratie”.

We mogen absoluut kritisch blijven, we moeten kritisch blijven, maar het is belangrijk ook de verworvenheden van de democratie te blijven (h)erkennen en te zoeken naar een taal om dit aan onze cliënten te kunnen overbrengen. Want die democratie is kostbaar én kwetsbaar, en in tijden van toenemend extremisme is die kwetsbaarheid niet iets om lichtvaardig mee om te springen.

Speel in op uitspraken over politiek

We kunnen ook **inspelen op allerlei uitspraken** die bijvoorbeeld cliënten zelf doen over politiek, politici, democratie, inspraak, medezeggenschap. Soms gaat het om populistische uitspraken, complottheorieën, hardnekkige vooroordelen, fake news dat cliënten opvingen en voor waar aannemen, enz. Deze uitspraken kunnen we proberen nuanceren, we kunnen trachten de context van een bepaald probleem te duiden, we kunnen naast het perspectief dat de cliënt inbrengt een ander plaatsen. *Steeds vanuit begrip voor de onderliggende emoties bij de cliënt: wantrouwen voortkomend uit angst en onzekerheid of gebrek aan erkenning.*

De werkgroep vindt het belangrijk om op dit soort uitspraken te blijven reageren, al heeft men niet altijd evenveel energie om er op in te gaan. Vooral op uitspraken die niet door de beugel kunnen, bijvoorbeeld omdat ze racistisch zijn of tegen mensenrechten ingaan, wordt gereageerd.

Gaat het om complotdenken of “alternatieve waarheden”, dan kan het interessant zijn om vanuit een grote nieuwsgierigheid (niet oordelend) in te gaan op wat de cliënt aanbrengt. Door de juiste vragen te stellen kan je de cliënt soms het onwaarschijnlijke laten zien van zijn verhaal, of minstens enige twijfel wekken.

Racistische uitspraken vragen om reactie: dit kunnen we niet laten passeren. *In de werkgroep wordt verwezen naar het voorbeeld van de zwarte jazzpianist Daryl Davis, die in gesprek ging met de leider van de Ku-Klux-clan rond diens diep ingebakken racisme, en er toch in slaagde diens houding te veranderen*⁸⁶

Maatschappelijk werkers krijgen heel vaak te maken met clichés over mensen in armoede, over vreemdelingen of vluchtelingen, enz. Onze rol is telkens weer nuanceren, **vermenselijken**, inzetten op verbinding, polarisatie bekampen.

Als ambtenaren mogen we geen “politieke standpunten” innemen, maar bij sommigen kriebelt het soms om cliënten er toch op te wijzen dat de partij van hun voorkeur allerm minst hun belangen dient. Het is wel een goede zaak dat bijvoorbeeld de centra voor basiseducatie in verkiezingstijd de cursisten informeren over het politieke landschap en hen helpen tot een bepaalde keuze te komen.

Empowerend actieplan opstellen

*‘Sociaal werk is een op de praktijk gebaseerd beroep en een academische discipline die **sociale verandering** en ontwikkeling, sociale cohesie, empowerment en bevrijding van mensen bevordert. **Principes van sociale rechtvaardigheid, mensenrechten, collectieve sociale verantwoordelijkheid en respect voor vormen van diversiteit staan centraal in het sociaal werk.** Onderbouwd door sociaalwerktheorieën, sociale- en menswetenschappen en inheemse of lokale vormen van kennis, engageert sociaal werk mensen en structuren om problemen aan te pakken en welzijn te bevorderen.’ (2014)*⁸⁷

Inleiding

De keuze om méér op sociale verandering, empowerment, verbinding en bevrijding van mensen in te zetten houdt belangrijke consequenties in: ook het actieplan dat de cliënt vooruit moet helpen, moet empowerend zijn, moet bevrijdend werken en gericht zijn op structurele verandering. Evident is dat niet. Het betekent onder meer dat we onze visie op activering, disciplineren en sanctioneren kritisch herbekijken vanuit die bril. Maar dat we

⁸⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=ORp3q1Oaezw>

⁸⁷ <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2019/08/Global-Definitie-Social-Work-2014-Dutch-.pdf>

die visie ook uitdragen in contacten met verhuurders, werkgevers, advocaten, scholen, burens, politici ...

(De activisten van Extinction Rebellion hebben een paar goede tips voor ons: doe dit niet alleen, zorg goed voor elkaar. Zoek bondgenootschappen. Die zijn er niet alleen bij sociale organisaties. Ook in het bedrijfsleven en op de woonmarkt zijn er partners te vinden die iets anders zoeken dan puur geldgewin. In kleine acties of projecten kunnen we al experimenteel de toekomst die we voor ogen hebben uitproberen. Soms beter in de luwte, ver van de camera's.)

Actieplan

Eens het probleem of de vraag van cliënt in kaart is gebracht, kan een actieplan worden opgesteld, liefst op democratische wijze, dus in samenspraak met de cliënt. In dat plan zitten altijd twee lijnen met elkaar verweven: het wat en het hoe. Het 'wat' gaat over de actie die moet ondernomen worden. Het 'hoe' gaat bijvoorbeeld over de autonomie die de cliënt krijgt in de wijze waarop hij een en ander aanpakt. Soms hoor je maatschappelijk werkers al eens zeggen: "ik doe liever alles zelf, dat gaat vlugger en ik weet tenminste dat het in orde is". De andere weg is wellicht soms trager, omslachtiger, tijdrovender, liefst met ruimte voor de cliënt om te mislukken en te leren, maar het is wel een weg die de cliënt redzamer maakt.

Een empowerende aanpak: ervaringen uit de praktijk

Een empowerende aanpak begint met "ontzorgen" van de cliënt zodat er in zijn geest ruimte vrijkomt om actie te ondernemen. Sommigen zitten tot over hun oren in de financiële zorgen; een extra investering in het ontzorgen, ook financieel, kan nadien sneller tot vooruitgang leiden.

Zie ook het "housing first" principe : eerst een onderdak, veiligheid, ... en dan komt er zuurstof vrij voor andere stappen in het traject.

Het tempo van elke cliënt is anders. Dit telkens ook communiceren aan het bestuur. Pushen werkt vaak omgekeerd.

Ontzorgen betekent niet dat de cliënt gepamperd wordt. Belangrijk is cliënten dingen laten proberen, niet alles voor hen doen... Anders komt er geen leerproces. We mogen wel onze verwachtingen duidelijk maken.

Soms is het moeilijk een evenwicht te vinden tussen 'helpen' en 'zelfredzaamheid stimuleren'. De taalbarrière bemoeilijkt dit.

Er is soms een circuit tussen cliënten onderling rond hoe je je moet opstellen ten aanzien van de hulpverlening. Daar moeten we alert voor zijn.

Maatwerk!

Educatieve opdracht voor de maatschappelijk werker

De OCMW-maatschappelijk werker heeft ook een educatieve opdracht. Naast het louter informeren van cliënten over de rechten die ze hebben, kan er ook ingezet worden op een bewustmakingsproces rond structureel onrecht, het duiden van ‘politieke’ componenten in de problematiek waar cliënten mee te maken hebben (bijvoorbeeld rond huisvesting, onderwijs, gezondheid). Het is ook belangrijk om die structurele elementen ook telkens weer naar het Bijzonder Comité te duiden.

Andere interventies/acties binnen cliëntcontacten die participatie versterkend kunnen werken

Je kan sterk participatief werken bij hoorzitting. Cliënt verslag laten lezen, voorbereiding op hoorzitting, argumentatie en overwegingen doornemen, duidelijk maken dat zij impact hebben op de beslissing

De praktijk van het “tegensprekelijk verslag” hield in dat cliënten eigen bemerkingen geven naast de visie van de maatschappelijk werker, in die gevallen dat ze niet gehoord werden; in de praktijk is dit dode letter gebleven. In een ander OCMW is het de maatschappelijk werker die naast de eigen visie, ook die van de cliënt neerschrijft die al dan niet duidelijk doorgesproken zijn met de cliënt.

Zelfs als de relatie wat vertroebeld is (omwille van een negatief verslag, bijvoorbeeld na verzwegen samenwoning) is het wel de bedoeling cliënt toch op een neutrale manier voor te bereiden op de hoorzitting en uit te praten wat er niet klopte.

Conclusie: Belang van “verbindend werken”

Verbindend werken (burger-overheid, burger-burger, burger-middenveld) – educatieve opdracht opnemen rond versterking democratie

*“Het belangrijkste blijft de **verbinding met anderen**. Als die verbinding er niet of nauwelijks is, zijn mensen op zichzelf aangewezen en beginnen ze copingstrategieën te ontwikkelen om zichzelf staande te houden. Ze gaan zich gecrispeerd gedragen en zoeken controle of ze geven zich helemaal over aan het controleverlies. Borderline times! (zoals een boek van De Wachter uit 2011 heet, red.) Mijn hypothese was tien jaar geleden al dat we leven in een tijd van splitsing en uitersten. Corona heeft die uitersten nog verder opgedreven⁸⁸.”*

Verbindend werken is het antwoord op het wantrouwen tussen burgers onderling, en tussen burgers en overheid of burgers en politiek. Het is het antwoord op de vervreemding van mensen die zich door de politiek niet langer vertegenwoordigd voelen, die gefrustreerd en verbitterd zijn gaan geloven in een elite die enkel voor haar eigen belang opkomt versus “de gewone man” die van alles de dupe is en niet meer gehoord wordt. Een frustratie waar populistten graag op inspelen.

⁸⁸ Interview met psychiater Dirk De Wachter, De Morgen, 4 januari 22

Het is ook een antwoord op polarisatie en discriminatie omdat het juist zorgt voor integratie, voor gelijkheid en een positieve houding tegenover diversiteit. Verbindend werken zorgt ervoor dat ieder een plek heeft in de samenleving waar hij waardig en integer kan leven.

Met de komst van social media is de aandacht van sociaal activisme volgens haar verschoven van de structuren die onrechtvaardigheid in stand houden naar individuen die die onrechtvaardigheid uiten. (...) Gedrag verander je niet door een individu of groep aan te vallen, maar door mensen er van bewust te maken dat ze onderdeel zijn van een structuur en dat die structuur veranderd kan worden. (...) Als mensen aangevallen worden op hun opvattingen voelt dat niet alleen als een aanval op die uitspraak, maar op hun identiteit en gezonde verstand: wat ze als normaal beschouwen wordt bestempeld als dom en fout. (Eva Rovers, pagina 123)

Om dit te kunnen doen is nodig dat

- De maatschappelijk werker gelooft in het belang van 'positief spreken'
- Er voldoende tijd is om op dergelijke thema's (ecologische thema's, thema's in verband met democratie, met sociale ongelijkheid, ...) eventjes in te gaan (! maar dat hoeft ook niet lang te duren ...)
- De maatschappelijk werker toch enige (ook politieke) achtergrondkennis heeft over diverse thema's die te maken hebben met ecologie, democratie, ongelijkheid, ... Hij moet adequaat kunnen reageren op vooroordelen en clichédenken, fake news en complottheorieën, anti-democratisch denken, populistisch discours kunnen ontmaskeren, alternatieve denkpistes kunnen aanreiken.
- Hij/zij moet tevens in staat zijn relatief complexe problematieken helder uit te leggen in een begrijpelijke taal die "de gewone man/vrouw in de straat" kan verstaan.⁸⁹
- Er moet de mogelijkheid zijn in team hierover uit te wisselen in functie van leerkansen en groei.

Bespreking:

De verwachtingen hierboven geformuleerd, zijn het ideaalbeeld; de praktijk is eerder die van continu brandjes blussen. Geconfronteerd met "hoe het zou kunnen" moet ons wel nopen tot nederigheid: we beantwoorden vaak niet aan ideaalbeelden maar soms verwachten we wel veel van cliënten...

Als maatschappelijk werker moeten we vanuit ons eigen mentaal welzijn proberen rustig keuzes maken, kiezen waar we op inzetten: "choose your battles!"

⁸⁹ Ongetwijfeld is er reeds zeer veel materiaal voorhanden. Armoedeverenigingen maar ook de Centra Baseducatie hebben al heel wat thema's samen met mensen in armoede besproken en daar zal nuttige rapportage over bestaan. Inburgeringscursussen?

Als “hoeders van mensenrechten” hebben we een verantwoordelijkheid, maar het is niet zo dat “de hele wereld op onze schouders rust”. Media, onderwijs, politiek, andere sociale organisaties, ... hebben evengoed hun taak en opdracht.

Het opnemen van een ‘ruimere’ begeleidingsopdracht is ook afhankelijk van je specifieke job (groepswerker, outreachend werker, ...).

Het is ook belangrijk te blijven signaleren dat we dit ideaal willen blijven vooropstellen, ook al kunnen we het niet meteen realiseren.

In de bacheloropleiding verwachten we dan vooral vakken die studenten kritisch leren kijken naar zichzelf, de organisatie, de samenleving, de problematiek van armoede en andere vormen van schending van mensenrechten. Ook loutere “socialisering in de organisatie” houdt gevaren in, is mogelijk beperkend. De visie op wat maatschappelijk werk is moet breder gevoed worden, denk aan externe opleidingen of intervisie. Hier zien we ook weer het belang van een Federatie voor OCMW maatschappelijk werkers opduiken!

En nog een tip: Fysiek contact met cliënten is belangrijk om “menselijk” te blijven.

Beroepsethiek

Maatschappelijk werk is niet neutraal; normatieve professionaliteit gaat erover dat je je bewust bent van de normen en waarden die een rol spelen in het handelen. Een verschuiving in de opdracht van het maatschappelijk werk richting een meer transformationele aanpak, zal ook moeten leiden tot **een aanpassing in het denken over de beroepsethiek**: hoe ver gaan we, als we zeggen dat mensenrechten op termijn zo bedreigd zijn dat we niet langer langs de zijlijn kunnen toekijken?

Participatie via groepen

In het OCMW Antwerpen had men een klantengroep in het leven geroepen om dienstverlening te verbeteren, dat was een knap initiatief, de mensen zag je zo groeien. Het was wel een heel arbeidsintensief proces.. Fantastisch voorbeeld van mensen betrekken en hen zien groeien, zorg opnemen voor elkaar in de groep, meer mens worden. Helaas: het is moeten stoppen toen er een nieuwe coalitie kwam.

Ook OCMW Gent heeft een lange traditie inzake “klantenparticipatie”. (Met de besparingsronde in 2025 zal deze werking echter naar alle waarschijnlijkheid ook helemaal verdwijnen!)

Je kan je wel afvragen hoe representatief zo’n groepen zijn, of we daar echt iedereen mee bereiken. Uiteindelijk worden zo’n groepen vaak gevormd uit cliënten die daartoe door hun maatschappelijk werker aangesproken zijn.

Maar zelfs dan: het **belang van zo’n groepen is evident**. De finaliteit van sociaal werk is toch ervoor zorgen dat iedereen volwaardig burgerschap kan opnemen, dat ieders stem telt, dat iedereen kan meedoen. Diverse vormen van groepswork zijn, naast andere methoden, een belangrijk middel om daaraan bij te dragen. Daarnaast kan elke maatschappelijk werker in

zijn begeleidingen aan dat doel bijdragen, maar de hoge werklast laat dat vaak toch nauwelijks toe.

Projecten in het kader van activering lenen zich hier makkelijker toe dan de individuele begeleidingen. Ze bieden de mogelijkheid te werken rond burgerschap, empowerment, participatie. Ook al gaat het soms maar om “zaadjes planten” en hopen dat die kiemen.

Het bereik en de opkomst blijft wel een probleem bij groepswerk. De vaststelling is wel vaak dat wie komt, er wel iets (vaak zelfs veel) aan heeft...

Maar het blijft telkens opnieuw zoeken naar een evenwicht: bijvoorbeeld door lichte druk uit te oefenen (mensen getuigen achteraf geregeld dat ze dat *duwtje in de rug* wel nodig hadden om in actie te komen) en zelf als begeleider heel enthousiast te zijn.

Of door de bijeenkomsten aantrekkelijk te maken, onder meer door te zorgen voor een aanmoedigingspremie of een voedselpakket. Je kan ook zoveel mogelijk inspelen op wat de deelnemers verwachten, hen zelf mee de inhoud laten bepalen, zoeken naar win-win situaties, mensen zelf aanspreken en motiveren, ... Opnieuw is hier de vaststelling dat er te weinig beroep gedaan wordt op ervaringsdeskundigen in de armoede, op cultureel bemiddelaars, sociale gidsen, tussenpersonen die beter dan professionals de belevingswereld van een bepaalde doelgroep kennen... Waar dit toch gebeurt, staan we soms versteld van de foutieve beeldvorming waar we zelf nog onderhevig aan zijn.

We moeten dus ook **kritisch blijven voor onszelf**: is de deelname aan het programma, bekeken vanuit de jongere of de nieuwkomer, echt de investering wel waard in tijd en moeite? Schatten we wel echt in hoe hoog de drempelvrees kan zijn voor cliënten? Is ons programma echt op maat of hebben we toch te veel concessies moeten doen ten aanzien van de subsidieverstrekker? Zijn de mensen die we sturen er wel klaar voor, of zitten ze nog te veel in overlevingsmodus?

Ook anderen (directies, politici,...) zijn soms kritisch: groepswerk kost vrij veel geld, telkens komt de vraag terug of het de moeite waard is... Telkens opnieuw ook de vraag naar de meetbaarheid, de resultaten. We moeten blijven zoeken naar ingangen, naar inspelen op wat cliënten kan interesseren, naar evenwichten en compromissen...

We moeten het empoweren van kwetsbare groepen ook zien in **een breder samenwerkingsverband**. Er is ook het opbouwwerk, het buurtwerk, het centrum basiseducatie en andere die hierin een rol kunnen spelen; voor de individuele werker is dit niet de hoofdmoot; je neemt het erbij als je ergens een kans ziet om iemand te motiveren naar een eigen groepswerking van het OCMW of naar het centrum basiseducatie of andere externe organisatie. Al weten we dat je in het doorverwijzen zelf ook wel energie moet steken om tot resultaat te komen.

Samenwerken met partners die in de wijk actief zijn is inderdaad ook belangrijk. Ook daar kan je het thema “democratie/participatie” inbrengen. Je krijgt een meerwaarde door met meerdere organisaties in dezelfde richting te werken. Mensen “politiek bewust maken” ligt wel gevoelig. Je kan gewoon de feiten geven, objectieve informatie, bijvoorbeeld rond het thema “verkiezingen”. Je kan gewoon de diverse programma’s overlopen... Soms heb je wel eens zin om een cliënt er op te wijzen dat hij stemt voor een partij waarvan het programma niet echt “op maat van de meest kwetsbaren” geschreven is... Dat gaat misschien wat ver,

maar “politiek” gaat over maatschappelijke thema’s die iedereen aanbelangen, en bewustmaking is zeker een deel van de opdracht van elke vorm van sociaal werk.

Participatie in beleid.

Los van het feit dat het samenbrengen van lotgenoten hoe dan ook wel een empowerend effect heeft, blijft wel de vraag hoe je inspraak organiseert voor kwetsbare groepen in bijvoorbeeld het sociaal beleidsplan van de gemeente.

De ervaring is dat dit zeer moeilijk is. Cliënten zelf krijg je heel moeilijk aan tafel, hoogstens zie je vertegenwoordigers van cliënten, armenverenigingen bijvoorbeeld.

Een goede manier van werken zou kunnen zijn, dat je beleidsmakers brengt naar bestaande groepswerkingen, waar ze in dialoog kunnen treden.

Het is in elk geval duidelijk, dat het organiseren van inspraak een arbeidsintensief proces is. Denk aan de methodiek van verenigingen waar armen het woord nemen, waar bijvoorbeeld een jaar lang rond een thema gewerkt wordt en waar een heel proces doorlopen wordt, met experts die uitleg brengen tot de groepsleden goed geïnformeerd zijn, en zo een gefundeerde mening kunnen vormen rond het thema.

Denk aan de rapporten van het Steunpunt tot Bestrijding van Armoede, Bestaansonzekerheid en Sociale uitsluiting, aan “de stem van Mensen In Armoede” (SAAMO)
...

De vraag is: wat is de prijs van onze democratie,... Als we hier niet in investeren, is er misschien binnen 10 à 20 jaar geen democratie meer... in deze tijden van groeiende polarisatie, extremisme,... moeten we echt investeren in democratie!

Een vaststelling is ook wel dat we te weinig ruimte krijgen voor experiment. Wat we doen is gelinkt aan doelen van subsidieverstrekkers, gaat eigenlijk om top-down beleid dat de praktijkwerker wringt in kaders waar cliënten geen boodschap aan hebben: de verantwoordingscultuur waar we niet los van komen. Het enige wat je kan doen is wat proberen “smokkelen”, de grenzen wat open te rekken.

Participatie in commons

In “Ecologisch burgerschap in actie” hebben Marie-Monique Franssen en Dirk Holemans het over democratie, en hoe die kan ingezet worden in de strijd tegen klimaatverandering⁹⁰. Hierin wordt het idee afgewezen van een burger die afhankelijk is ofwel van de vrije markt, ofwel van de staat. Er is nog een derde manier om de samenleving vorm te geven, namelijk via het vrije initiatief van burgers, die samen dingen organiseren, onder meer de zogenaamde “commons”. Het gaat hier over *autonomie in verbondenheid*, benadrukken de auteurs, en dat staat ver van de doorgeschooten individualisering van het neoliberalisme.

⁹⁰ Blz 175 en volgende in het boek “Het ecologisch kompas” (Epo, 2020) red. Dirk Holemans

Wat is een common? ⁹¹

Als je met elkaar afsprekt hoeveel elk mag vissen, is een meer een eindeloze bron van voedsel. Als je elk apart gaat vissen in een meer, zal het meer snel zijn leeggevestigd. Een common of gemeengoed is een groep mensen die samen een bepaalde hulpbron delen en die samen afspraken maken over het gebruik er van. Alle drie die elementen zijn even cruciaal. Het is de combinatie ervan die zorgt dat het geheel meer is dan de som van de delen.

Je kan alles als een common gaan benaderen en beheren: een gebouw, een straat, een tuin, een wijk, een stad, een regio, een rivier. Maar ook kennis, zorg, voedsel, energie, data, cultuur,...

Er is ook een andere definitie, een veel ruimere. Sommige definiëren commons als iets gemeenschappelijks, iets wat we allemaal delen. Het klassiek voorbeeld is de lucht. Lucht ademen we allemaal in, is van iedereen, delen we, ... Als Commons Lab spreken we hier niet van een gemeengoed, maar van een publiek goed. Als iemand bijvoorbeeld lucht inademt, dan verhindert jou dat niet om ook te ademen. Als iemand een vis uit een meer vangt en opeet, dan kan jij die niet meer vangen en opeten. Het beheer van gemene goederen is anders dan publieke goederen.

Hoe werkt het?

Een common wordt gecreëerd zodra je samen met enkele anderen een stukje van de wereld afbakt en daarvoor zelf nieuwe spelregels afsprekt. Dat stukje kan bijvoorbeeld een boerderij zijn, of een natuurgebied of een visvijver. Maar evengoed een digitale encyclopedie zoals Wikipedia. Eender wat zolang het geheel maar meer is dan de som van de delen. Om ervoor te zorgen dat er kan worden samengewerkt zijn spelregels nodig. De spelregels leggen de rechten en de plichten van de gebruikers van de common vast. Rechten zoals wie toegang krijgt, wie wanneer en hoeveel mag oogsten en wie welke rollen mag opnemen; plichten zoals het doen van herstellingen en het sanctioneren van inbreuken tegen de spelregels.

Wat zijn de voordelen van commons?

Waarom hebben we commons nodig als we al markten en overheden hebben om spelregels voor samenwerking vast te leggen? Het speciale aan een common is dat die niet van buitenuit georganiseerd wordt. Een common is een soort eilandje dat je maakt. Je bepaalt er zelf wat er gebeurt, waarom, hoe en met wie. De spelregels worden gemaakt, gevolgd en afgedwongen door de gebruikers van de common zelf. Dat heeft enkele belangrijke voordelen tegenover markt en staat:

1. **Autonomie:** Commons geven ons weer controle over onze leefwereld in een tijd waarin de spelregels voor ons dagelijkse leven enkel nog lijken te worden bepaald op de G8, de financiële markten of in Europa. Het bevestigt ons opnieuw in onze menselijke waardigheid omdat we niet hoeven te leven in functie van de structuren, maar de structuren er zijn voor ons. Ook al is de stroom uit je eigen windmolen misschien wat duurder, of moet je 's nachts opstaan om te waken of ie't houdt in de storm, het is tenminste jouw stroom

⁹¹ <https://commonslib.be/watiseencommon>

waarvan jij hebt bepaald hoe die is opgewekt, waarvoor die wordt gebruikt en wat er gebeurt met de winst.

2. **Subsidiariteit:** Een tweede voordeel is dat de gebruikers van de common zelf het meeste informatie hebben over de specifieke lokale context en die context ook van dag tot dag kunnen opvolgen terwijl ze ervan gebruikmaken. We kennen allemaal de blinde vlekken van de financiële markten die geen rekening houden met negatieve externaliteiten zoals psychologische – en milieukosten en de logheid van overheden die politieke koehandel drijven vaak niet gehinderd door diepe kennis van zaken. Doordat in een common de gebruikers zelf de regelgevers zijn, worden de beslissingen genomen op dat niveau dat daar het best geschikt voor is.
3. **Duurzaamheid:** Een derde voordeel van het samenvallen van gebruikers en regelgevers is dat de gebruikers intrinsiek gemotiveerd zijn en externe regelgevers niet. Voor de gebruikers is het doel van de spelregels niets anders dan het in stand houden van de common zelf. Overheden en marktpartijen zijn niet intrinsiek maar extrinsiek gemotiveerd: het doel van de spelregels voor de common ligt buiten die common, met name in het behalen van stemmen en het maken van financiële winst respectievelijk. Dat leidt vaak tot misplaatste en kortzichtige regels.

Wat zijn de valkuilen?

Iedereen kan een common creëren. Omdat het op zichzelf draait, is er eigenlijk maar één enkele voorwaarde, nl. dat het zichzelf in stand moet kunnen houden. Dat is niet altijd even eenvoudig.

1. De regels moeten zo ontworpen zijn dat iedereen baat blijft hebben bij het onderhouden van de common. Het geheel is meer dan de som van de delen, maar als sommigen zo weinig krijgen dat ze er apart meer uit zouden kunnen halen, loopt de common het risico om uit elkaar te vallen. De rechten en de plichten moeten dus evenwichtig verdeeld worden.
2. De gebruikers moeten er zelf op toezien dat de regels worden gerespecteerd, want het heeft weinig zin om spelregels af te spreken als niemand ze volgt.
3. De regels moeten ook aangepast kunnen worden naargelang de situatie wijzigt. Hoe goed een regel ook is, als die niet gewijzigd kan worden dan loopt het vroeg of laat fout af.

Kortom, goede spelregels zijn evenwichtig, afdwingbaar en adaptief.

Naast de overheid en de vrije markt lijken burgerinitiatieven een steeds belangrijkere rol te gaan spelen, en dus stelt zich ook hier de vraag, hoe de meest kwetsbaren kunnen participeren binnen dit soort initiatieven. Soms, maar niet altijd, is solidariteit met wie kwetsbaarder is onderdeel van de visie. Participatie van de meest kwetsbaren is dus verre van evident, en ook hier kan – naast andere instanties – het OCMW maatschappelijk werk in de toekomst een belangrijke rol spelen. Enerzijds kan je die participatie benaderen vanuit opbouwwerk of buurtwerk, maar evengoed vanuit activering, en dan kan hier een rol voor

het OCMW weggelegd zijn in het kader van sociale activering, zinvolle dagbesteding, vrijwilligerswerk 'in allerlei maten en vormen' afhankelijk van de concrete mogelijkheden. Naast toeleiding en begeleiding kan het OCMW ook financiële drempels voor participatie wegnemen.

Is outreachend werken een antwoord op de vraag naar moeilijke bereikbaarheid van mensen?

Vanuit de werkgroep vinden we van wel, en willen we nog eens beklemtonen hoe belangrijk het is om te blijven investeren in participatie en burgerschap van iedereen. Outreachend werken is een zeer arbeidsintensieve werkvorm, maar het lijkt harder nodig dan voorheen om iedereen aan boord te houden van de samenleving, om te blijven zoeken hoe we de "verbrokkeling" van de sociale cohesie in de samenleving kunnen bestrijden. We zien trends zoals eilandvorming, vijandbeelden tussen sociale groepen, ontmenselijking zienderogen toenemen. Het zijn zaken die we als sociaal werk en als Federatie moeten blijven signaleren.

In het verleden was de verzuiling toch een soort "mayonaise" die de samenleving bijeenhield... Die structuren zijn grotendeels verdwenen, mensen halen hun kennis bij sociale media, verliezen hun vertrouwen in overheid, wetenschap, officiële media. Vaak zijn ze nog moeilijk te overtuigen van iets anders dan wat er binnen hun bubbel circuleert.

Wat kunnen we daar tegenover stellen?

Buurtten en wijken kunnen hier een goede invalshoek zijn, zonder daar meteen grote verwachtingen aan te koppelen. We zien initiatieven die investeren in de sociale cohesie eerder verminderen, terwijl er net méér nodig is. We moeten blijven geloven in wat er op wijk- of buurtniveau kan gebeuren, en als sociale dienst samenwerking zoeken met wijkgerichte partners op vlak van gezondheid, activering en andere. Het idee van wijkbudgetten draagt hier toe bij. Kleine initiatieven kunnen leiden tot meer verbondenheid tussen mensen.

Wat kunnen leidinggevenden sociale diensten doen rond participatie?

Daar waar het thema niet leeft bij de maatschappelijk werkers, kunnen leidinggevenden iedereen in het team bewust maken van het belang. Leidinggevenden kunnen bijvoorbeeld de deelname stimuleren aan wijkactieteam. Ze kunnen het thema in team bespreken, materiaal aanleveren, visie delen, "geesten openen"...

Omgekeerd, als maatschappelijk werkers interesse tonen in dit thema, kunnen ze aangemoedigd worden om hier bijvoorbeeld een vorming rond te volgen of een initiatief rond te nemen. Zeker jonge maatschappelijk werkers moeten op dit vlak coaching kunnen krijgen, ook rond de mogelijkheden die ze hebben om hun discretionaire ruimte maximaal te benutten. De rol van de leidinggevende is in die zaken zeer belangrijk!

Veel is afhankelijk – altijd weer – van de context: in sommige gemeenten zijn er zeer weinig of geen "wijkpartners" en dan zal het OCMW zelf veel meer initiatief moeten nemen.

2.3 Structureel sociaal werk

De langere termijn

Het toekomstbeeld dat we eerder in dit boek geschetst hebben is alles behalve licht verteerbaar, hoewel realistisch. Ik kan mij goed voorstellen dat maatschappelijk werkers blij zijn, wanneer ze elke avond de problemen van dié dag min of meer hebben kunnen oplossen, en dat ze helemaal geen zin hebben om 's avonds nog eens wat deprimerende lectuur door te nemen. Of na te denken over de vraag, waar het OCMW sociaal werk binnen tien jaar zal staan.

Wie kan hen ongelijk geven?

Er is ook niets mis met die houding. De werkdruk is al hoog genoeg.

Dit boek is er voor sociale professionals, die daar wél willen mee bezig zijn. Die bezorgd zijn om de toekomst. Die de behoefte voelen de dingen in een breder perspectief te zien. Die zich wat verder willen engageren, om wat voor reden dan ook. **Ook leidinggevend en stafmedewerkers binnen sociale diensten** hebben mogelijk interesse in het langetermijnperspectief.

Misschien moet ik het toch wat krachtiger formuleren. Als het gaat over de wat langere termijn, dan gaat het ook over strategie : die wordt op beleidsniveau gemaakt, niet aan de basis. De basis kan hoogstens impulsen geven, signalen, suggesties. Het zijn **directies** die zich de vraag moeten stellen, of “business as usual” wel de juiste houding is. Ongeacht, wat de politiek er over denkt. Ongeacht, hoe smal de bewegingsruimte lijkt te zijn.

De chaos-tijd die op komst is, die er al is, vraagt durf en creativiteit. Beleidsmensen stellen zich best de vraag, hoe ze die kwaliteiten in hun organisatie kunnen binnenbrengen en/of verankeren.

Misschien moeten we nog wat verder kijken. Misschien moet in de opleidingen en vormingen, die bestuurders krijgen, veel meer aandacht gaan naar **een nieuwe, veerkrachtige, creatieve en inspirerende bedrijfscultuur, van waaruit ‘de chaos’ naar best vermogen tegemoet wordt getreden**. En dan heb ik het dus níét over reorganisaties!

Structureel sociaal werk.

Van de vijf krachtlijnen die samen het DNA van Sterk Sociaal Werk vormen, blijkt “politiserend werken” toch de belangrijkste te zijn⁹². Zelf zouden wij die vijfde krachtlijn liever “structureel sociaal werk” noemen; politiserend werken is daar dan een onderdeel van.

Structureel sociaal werk (in het OCMW) betekent werken rond sociale verandering in functie van “kwesties” die te maken hebben met menselijke waardigheid, armoedebestrijding, achterstelling, ongelijkheid, sociale grondrechten die in het gedrang komen, mensenrechten. Denken we aan problemen als dakloosheid, anomalieën in de wetgeving, de conditionering van het leefloon via het GPMI, digitalisering die drempels verhoogt, enz.

⁹² Zie onder meer <https://weliswaar.be/welzijn-zorg/politiseren-de-praktijk>

Dé kwestie echter die de menselijke waardigheid en de sociale grondrechten in ernstige mate bedreigt, ontsnapt vooralsnog aan de aandacht omdat ze zich nog niet in alle hevigheid ontplooit: **de diepe crisis van heel het maatschappelijk systeem**, ten gevolge van de pandemie, de klimaat- en de milieucrisis en de crisis van de democratie, mede als gevolg van een groeiende sociale ongelijkheid⁹³.

Recent kunnen we daar nog de (nucleaire) oorlogsdreiging en de wereldwijde geopolitieke onstabieleit die daar het gevolg van is, aan toevoegen.

Voor al rond de klimaatcrisis begint al enig besef te dagen hoe rampzalig de gevolgen kunnen zijn als we niet dringend in actie schieten.

Bij deze fundamentele kwestie kan het sociaal werk niet afzijdig blijven: deze systeemcrisis raakt frontaal onze kernopdracht, onze missie.

Willen we als mensheid overleven, dan hebben we een nieuw samenlevingsmodel nodig, waarbij de economie in functie staat van de mens en de grenzen van de planeet respecteert, waarbij er meer sociale rechtvaardigheid en gelijkheid is en participatie en democratie worden versterkt.

Heel wat maatschappelijk werkers voelen al lang intuïtief aan wat stilaan duidelijker en duidelijker wordt: het neoliberalisme, dat ons in het verleden welvaart bracht, is stilaan zijn houdbaarheidsdatum voorbij. We moeten terug, niet naar het verleden, maar naar de basiswaarden die het leven de moeite waard maken: geen consumentisme, maar warme menselijkheid. “Samenwerkzaamheid” om aan een samenleving te bouwen waar een plek is voor iedereen, en solidariteit voor wie er op eigen kracht niet komt.

Geen sociaal werk dat verstikt in administratie, maar verbindend werkt als tegengif tegen het wantrouwen, de polarisering, de oplopende frustratie van groepen in de samenleving die zich niet gehoord voelen, de angst en de onzekerheid.

Wat zijn onze lange termijn doelen, hoe moeten we onze missie bijstellen of herformuleren, zodat we maximaal bijdragen aan een ecologische, socialer en democratische wereld?

En hoe kunnen we dat “wenkend perspectief aan de horizon” concreter maken, omzetten in een plan, een strategie, acties?

We willen op zoek gaan naar randvoorwaarden, naar goede praktijken en kleine acties, en dat alles omzetten in een wervend, inspirerend verhaal : **het verhaal van de herwaardering van het (OCMW)sociaal werk in functie van zijn ultieme missie**: samen met zoveel anderen werken aan een betere toekomst voor elke mens.

⁹³ Vgl: ‘Klimaatverandering is het gevolg van ons systeem, en dat is hetzelfde systeem dat economische ongelijkheid, racisme en seksisme in leven houdt. Het klimaatprobleem is in die zin overkoepelend dat iedereen vroeg of laat met de gevolgen te maken krijgt. Maar uiteindelijk is het nog steeds een gigantisch symptoom van het grotere probleem: **de enorme consumptiemachine en het dogma van groei. Alle andere problemen komen daaruit voort.**’ Aldus Eva Roovers, auteur van het boek “Praktivisme – handboek voor heimelijke rebellen”

Politiseren in de praktijk.

Op 21 december 2021 publiceerden Rebecca Thys, Nele Cox en Kaat Sabbe (Vives hogeschool) de resultaten van een interessant onderzoek rond politiseren⁹⁴.

Daarin stellen ze dat dat politiserend werken het speerpunt van het sociaal werk van de toekomst wordt, belangrijker dan de vier andere krachtlijnen die gaan over nabijheid, proceslogica, generalistisch en verbindend werken.

Vooreerst willen ze de verwarring rond het begrip uitklaren. Politiserend werken is altijd structureel sociaal werk, maar het omgekeerde is niet het geval. We spreken enkel over politiserend werken als sociale kwesties *publiek gemaakt worden*.

Op de sociaalwerkconferentie van 2018 werd het zo geformuleerd⁹⁵:

“Sociaal werkers zijn democratische professionals die hun stem laten horen, maatschappelijke belemmeringen benoemen, dominante denkpatronen in vraag durven stellen en een eigen positie innemen vanuit de normatieve waarden van het beroep.”

Politisering in het sociaal werk gaat dus over het ter discussie stellen van hoe de samenleving is - en zou moeten zijn - op vlak van bijvoorbeeld gelijkheid, sociale rechtvaardigheid, mensenrechten. Allerlei kwesties (de wooncrisis, de groeiende ongelijkheid, de toenemende conditionering van rechten (denken we maar aan het GPMI), discriminatie of achterstelling van minderheden,...) kunnen voorwerp van debat zijn. Een hele waaier aan praktijken valt zo onder het begrip “politisering” of zijn er minstens een aanzet toe.

We kunnen ons vinden in deze definitie van politisering, maar in onze visie is het niet politisering, maar wel het bredere veld van het **structureel sociaal werk het vijfde speerpunt**. Van belang voor ons is, dat het om het nastreven van sociale verandering gaat ten voordele van meer sociale rechtvaardigheid, gelijkheid, realisatie menselijke waardigheid en mensenrechten. Hiermee blijven we ook weg uit de discussie, wat nu precies politiserend werken is en wat net niet, of enkel een aanzet tot...

Uit de bevraging van praktijkwerkers (waaronder ook meerdere OCMW maatschappelijk werkers) bleek, dat zij structureel sociaal werk vooral associëren met het **signaleren** van sociale problemen. Een tweede invulling gaat over het **sensibiliseren** rond een thema of doelgroep. Tenslotte betekent structureel werk voor veel sociaal werkers dat ze zich inzetten voor het **uitputten van de sociale grondrechten** van de cliënt, of het versterken van zijn sociaal netwerk.

De onderzoekers merken op dat ze in de dagelijkse praktijk weinig voorbeelden van politisering merken. Dat is zeker ook voor OCMW maatschappelijk werk het geval. De hoge werkdruk wordt vaak aangehaald als obstakel. Maar politiseren vergt ook durf, en het is evenmin iets om in je eentje te doen. Het botst ook met ‘het primaat van de politiek’, zeker in een overheidsdienst. Ook het bureaucratiseringsproces van de laatste decennia wordt als obstakel genoemd. Tot slot wordt het proces van het psychologiseren van problemen

⁹⁴ <https://weliswaar.be/welzijn-zorg/politiseren-de-praktijk>

⁹⁵ <https://www.vlaanderen.be/publicaties/sterk-sociaal-werk-sociaal-werk-conferentie-2018-eindrapport>

aangehaald. Structureel denken is niet 'in'. Andere depolitiserings-tendensen zijn de vertechnering van het beroep, vermarkting en commercialisering.

Conclusie van de onderzoekers? **In het werkveld zelf wordt structureel sociaal werk, niet echt als hét speerpunt van de toekomst gezien** – het politiserend sociaal werk nog minder...

“Om het speerpunt van de toekomst te zijn, is er dus nog best **veel werk aan de winkel**. De tweede sterksociaalwerkconferentie in 2022 zal daartoe bijdragen. Het zal de spraakverwarring verminderen en ook een **handelingskader voor politiserend werk** voorstellen. Maar daarnaast is er ook nood aan een organisationele en maatschappelijke context die het politiserend sociaal werk ondersteunt. De sociaalwerkorganisaties staan zelf onder druk. Organisaties die teveel tegen de haren van het beleid instrijken, vrezen in toenemende mate dat hun financiering zal worden teruggeschroefd. **Maar een gepolitiseerd sociaal werk maakt essentieel deel uit van een vitale democratie**. Sociaal werkers zijn de bevoorrechte getuigen van de vaak kwetsbare leefsituaties van de mensen met wie ze werken en daarmee een belangrijke vinger aan de pols voor elk sociaal beleid. Temeer omdat het vaak gaat om groepen mensen die systematisch ondervertegenwoordigd zijn in de verschillende uitvoerende en wetgevende organen van onze Belgische democratie.”

En:

“ Het is daarom niet verwonderlijk dat veel sociaal werkers die de oproep tot meer politiserend werken onderschrijven, dit engagement vaak buiten hun professionele context realiseren.”

Justine Rooze komt in haar Masterproef (UGent 2017-18) tot eenzelfde conclusie met betrekking tot outreachend werk:

“In het outreachend praktijkveld is er consensus rond het feit dat een sociaal-politieke rol opnemen een essentieel onderdeel blijft van de sociaal werkpraktijk. Er zijn echter te veel obstakels waar op gebotst wordt. Deze lijken onoverkomelijk te zijn, waardoor het ontplooiën van de sociaal-politieke rol door outreachende praktijkwerkers gezien wordt als **een ware uitputtingsslag**⁹⁶.”

Tenslotte is het ook onze ervaring, dat OCMW maatschappelijk werkers wel sociale problemen signaleren, maar voor de rest weinig bezig zijn met politiserend of structureel sociaal werk.

Eén belangrijke nuance moet hier wel aangebracht worden. Binnen de sociale diensten van de OCMW's zijn de diensthoofden wél goed geplaatst om dingen structureel aan te pakken; in de grotere OCMW's vaak ondersteund door stafmedewerkers die bezig zijn met lokaal sociaal beleid, structurele armoedebestrijding, het afsluiten van samenwerkingsconvenanten en dergelijke meer. Maatschappelijk werkers zijn hier niet altijd zelf van nabij bij betrokken.

⁹⁶ https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/481/973/RUG01-002481973_2018_0001_AC.pdf “De sociaal-politieke rol van het sociaal werk: Een onderzoek naar het sociaalpolitieke potentieel van outreachend sociaal werk”

De politiserende opdracht van het sociaal werk moeten we dan ook ruimer bekijken, als een taak van de sociale dienst als geheel. Zo bekeken, komt er plots wel weer meer ruimte.

Wat verwachten we van de federatie? Op vlak participatie cliënten? Onze rol?

Als Federatie kunnen we wel participatie van cliënten verdedigen, al zal dat eerder onrechtstreeks zijn. Het maakt natuurlijk deel uit van onze opdracht rond “politiserend werken” om ervoor te ijveren dat de stem van de meest kwetsbaren beter gehoord wordt, maar we gaan dit niet doen samen met cliënten. We richten ons eerder op de maatschappelijk werkers, maar we kunnen ook wel partnerschappen aangaan met bijvoorbeeld armoedeverenigingen.

Het bundelen van “good practices” rond participatie en zorgen dat het Vlaanderen “rond kan gaan” kan wel een opdracht zijn voor de Federatie.

2.4 Wat is nu de globale conclusie van het hoofdstuk participatie?

Ons besluit als werkgroep is dat we daar in de praktijk toch **nog niet zo ver mee staan**, we willen wel die stem vertegenwoordigen, maar dat blijkt niet zo eenvoudig, we zijn nog op zoek naar een kader om dat te realiseren, daar zouden we graag mee aan de slag gaan. “We” is hier niet alleen het sociaal werk, maar ook de samenleving als geheel.

Nochtans is participatie van de meest kwetsbaren in de samenleving zo belangrijk. Of het nu gaat over het ontwikkelen van een sterke(re) democratie, over een groenere en duurzamere economie of over inclusie en meer gelijkheid, telkens dreigen de meest kwetsbaren niet gehoord te worden, waardoor de gekozen oplossingen bijna per definitie minder aan hun noden tegemoet komen.

Hoe zou je trouwens tot een sterkere democratie, meer inclusie of een gedragen alternatief voor de “eeuwige groei economie” kunnen komen als niet iedereen daarover kan meedenken, meepraten en mee beslissen?

Burgerparticipatie blijft vooralsnog een zaak van de middenklasse, onze doelgroep wordt niet bereikt, en daar zouden we als OCMW meer moeten op inzetten. We zouden ervoor moeten ijveren dat we hier meer experimenteerruimte rond krijgen, gezien het belang ervan. Ook actiever kijken naar partners die in dit verhaal een rol kunnen spelen (vb ambtenaar lokaal mondiaal beleid).

Alles begint bij luisterbereidheid, nieuwsgierigheid naar mensen, wat hun noden zijn.... In individuele contacten lukt dat ergens wel... maar structureel is er nog veel werk aan de winkel....

OCMW maatschappelijk werk kan, door mee na te denken over toekomstige samenlevingsscenario's, mee helpen een taal ontwikkelen waarin samenwerking – eerder dan winstbejag – een centraal thema wordt.

3 Ecologische duurzaamheid en de link met sociaal werk⁹⁷

“Ik ben optimistisch en pessimistisch tegelijk. Voor de korte termijn ben ik pessimistisch en verwacht ik dat de chaos en de turbulentie de komende tien jaar nog groter worden, dat zich een harde machtsstrijd zal ontwikkelen tussen de gevestigde en de opkomende orde. Voor de langere termijn ben ik optimistisch, omdat ik ervan overtuigd ben dat we hier beter uit komen, op grond van de positieve onderstroom die ik al langere tijd waarneem. Ik beschouw optimisme ook als een morele plicht: er is nog nooit een grote transitie gerealiseerd vanuit scepsis en cynisme.” (Jan Rotmans, Omwenteling, 2017)

“Toen Greta Thunberg zei dat we “moeten handelen alsof ons huis in brand staat”, bedoelde ze niet om “ooit” eens te handelen. Persoonlijk geloof ik dat we maar zijn wie we zijn door de contacten die we leggen met mensen in de samenleving waarin we leven. Hierdoor dienen wij onze menselijkheid en verbondenheid in te zetten voor ons klimaat. Dat leerde ik uit de Ubuntu-filosofie. **Die filosofie beschouwt de mensheid in termen van “ik ben omdat wij zijn”. Met andere woorden, we zijn allen wederzijds met elkaar verbonden. We wonen in de wereld maar tegelijk woont de wereld ook in ons.** Ik wou dat de Ubuntu-filosofie de leidraad mag zijn voor een beleid van klimaatrechtvaardigheid. Dit hoop ik voor alle kinderen en kleinkinderen.

Want ik geloof dat de Ubuntu-filosofie de weg vrijmaakt voor oplossingen voor ons allemaal zonder onderscheid, lokaal, nationaal en internationaal, zelfs dwars over de generaties heen. Ik geloof dat de Ubuntu-filosofie de weg vrijmaakt voor een mensheid die toegewijd is aan elkaar en aan de samenleving waarin we wonen. Ik geloof dat de Ubuntu-filosofie de weg vrijmaakt om vandaag zaadjes te planten voor de bossen van morgen en de toekomst van de kinderen en kleinkinderen die na ons komen.”

Uit de “Nieuwjaarsbrief” van Stella Nyanchama Okemwa. Ze noemt zich panafrikaan, afro-feminist en dekoloniseringsdeskundige. Haar engagement en expertise omvatten onder meer genderrelaties, asiel- en migratiebeleid en gelijke rechten

Inleiding

Vooraleer weer te geven hoe we in onze werkgroep nagedacht hebben over eco-sociaal werk moeten we toch eerst verwijzen naar een zeer interessante tekst over dit onderwerp uitgaande van SAM vzw:

https://departementwvg.be/sites/default/files/media/20241204_visietekst_SW_duurzaamheid_DEF.pdf

⁹⁷ Deze tekst is het resultaat van een samenkomst met de eerder vermelde werkgroep van de Federatie op 13 mei 23

Op het einde van dit hoofdstuk geven we enkele bedenkingen bij deze boeiende tekst.

Eco-sociaal werk

Waarover gaat de klimaatcrisis? Waarmee associëren we dat?

We spreken over de klimaatcrisis, maar de problematiek is veel ruimer dan dat. Het gaat ook over teloorgang van biodiversiteit, vervuiling van water, lucht en grond, schaarste van grondstoffen, energiecrisis, armoede en sociale ongelijkheid, geopolitieke conflicten, bedreiging van de democratie. Sommigen spreken dan ook over een wereldwijde systeemcrisis die een ingrijpende transitie vraagt

naar een nieuwe manier van samenleven van mensen onderling, maar ook met andere levende wezens.

Iedereen in de groep is het er mee eens dat dit een complex verhaal is, ernstig én urgent. Zelfs wie doorgaans een positieve mindset heeft weet dat de toekomst somber oogt. De wetenschappelijke bewijzen dat we rampen veroorzaken door te blijven doen wat we doen, zijn onweerlegbaar.

Welke emoties roept dat op?

De meeste groepsleden gaan ervan uit dat het nog goed kan komen, dat een wereldwijd rampscenario nog vermeden kan worden, maar niet zonder ernstige schade – die zal er hoe dan ook zijn.

Er is wel al veel meer aandacht voor de klimaatcrisis, er gebeuren veel positieve zaken, mensen beginnen hun gedrag aan te passen en bewuster te worden van hun voetafdruk, maar de indruk blijft dat het te weinig is en te laat. De crisis wordt nog steeds onderschat.

We weten er niet goed weg mee. Juist daarom hebben we de neiging er niet al te veel mee bezig te zijn. Want als we die problematiek in al zijn dreiging tot ons laten doordringen, raken we overweldigd, angstig, soms zelfs in paniek.

Als we zelf acties ondernemen of er met anderen over praten is het ontmoedigend dat de politiek zo traag volgt, dat “de mensen” er zo weinig voor open staan. We voelen ons ook machteloos: hoe zouden we impact kunnen hebben op zo’n enorm wereldwijd probleem?

In de groep wordt er op gewezen dat ons brein nogal focust op het negatieve en minder aandacht besteedt aan het positieve. In het activistisch boeddhisme bijvoorbeeld gebeurt dit wél. Net in momenten van tegenslag liggen kansen om solidair te zijn. De mensheid kan zich verenigen in een vorm van “fatalisme” die net activerend is. Het gaat om de kunst om de realiteit rustig te accepteren en vanuit die innerlijke rust tot actie te komen.

Maar voor veel mensen is het nog een zoeken naar een evenwicht tussen de uitersten: paniek en onverschilligheid ... het midden daartussen is “gezonde angst”, angst op zich is goed, het waarschuwt ons voor gevaar, het zorgt dat we in actie komen – maar het blijft een zoeken om jezelf te laten raken, ook blijvend, maar zonder dat je er onderdoor gaat.

Soms ontbreekt dan inderdaad de moed wel om telkens te reageren als het thema ter sprake komt, soms wordt je toch weer overweldigd..

Een andere emotie die soms opduikt is kwaadheid, omwille van de onrechtvaardigheid, de traagheid waarmee gereageerd wordt, het gebrek aan verantwoordelijkheid bij de leiders, ...

Het kan helpen om te proberen schakelen naar een positieve mindset. Minder verhalen delen over angst, maar kijken hoe je het milieubewust handelen aantrekkelijker kunt maken. Niet het accent leggen op waar we tégen zijn, maar kijken naar wat we kunnen doen om een beter klimaat te creëren, toewerken naar iets positief... Samen bouwen aan toekomstig welzijn, misschien veel minder gebaseerd op consumentisme, maar er zijn zoveel andere waarden die het leven de moeite waard maken: jezelf ontwikkelen door je te engageren in een groep. Jezelf blijven uitdagen om nieuwe dingen te leren, actief aan sport te doen, te investeren in vriendschappen, alert te zijn voor wat er hier en nu te beleven valt, dankbaarheid te cultiveren.

Waarom wordt er uiteindelijk veel te weinig actie ondernomen?

Onze groep is een spiegel van wat er in de samenleving leeft en de klimaatpsychologie legt ons uit waarom ook wij zelf zoveel moeite hebben met dit thema.

Mensen maken zich zorgen over het klimaat, maar dit vertaalt zich vaak niet in actie. De pijnlijke feiten worden meestal niet meer ontkend, maar mensen beschermen zichzelf tegen de schok door de betekenis of het belang van de feiten te ontkennen. Die ontkenning schermt ons af van onwelkome kennis, waardoor we verder kunnen met ons leven.

We kunnen iets tegelijk wél en níét weten. Feiten en emoties worden bij elkaar weggehouden. We parkeren de waarheid ergens in een hoekje van ons brein en doen of het niet belangrijk is. Er is ook zoets als een optimistische vooringenomenheid als overlevingstechniek: "Zo erg is het nu ook weer niet!"

Mensen beschikken over een heel "arsenaal" aan manieren om de harde realiteit niet te moeten onder ogen zien naast ontkenning en verdringing: de boodschapper viseren in plaats van de boodschap, de verantwoordelijkheid op anderen afschuiven, dringender problemen naar voor schuiven zoals de stijgende energieprijzen, werkloosheid, dreigende armoede, een goede, betaalbare gezondheidszorg⁹⁸.

Bij de sociale dienst is het nog een kwestie van bewust worden dat er een probleem is.

De neiging om van de problemen weg te kijken geldt ook voor sociaal werkers. Toch zou dit thema hen extra kunnen aanspreken, omdat klimaatrechtvaardigheid binnen dit thema een superbelangrijk element is. We zien nu al dat de meest kwetsbaren het eerste slachtoffer zijn, zowel internationaal als binnen ons land. Elke crisis bedreigt in feite de mensenrechten, en dat is juist onze missie. We zien dan ook een nieuw woord opduiken: eco-sociaal werk.

⁹⁸ Wim Van Lancker en Adeline Otto, "Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden," ASP, p.13

Het gaat hier zowel om preventief werk (zorgen dat de klimaatcrisis beperkt blijft) als om curatief werk, het zoveel mogelijk opvangen van de gevolgen van de klimaatcrisis voor onze doelgroep.

Anderzijds zien we dus ook bij maatschappelijk werkers die weerstand, en bijvoorbeeld de werkdruk wordt als een argument gezien om dit thema links te laten liggen. Anderzijds is die werkdruk reëel, en om uit die discussie weg te blijven is het voorstel er voor deze werksessie abstractie van te maken.

In de groep werd opgemerkt dat sociaal werkers in het OCMW nog niet eens toekomen aan hun basisopdracht, laat staan dat ze met eco-sociaal werk zouden kunnen bezig zijn. Dit is een terechte opmerking. Misschien is het echter in crisistijden juist heel belangrijk, dat er binnen het sociaal werk mensen bezig zijn met het verbeelden van de toekomst, met het herformuleren van het ideaalbeeld van wat OCMW maatschappelijk werk zou kunnen en zou moeten zijn. Er blijft immers behoefte aan een doel om naartoe te werken, een missie. Bovendien zullen we zeker stuiten op kleine acties, die hier en nu reeds mogelijk zijn, en onze jobinhoud kunnen verrijken.

In de praktijk leeft het thema nog nauwelijks in de teams. En als er al iets gebeurt, dan is het beperkt. Het gaat dan bijvoorbeeld om ergernis dat het ondanks de energiecrisis te warm is in de lokalen. Al dan niet vegetarisch eten komt al eens ter sprake. Er wordt gepleit voor fair trade koffie. Er komen afspraken om verspilling tegen te gaan door minder documenten af te printen.

Als er een collega zich al wat activistischer uit rond het klimaat, riskeert hij of zij wel een etiket van “groen” opgeplakt te krijgen, en dat kan inhouden dat men niet meer helemaal ernstig genomen wordt.

Het is een gevoelig thema natuurlijk, omdat we eigenlijk goed weten dat we, als we consequent zijn, een deel comfort zullen moeten opgeven, dat we offers zullen moeten brengen. Dat is moeilijk, als het niet van bovenaf opgelegd wordt, als nog weinig anderen meedoen... Er is nog nauwelijks beleid dat die visie ondersteunt, ook bij de politieke partijen is het blijkbaar geen thema.

We kunnen pas aan de slag als “eco-sociaal werker” wanneer we ons bewust zijn van onze eigen hoop, twijfels, ambivalenties, weerstanden, drijfveren, dromen, toekomstvisie, ...

Eco-sociaal werk gaat over mensenrechten, en dat is dan toch onze missie. Het goede is dat er aandacht begint te komen voor eco-sociaal werk. Dat gaat zowel over het preventieve als het curatieve werk: gevolgen proberen opvangen.

Die opdracht ligt daar wel, maar als we die willen oppakken komen we onszelf tegen. In de zin van: als we zelf emotioneel nog te veel in de knoei zitten met emoties rond de klimaatverandering zullen we moeilijk zelf in gang schieten, en nog minder anderen meekrijgen.

Niet dat we zelf perfect moeten zijn, maar we zullen toch een stukje van die weg afgelegd moeten hebben, toch een stuk met onze eigen weerstanden kunnen omgaan... Ook wat vaardigheden oefenen inzake het omgaan met weerstanden bij anderen.

Maar we moeten **eerst zelf** een stukje doorheen een proces, om dan nadien wat gewapend zijn naar anderen toe om ons verhaal te kunnen brengen op een positieve manier... Eén van onze eerste opdrachten is, onze collega maatschappelijk werkers overtuigen van het belang van eco-sociaal werk.

Eco-sociaal werk: preventief en curatief ...

Deze werkgroep doet op dat vlak pionierswerk, want er is nog zeer weinig theorievorming rond wat eco-sociaal werk concreet is, hoe je dat aanpakt, wat het betekent voor de sociaal werker, de cliënt, de organisatie,...

Enerzijds gaat het over preventie. Hoe kunnen we in onze job mee helpen voorkomen dat mensen echt gaan lijden onder de crisis? Hoe kunnen we de schade beperken, hoe kunnen we er mee voor helpen zorgen dat onze samenleving zo vlug mogelijk de bocht maakt naar een duurzamer samenlevingsmodel?

Anderzijds gaat het over het opvangen van de gevolgen van de crisis. Wat kunnen we hier professioneel doen, zowel op micro, meso als macrovlak?

Menukaart

We kunnen ons team, onze andere collega's, onze leidinggevenden, maar ook werkgevers, verhuurders, collega's van andere organisaties, ... sensibiliseren voor de klimaatproblematiek. Wij hebben "1000" contacten, in elk van die contacten ligt een kleine kans om iets ecologisch te doen... Hoe kunnen we ons dat bewust worden en kleine zaken doen ...

Als we dit als werkgroep wat kunnen inventariseren en wat methodische tips uitwerken rond die aanpak, hebben we al een mooi resultaat.

Zaak zal zijn om dit abstracte verhaal veel concreter te kunnen vertalen. In de groep zelf wordt ook aangegeven dat men hier niet zo goed weg mee weet zo lang het abstract blijft. Het kader van de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen zou hier ook kunnen gebruikt worden als toetssteen voor wat we doen, voor beleid. Daar wordt ook gepleit om transversaal te werken en op alle beleidsniveaus.

Een aantal voorbeelden maken het misschien al concreter:

- Er wordt een workshop georganiseerd om met het team van aankoopbeleid te brainstormen rond klimaat, en hoe er duurzaamheidscriteria kunnen gehanteerd worden bij de aankopen
- In gesprekken met werkgevers zou je kunnen sensibiliseren rond hun eis dat werkzoekenden absoluut een rijbewijs en zelfs een auto moeten hebben, misschien is een (elektrische) fiets ook een alternatief.
- Steeds weer komt ook het belang naar voor om te investeren in voldoende duurzame sociale woningen, een win-win voor onze cliënten én het klimaat

- Ook het belang om veeleer te investeren in openbaar vervoer dan in elektrische auto's die mensen in armoede nooit zullen kunnen betalen
- De coronacrisis kan hier inspireren: de overheid investeerde toen ook massaal in campagnes om de bevolking duidelijk te maken hoe ze zich kon beschermen tegen het virus
- In samenwerking met de sociale economie kan ingezet worden op kringloopwinkels waar cliënten terecht kunnen, op repair cafés, op projecten rond zelf groenten kweken, op projecten rond het leasen van duurzame, zeer zuinige elektrische toestellen, enzovoort.

Naar cliënten toe gaat het vooral om empowerend werken: cliënt inzicht geven in het systeem, helpen de tools ontwikkelen om in te grijpen op dat systeem, regie geven over z'n bestaan, zodat hij impact kan hebben op z'n omgeving. Soort 'missionarisch werk' enerzijds, empowerend werken anderzijds. Cfr corona.

Daarnaast zal het curatief werken ook wel extra financiële steun moeten inhouden.

Reflecties bij de Europese Sociaal Werk Conferentie over klimaatverandering (april 2024)

Rita Stroobants, maatschappelijk werkster

We kunnen de cyclus niet doorbreken zolang we geen wederzijds begrip hebben van wat er werkelijk op het spel staat." Met deze woorden sluit Sakina El Kaddouri – schrijfster, spoken word-artiest en eeuwige student, gespecialiseerd in sociaal werk, jeugdcriminologie en genderstudies – haar betoog op de Europese Sociaal Werk Conferentie af. Ze sprak over het woord "Amana", een diepgeworteld Arabisch begrip, dat staat voor "vertrouwen" of "verantwoordelijkheid" en wijst op de zorg die we dragen voor de aarde, onszelf en elkaar. Dit heilige vertrouwen nodigt ons uit om bewust te leven, in harmonie met de natuur, met oog voor rechtvaardigheid en onze onderlinge verbondenheid. Amana dient als filosofisch kompas en roept ons op verantwoordelijkheid te nemen voor onze keuzes, en te streven naar een wereld van duurzaamheid en balans.

Op 25 en 26 april 2024 had ik het voorrecht deel te nemen aan de Europese Sociale Werkconferentie in Brugge. De conferentie was uitstekend georganiseerd en inhoudelijk zeer sterk. De besproken thema's – klimaatverandering, migratie en digitalisering – zijn essentiële aandachtspunten en uitdagingen voor het sociaal werk. Het was inspirerend om tijdens de presentaties van diverse sprekers inzichten en bezorgdheden te horen die nauw aansloten bij mijn eigen bezorgdheden en visie. De bijdrage van Sterk Sociaal Werk was uitstekend : ik neem de uitnodiging mee om ook kritisch naar onszelf te kijken.

Wat me aangenaam verraste, waren de volgende punten:

- Investeren in sociaal werk is veel effectiever dan niet investeren.

- Zowel Europa als Vlaanderen streeft naar een beleid waarin niemand wordt achtergelaten.
- Klimaatverandering is een onmiskenbaar feit.
- Het is de verantwoordelijkheid van overheden op alle niveaus om gerichte steun te bieden aan huishoudens en regio's om een eerlijke en inclusieve transitie mogelijk te maken.
- Het besef groeit dat klimaatverandering een grote impact heeft op de economie, banen en de gezondheid van burgers. Er is erkenning dat we een andere levensstijl moeten aannemen en moeten streven naar een groenere, slimmere en duurzamere energieproductie en -beheer.
- De urgentie om de gevolgen van klimaatverandering, met name voor de meest kwetsbaren, aan te pakken, is hoog. De EU moet direct investeren in het aanpakken van deze klimaatuitdagingen. Er zijn subsidies beschikbaar om hierin te ondersteunen.
- Het is cruciaal om bij nieuwe ecologische en digitale beleidsontwikkelingen altijd een sociale reflex te behouden om uitsluiting te voorkomen en geen nieuwe vormen van uitsluiting te creëren.
- Een belangrijke vraag is : “Hoe kan beleid sociale diensten en de sociale zekerheid aanpassen om de uitdagingen van klimaatverandering en digitalisering effectief aan te pakken en tegelijkertijd maatschappelijk werkers ondersteunen. Hoe kunnen we het brede draagvlak voor de solidariteitsmechanismen, dat al decennialang een kernonderdeel is van ons sociaal beleid, behouden.
- De hoge werkdruk en beperkte middelen leggen steeds meer druk op de sociale diensten.

Zowel Mevrouw Crevits als Mevrouw Ivankovic Knezevic spraken hun dank uit aan de maatschappelijk werkers voor hun dagelijkse inzet. Ze vroegen om samen te werken en hen te informeren over wat verbeterd kan worden in het sociaal beleid. Ook na deze conferentie worden we aangemoedigd om de samenwerking voort te zetten.

Sociaal werk doet ertoe!

De uiteenzetting van professor Walter Lorenz, die sprak over het potentieel van sociaal werk in Europa in het licht van de huidige uitdagingen, en lessen trok uit de geschiedenis van ons beroep, was zeer boeiend.

Vanuit de workshops eco-sociaal werk:

Het klimaat verandert, en sociaal-economisch kwetsbare groepen ondervinden disproportioneel veel nadelen van de transitie. Wim Van Lancker, professor aan de KU Leuven, noemt het een dubbele onrechtvaardigheid: de kwetsbare groepen dragen de minste verantwoordelijkheid voor klimaatverandering, maar lijden het meest onder de gevolgen. Beleid richt zich bovendien zelden op deze groep. Hij pleit voor radicalere keuzes

door beleidsmakers, maar ziet dat politieke overwegingen en het gebrek aan draagvlak dit moeilijk maken.

Het beleid moet meer rekening houden met de sociale ongelijkheden en alternatieven bieden voor mensen die minder middelen hebben. Bijvoorbeeld door meer publieke en sociale woningen beschikbaar te maken, wat zowel sociale als milieudoelen kan dienen. Het versterken van sociale vangnetten en het herverdelen van inkomsten uit klimaatmaatregelen kan helpen om de lasten eerlijker te verdelen.

Saskia Jacobs, actief binnen armoedeverenigingen, benadrukt dat de meest kwetsbare woningen vaak buiten nieuwe beleidsmaatregelen vallen.

De uiteindelijke keuzes liggen nog steeds bij de beleidsmakers. Wim onderstreept dat de verantwoordelijkheid niet alleen bij de burgers kan liggen. Europa doet wel inspanningen voor een rechtvaardige transitie, maar België is hierin geen voorloper.

Sociaal werkers hebben een belangrijke rol in het dichten van de kloof tussen verschillende groepen in de samenleving. Door te werken aan sociale rechtvaardigheid en armoedebestrijding kunnen zij de voorwaarden scheppen voor een inclusieve klimaattransitie. Sociaal werk kan mensen uit verschillende lagen van de samenleving samenbrengen om zo van onderop draagvlak te creëren voor een rechtvaardige transitie.

Klimaatverandering is een urgente kwestie die nauw verbonden is met sociaal-economische ongelijkheid. Sociaal werkers spelen hierin een essentiële rol, gezien hun streven naar sociale verandering en rechtvaardigheid.

De verschillen in levensstijl, zoals zichtbaar bij ouders die hun kinderen met de bakfiets naar school brengen versus degenen die met de auto komen, illustreren grotere socio-economische en culturele verschillen in de samenleving.

Klimaatbeleid moet daarom niet alleen gericht zijn op technologische en wetenschappelijke oplossingen, maar ook op sociaal rechtvaardige oplossingen. Het is belangrijk dat klimaatbeleid hand in hand gaat met sociaal beleid, waarbij de focus ligt op een rechtvaardige transitie. Dit betekent dat niemand achterblijft in de klimaattransitie.

Reflectie als maatschappelijk werker

Ik sluit me volmondig aan bij de sprekers. Momenteel is eco-sociaal werk nog niet geïntegreerd in het sociaal werk, vooral niet binnen de OCMW-werking. Tijdens de conferentie werd duidelijk verwoord dat de situatie ernstig is.

Terwijl eco-sociaal werk een integraal onderdeel zou moeten zijn van onze aanpak. Duurzame ontwikkeling en de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen zouden op alle beleidsniveaus en terreinen moeten worden geïmplementeerd, zodat ze elkaar kunnen versterken.

Ik ben ervan overtuigd dat Vlaanderen, België, Europa, als het rijke Westen de middelen heeft om armoede structureel aan te pakken. Er zou veel meer kunnen worden gedaan om mensen automatisch rechten toe te kennen, zoals het leefloon. Dit zou maatschappelijk werkers in staat stellen om mensen beter te begeleiden in het stabiliseren van hun situatie en vooruitgang te boeken.

Daarnaast moeten we werk maken van het recht op wonen door meer sociale woningen te realiseren en de huurmarkt toegankelijker en betaalbaarder te maken. Het is ook belangrijk om de gezondheidszorg en het onderwijs toegankelijker en betaalbaarder te maken, zonder daarbij goede verhuurders en eigenaars te benadelen.

Als maatschappelijk werkster binnen een OCMW zien we al jaren de werkdruk verhogen, andere diensten, bedrijven (bv energieleveranciers) zijn minder toegankelijk; de administratieve werkdruk verhoogd alsmaar. De regelgeving verandert en verstrengt naar de burgers. De visie dat het de schuld is van de persoon zelf dat deze zich in een kwetsbare situatie bevindt groeit bij de publieke opinie, maar soms ook bij collega's. De problematiek waar burgers mee worden geconfronteerd wordt complexer en verzwaren de begeleidingen. De sterkste mensen vinden na een tijd hun weg op de arbeidsmarkt. De groep van mensen waar de afstand tot de arbeidsmarkt groot is, vergroot en vraagt een langere begeleiding, ...

De druk op de sociale rechtvaardigheid in onze samenleving is hoog. Mensen in armoede worden geconfronteerd met steeds meer digitale drempels én strengere voorwaarden om basisrechten voor een menswaardig leven op te nemen.

Op verschillende levensdomeinen, zoals bvb wonen, is er structurele armoede : omdat er een tekort is aan betaalbare kwalitatieve woningen staan er lange rijen kandidaat-huurders voor de deur als er een woning wordt verhuurd. Een alleenstaande vrouw met kinderen vindt geen woning op de private huurmarkt en wanneer zij een andere afkomst heeft en de taal nog niet spreekt nog minder.

Zo is de nieuwe regelgeving voor het berekenen van het leefloon onrechtvaardiger voor mensen die starten met werken dan bij de oude berekening van het leefloon.

Het is als maatschappelijk werker belangrijk te weten in welke context we werken. We stimuleren burgers om deel te nemen aan de samenleving. Maar dan moeten we ons ook de vraag stellen in welke samenleving. We zien de samenleving verrechtsen en verstrengen, vooral voor de meest kwetsbare burgers in onze samenleving.

De ongelijkheid binnen onze samenleving vergroot alleen maar.

Tomas Piketti : 'Met ongelijkheid is niets mis, wel met extreme ongelijkheid. De welvaart van de rijksten moet in verhouding staan met de omvang van de economie. Als hun vermogen drie of vier keer sneller groeit dan de economie, zoals de afgelopen decennia, gaat er iets mis. Ongebreidelde, extreme ongelijkheid is niet alleen een moreel, maar ook een praktisch probleem: als je niets doet, heeft op een gegeven moment 1 procent van de bevolking 99 procent van de economie in handen. Hoe moet je zo'n land op democratische wijze besturen? Als de superrijken de koek niet met anderen willen delen, hoe kan iemand uit de middenklasse dan nog rijk worden?'.(1)

En daarenboven bewijzen Richard Wilkinson en Kate Pickett in hun boek "The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone" door jarenlang onderzoek, dat bijna alles - van levensverwachting tot psychische aandoeningen, geweld tot analfabetisme - niet wordt beïnvloed door de rijkdom van een maatschappij, maar hoe gelijk deze is. Samenlevingen met een grotere kloof tussen arm en rijk zijn slecht voor iedereen erin - inclusief de welgestelden.

Als het beleid werkelijk meent wat er tijdens de Europese Sociale Werkconferentie werd gezegd, luistert naar het werkveld en zich bewust is van de groeiende ongelijkheid, dan moet er een rechtvaardiger beleid worden gevoerd. Als burgers extreme voordelen hebben dan is dat altijd ten koste van anderen, waar uitbuiting, discriminatie, misbruik, verslaving, criminaliteit,... om de hoek schuilt.

Waarom wordt het gemeenschappelijk belang uitgehold? Waarom wordt het openbaar vervoer niet optimaal uitgebouwd, waarom wordt er bij de Lijn alleen ingezet op winstgevendende verbindingen? Terwijl juist de meest kwetsbare burgers het meest afhankelijk zijn van openbaar vervoer. Waarom zijn niet alle ziekenhuizen en stations bereikbaar?

Waarom worden de (sociale) diensten van de gemeenten en steden uitgehold en maakt men maatschappelijke werkers uitvoerders van een harder strenger beleid? Waarom moeten maatschappelijke werkers nog onzinnig veel tijd besteden aan administratie? Waarom wordt het verplichtend karakter van een GPMI na al die tijd van onderhandelen niet afgeschaft? Gaat het gemak van een toezichthoudende overheid voor op de essentie van maatschappelijk werk?

Waarom krijgen de openbare diensten, maar vooral de sociale diensten van de OCMW's niet structureel de noodzakelijke middelen om armoede structureel te bestrijden en een rechtvaardige transitie te realiseren? Waarom worden OCMW's niet structureel versterkt in plaats van alle tijdrovende tijdelijke subsidiemogelijkheden waartoe men gedwongen wordt om de sociale diensten leefbaar te houden? Vb. het MIRIAM project dat alleenstaande moeders in armoede versterkt. Vorig jaar konden alle OCMW's een subsidieaanvraag indienen. Maar er werden maar een aantal OCMW's weerhouden. Het MIRIAM project toont aan dat als deze moeders intensief worden begeleid, een groot percentage effectief uit hun armoedesituatie geraken. Waarom hebben niet alle burgers in kwetsbare situaties recht op een intensieve begeleiding?

Waarom krijgen de maatschappelijke werkers het vertrouwen niet van de overheid en de discretionaire ruimte om hun werk te doen?

Waarom voel ik me als maatschappelijk werker in de steek gelaten door het beleid : het is niet de confrontatie met mensen in diepe miserie, die onrecht is aangedaan die veel energie van mij vraagt maar het besef dat deze onrechtvaardigheden toe nemen.

Waarom worden organisaties concurrenten van mekaar om subsidies aan te vragen? Waarom worden kritische organisaties afgestraft bij de subsidietoekenning? Waarom krijgen bij selecties organisaties die beloven de doelstellingen met minder middelen te behalen voorrang op organisaties die hun personeel correct behandelen en jarenlange expertise hebben?

Wim Van Lancker heeft gelijk als hij zegt dat de uiteindelijke keuzes bij beleidsmakers liggen. De verantwoordelijkheid kan niet bij de burgers alleen liggen. Maar die verantwoordelijkheid ligt ook niet alleen bij de maatschappelijke werkers. Maatschappelijke werkers hebben goede sociale diensten en organisaties nodig waar zij het juiste mandaat krijgen om mensen op maat te begeleiden. En die diensten en organisaties hebben een sterk sociaal rechtvaardig beleid nodig, dat doorweegt op alle beleidsterreinen en op alle beleidsniveaus.

Eco-sociaal werk is sociaal werk voor mij. Duurzame ontwikkeling, de millenniumdoelstellingen en nu de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen zouden op alle

beleidsniveaus en op alle beleidsterreinen moeten worden geïmplementeerd en kunnen op die manier ook mekaar versterken, stimuleren.

Even een zijsprong : Tijdens de Wereld Sociaal werkdag op 19 maart 2024 heeft Frank Monsecour uitleg gegeven over sociaal werk en natuur. Mensen zijn ook natuur, soms vergeten wij dat en soms zijn we als mens niet meer verbonden met de natuur, de samenleving, andere mensen, onszelf. Nu al zijn er vormen van hulpverlening waarvoor de natuur gebruikt wordt om terug connectie te krijgen. Bv paardentherapie, een wandeling maken, Mensen voelen zich beter in de natuur (minder stress, meer kwaliteit van leven). We beseffen niet hoe heilzaam bewegen maar ook ontspannen in de natuur kan zijn voor lichaam en geest; welk heilzaam effect het heeft van een lange horizon te zien. We benutten te weinig de vele mogelijkheden. Misschien is het soms beter om samen met de cliënt een wandeling te maken, dan een bureaugesprek. Misschien ook een uitnodiging om hierrond na te denken en nieuwe vormen te creëren met in ons achterhoofd het woord AMANA.

Ik wil eindigen met een citaat van Oskar Bonte, een jonge collega aanwezig op de Europese Sociale Werk Conferentie : *“Ik denk dat we samen moeten werken, sterk, aan oplossingen. Geschiedenis zal ons niet afrekenen op de doelstellingen die we formuleerden, maar wel op acties die we samen hebben uitgevoerd.”*

En met Mahatma Gandhi die zei „De aarde biedt **genoeg** om aan ieders behoeften te voldoen, maar **niet** voor **ieders hebzucht**.”

De Gentse praktijk rond het aanpakken van energie-armoede

Christel Herman, hoofdmaatschappelijk werker Energiecel OCMW Gent

Dat de energiecellen van onze OCMW's onder druk staan, is een open deur intrappen. Na de coronacrisis, Oekraïne-crisis en energiecrisis hebben veel burgers de weg naar het open energiehuis gevonden. Toch mogen we het hoofd niet laten hangen. Veel maatregelen, hulpverleningsinstrumenten en begeleidingsmethodieken ondersteunen de maatschappelijk werkers in hun dagelijkse job om energie-armoede aan te pakken, zo ook in Gent. De energiecel telt er momenteel 10 maatschappelijk werkers en heeft als themadienst haar handen vol.

Klavertje vier

OCMW Gent heeft al jarenlang de gewoonte om integraal te werken, ook in de bestrijding van energie-armoede. Ik noem dit 'het klavertje vier van de energiehulpverlening'. Wanneer burgers bij ons langskomen, is het belangrijk om hen zowel financieel, preventief, methodisch als administratief te ondersteunen. Een financiële maatregel die al bijna 20 jaar een groot succes bij ons kent, is een premie van 600 euro waarmee de cliënt zich een nieuw, energiezuinig huishoudtoestel kan aanschaffen. We laten dit subsidiëren vanuit het Federaal Energiefonds, waardoor de cliënt deze tussenkomst niet hoeft terug te betalen aan onze dienst. Wordt met de aankoop van een nieuwe koelkast het energieverbruik gehalveerd? Uiteraard niet, maar met de maatregel slagen we er toch in om bij de cliënt alvast één zorg weg te nemen.

Dat we in onze hulpverlening sterk de nadruk leggen op methodiek, zien we vooral in onze schuldhelpverlening. Wanneer we een energieschuld ten laste nemen, koppelen we dit doorgaans aan een resultaatsverbintenis. In deze begeleiding leren we de cliënt dat hij prioriteit moet geven om zijn toekomstige energiefacturen correct te betalen. In dit alles is maatwerk uiteraard cruciaal. De ene cliënt heeft meer nood aan een financieel duwtje in de rug, terwijl de andere meer nood heeft aan methodische ondersteuning.

Preventieprojecten

Onze Energiecel is in 2018 gestart met preventieprojecten, en dit op initiatief van twee ervaren en gemotiveerde maatschappelijk werkers. Het eerste preventieproject (2018-2019) kreeg naar de naam *'Juiste meterstand is geen misverstand'*. Daarna volgde *'Mijn digitale meter, een allesweter'* (2020-2021). En momenteel loopt *'Elke druppel telt, want water kost geld'* (2024-2025). Dit zijn keer op keer laagdrempelige projecten, waarmee we rondtrekken in Gent op locaties waar onze doelgroep samen komt. De projecten informeren en sensibiliseren kwetsbare burgers rond energie- en waterverbruik en dit op een heel eenvoudige en laagdrempelige manier. Het succes van onze projecten komt door de combinatie van een pedagogische, informatieve en ludieke aanpak.

Communiceren communiceren communiceren

In onze strijd tegen energiearmoede zetten we ook sterk in op communicatie, en dit naar verschillende actoren. We doen dit naar de doelgroep zelf, bijvoorbeeld via infoschermen in de wachtzalen. En ook naar de maatschappelijk werkers van de welzijnsbureaus, onder andere via nieuwsbrieven en informatiefiches. Bovendien zetten we in op communicatie naar hulpverlenerspartners en collectieve schuldbemiddelaars. Ten slotte maken we gebruik van media (Stadsmagazine en website) om onze werking en aanbod kenbaar te maken aan de Gentenaar.

Duurzaamheid

Gent legt de afgelopen jaren sterkt de nadruk op duurzaamheid. De klimaatverandering is niet meer te ontkennen en we zitten momenteel op een kantelmoment. Ook al liggen onze cliënten niet wakker van duurzaamheid, het wordt belangrijk om ze hierover aan te spreken en te sensibiliseren. Dat aspect komt vandaag nog iets te weinig aan bod in onze hulpverlening, omdat het hoofd van onze cliënten vol andere zorgen zit. Maar toch, het zijn vaak kleinschalige initiatieven en eenvoudige projecten die het verschil maken. Zo zijn er in Gent tal van plaatsen waar je gratis je drinkfles of beker kan bijvullen. Of het project Foodsavers kent een groot succes om voedselverspilling tegen te gaan.

Energiearmoede bestaat niet

Je hoort soms dat hulpverleners anno 2024 de overgang zouden moeten maken van *sociaal* werk naar *eco-sociaal* werk. Dat klopt, maar daarvoor is er nog een lange weg te gaan. Maatschappelijk werkers spreken van een geslaagd hulpverleningstraject wanneer ze met heel kleine stapjes een parcours met de cliënt afleggen. Het gaat dan over sociaal tarief regulariseren, de V-test uitvoeren, een energiescan aanvragen, de prepaid-betaalfunctie activeren, bij energieschulden bemiddelen, meterstanden noteren of verhuisdocumenten invullen.

Onze maatschappelijk werkers van de energiecel komen maar zelden in een situatie terecht waarbij er enkel sprake is van energiearmoede. Vaak zijn onbetaalde energiefacturen maar een onderdeel van een complexer geheel met meerdere problematieken binnen het gezin. Vandaar dat energiearmoede op zich eigenlijk niet bestaat.

Een plus een is drie

Uiteraard gaan energie en wonen hand in hand. Bij de bestrijding van energiearmoede is de link met huisvesting snel gemaakt. Jammer genoeg is de kwaliteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid van de woonmarkt in Gent een grote uitdaging. Het is een oud zeer dat kwetsbare huurders noodgedwongen hun intrek moeten nemen in woningen met de slechtste EPC-labels. We zien cliënten die evenveel betalen voor hun energiekosten als voor hun huishuur. Het Vlaams en federaal beleid nam de afgelopen jaren al veel initiatieven om eigenaars en sociale huisvestingsmaatschappijen aan te sporen om energiebesparende maatregelen te nemen, maar we zijn er nog niet. Ondanks de inspanningen van de bovenlokale besturen blijven de meeste van onze cliënten jammer genoeg afhankelijk van de goodwill van hun eigenaar die al dan niet beslist om structurele investeringen in zijn woning uit te voeren.

Energiearmoede aanpakken vergt samenwerking. Alleen lukt het niet. Gelukkig kunnen we in Gent voor onze LAC-werking rekenen op een goede samenwerking met Fluvius en Farys, en met de energiecentrale van Stad Gent voor energiescans, -leningen en -begeleidingen. Ook Gent Knapt Op is een geslaagd project voor noodkopers. Aan het project “Gent Knapt Op”, het rollend fonds voor woningrenovatie van “noodkopers”, voegen we een budget toe voor energiebesparende investeringen.

Slagen we in al onze begeleidingen? Helaas niet. Kwetsbare burgers haken af of vermijden hulpverleners. Taalbarrière, cultuurverschillen, geen digitale vaardigheden, gezondheidsproblemen of mentale zorgen zijn vaak een reden waarom niet elke hulpverlening eindigt in een succesverhaal. Burgers komen met een ogenschijnlijk eenvoudige aanvraag voor een stookoliepremie, maar achterliggend schuilt soms een grotere problematiek. Dat kan de poort tot onze hulpverlening openen of jammer genoeg gesloten houden.

We beschikken in Gent over een aantal troeven die de werking van onze energiecel versterken. We werken op maat van de cliënt, laagdrempelig en buurtgericht met zitdagen in de verschillende wijken. In tijden van financiële onzekerheden kunnen we rekenen op een bestuur en managementteam die ons steunen in onze strijd tegen energiearmoede.

Sociaal ecologisch werken

Carolien Vanderweyden, maatschappelijk werkster OCMW Leuven

De praktijk geeft aan dat sociaal ecologisch werken de focus legt op waarden als duurzaamheid, sociale rechtvaardigheid en gelijkwaardigheid tussen mens, dier en natuur om van daaruit de samenleving vorm te geven.

Ik ervaar een spreidstand in mijn werk als ik als maatschappelijk werker op een OCMW hierop de focus wil leggen... De visie binnen verschillende steden en gemeenten is dat een energiegel van een OCMW moet geblind worden in een breder energiehuis. De insteek hierbij is dat een sociale bril noodzakelijk is bij het nemen van beslissingen rond duurzaamheid en energie op stedelijk niveau.

Echter, daar waar wij vanuit de budgetten van het gas- en elektriciteitsfonds werken aan het verkleinen van de energiearmoede bij onze cliënten, ligt de focus bij de energiehuisen voor een groot stuk op het verminderen van CO₂-uitstoot. In de huidige maatschappij en met de bestaande maatregelen, zijn dat op dit moment in de tijd nog onverenigbare belangen.

Een groot deel van onze tijd als energiedeskundigen van het OCMW zijn wij bezig met het nakijken van energiefacturen voor cliënten om na te gaan of het sociaal tarief al dan niet is toegepast en of de aanrekening correct gebeurde. Indien er geen recht is op sociaal tarief, gaan we met cliënten via de V-test op zoek naar het goedkoopste commercieel energiecontract op de markt. Daarnaast bekijken we waar cliënten energie kunnen besparen door hen te verwijzen voor een gratis energiescan van hun woning. Indien nodig bemiddelen we met leveranciers, deurwaarders en huiseigenaars wanneer onze cliënten bepaalde rechten niet kunnen uitputten.

De doelstelling is steeds de energiefactuur zo laag mogelijk houden, aangezien veel van onze klanten geen euro teveel hebben op het einde van de maand. Dat wil echter vaak zeggen dat het goedkoopste contract voor onze cliënt niet steeds een 'groen' contract is. Niet erg sociaal-ecologisch dus...

Het is een middenklassenidee dat klanten een groen contract zullen kiezen als er per maand € 20 kan bespaard worden door voor een niet zo groen contract te kiezen, en ik kan mijn klanten jammer genoeg geen ongelijk geven. Wie dagelijks bezig is met de eindjes aan elkaar te knopen, kan niet inzitten met het klimaat. Het vraagt ruim voldoende budget van een mens alvorens klimaat in beslissingen een prioriteit kan worden, en daar zijn wij ons allen vanuit onze middenklassenopvoeding onvoldoende bewust van.

De energiehuisen zijn voornamelijk bezig met MijnVerbouwleningen, MijnVerbouwpremies en renovatiecoaching voor huiseigenaars. Het grote verschil is daar dat deze mensen financiële ruimte hebben om investeringen te doen die hun woning energiezuiniger en dus goedkoper maken. Voor hen kan inzitten met het klimaat hand in hand gaan met geld besparen op lange termijn, en pas dan geloof ik dat burgers daar vol voor durven gaan. Onderzoek toonde aan dat burgers in armoede minder goed in staat zijn om beslissingen te nemen op lange termijn. Onze cliënten nemen vaker ad hoc beslissingen en als daarmee iets meer geld bespaard kan worden om op het einde van de week nog brood te kunnen kopen, zullen ze dit doen. Ik geloof dat we dan ook niet mogen verwachten van hen het klimaat te willen redden, als je niet verder dan het einde van de week durft kijken. Bijna 100% van de OCMW-clients is huurder, en ziet de impact die zij kunnen uitoefenen op het klimaat als verwaarloosbaar.

Als we personen met de laagste inkomens willen motiveren tot klimaatbewuste keuzes, zullen de financiële winsten die zij daaruit kunnen halen, groter moeten zijn. Deze burgers, die al op de kleinste mogelijke schaal vervuilen, omdat zij vaak geen wagen bezitten,

aangewezen zijn op het openbaar vervoer, over een vaak zeer kleine huurwoning beschikken die geen verwarming van het buitenzwembad vraagt, ze geen ruimte hebben voor een grote diepvries of Amerikaanse koelkast, ... moeten door de overheid financieel beloond worden voor dit gedrag. De grotere vervuilers worden echter nog ondersteund door allerlei premies op de energiezuinige renovatie van hun woning of bij de aankoop van een elektrische wagen.

De overheid zou kunnen nadenken over een (elektrische) fiets voor elke burger met een leefloon. Een kopzorg minder over slecht functionerend openbaar vervoer en een beloning voor het vervuilen op kleine schaal. Het vraagt moedige investeringen om bij de laagste inkomens een gedragsverandering met focus op klimaat teweeg te brengen, maar wie zijn wij om daar überhaupt een mening over te geven vanuit onze gemakkelijke middenklassepositie?

“Eco-sociaal werk in Vlaanderen en Brussel “ (Klaas Poppe, vzw SAM)⁹⁹

Als besluit van dit hoofdstukje enkele bedenkingen bij een tekst over eco-sociaal werk die iedereen zou moeten lezen.

Goed denkkader

De tekst van Klaas Poppe van SAM vzw biedt een zeer goed denkkader. Er zit een rijkdom aan ideeën in en een visie waar ik mij bijna onmiddellijk in kan vinden.

Ik voel mij dan ook geïnspireerd én gemotiveerd om er een aantal bedenkingen bij te formuleren 😊.

Gaat het wel om “eco-sociaal” werk ?

Een eerste bedenking gaat over wat Jef Peeters al schreef: er is een transitie van het sociaal werk nodig. Gaat die transitie dan enkel over het toevoegen van een ecologische dimensie, of er is méér nodig?

Ik denk aan de burgerbeweging “Grootouders voor het klimaat” die in hun naam nog wel naar de klimaatverandering verwijzen, maar ondertussen al lang begrepen heeft dat het niet over de nood aan “Climate change” gaat, maar over “system change”. Dekte de ecovlag wel die brede lading?

De toekomst: een oceaan van vrees

Zo omschrijft Tommy Wieringa het in zijn essay “Optimisme zonder hoop”. Zelf denk ik dat Poppe de context van wat ons te wachten staat al ruim omschrijft, maar toch nog een aantal zaken onderbelicht.

Eén van die toch zeer belangrijke elementen is **de democratie** die vandaag al zwaar onder druk staat. Poppe wijst enkel op het belang van democratie, maar laat onvermeld hoe bedreigend de toekomst op dat vlak is. Dit houdt voor ons de levensbelangrijke vraag in, wat een “gehavende” democratie betekent voor de toekomst (en de transitie) van het

⁹⁹ https://departementwvg.be/sites/default/files/media/20241204_visietekst_SW_duurzaamheid_DEF.pdf

Sociaal werk! En hoe je vanuit het sociaal werk aan het versterken van democratie zou kunnen werken.

Een ander element dat te weinig aandacht krijgt (naar mijn bescheiden mening) is de toename van **psychisch lijden** dat de mensheid wacht (er wordt één keer verwezen naar de angst voor de effecten van de klimaatverandering die veel mensen hebben). Wieringa:

“Van een soort met een utopische toekomstverwachting (elke generatie zal het beter hebben) zijn we in korte tijd een dystopisch verwachtende soort geworden. Niet langer wezens met een nageslacht dat de toekomst zal beërven, maar teruggedrongen op het eiland van onze eigen dag – en de toekomst is een oceaan van vrees”¹⁰⁰

Jan Celie heeft het over een depressiepandemie in zijn boek “We worden er allemaal beter van” die ons op korte termijn zal treffen, en die volgens hem vooral een gevolg is van de groeiende ongelijkheid in de samenleving.

Ook Richard Stiegler (“Klimaatverandering en innerlijke grenzen”) toont zich zeer bezorgd over de toename van psychisch lijden:

“Ik ben ervan overtuigd dat door de grote verschuivingen die ons te wachten staan talrijke gevoelens naar boven komen, zoals bezorgdheid, angst, machteloosheid, depressie en woede, waardoor ook verslavingsgedrag zal toenemen.” (p 91)

Die verwachte toename van psychisch lijden – zeker bij kwetsbare groepen maar evengoed op grote schaal – is een trend waarop het sociaal werk van de toekomst zich zal moeten verhouden. Ze allemaal naar de klimaatpsycholoog sturen zal niet lukken, maar er valt te denken aan preventie via workshops die mensen helpen hun emoties te kanaliseren – maar ook aan allerlei vormen van community building.

Sociaal werk staat op de brug tussen individu en samenleving. Dat individu zal ontredderd zijn, maar ook de samenleving dreigt in chaos te vervallen ten gevolge van een groeiend conflict tussen het oude systeem van het neoliberalisme en hyperindividualisme dat zich zal weren als een duivel in een wijwatervat, en de drang naar noodzakelijke vernieuwing (richting veel meer solidariteit en samenredzaamheid, minder consumentisme, met respect voor de planeet en alle leven) om te vermijden dat het alsnog tot een uitsterven van de mensheid komt.

Transitiedeskundige Jan Rotmans (“Omarm de chaos”) hoopt dat de transitie kan verlopen zonder revolutie, geweld of onlusten, maar geeft toe dat de toekomst volstrekt onvoorspelbaar is.

Het individu ontredderd, de samenleving chaotisch, en het sociaal werk zelf? Het staat nu al onder grote druk. Hoe kan het sociaal werk zich op zo’n scenario voorbereiden als het zelf worstelt om te overleven?

Belangrijke rol voor het sociaal werk

Want: Ik ben het volkomen eens met Poppe dat het sociaal werk in heel dit verhaal een zeer belangrijke rol zou kunnen spelen. Poppe benoemt hier een aantal elementen:

¹⁰⁰ Tommy Wieringa, “Optimisme zonder hoop” pagina 47

“Volgens Peeters moet het sociaal werk zelf in transitie gaan om meer transformationeel te kunnen gaan werken. De recente aandacht voor politisering wijst in die zin al in de goede richting.”

Dit alles kan al snel de indruk wekken dat alleen praktijken die rechtstreeks inzetten op systeemverandering een plaats hebben binnen het eco-sociaal werk. Vaak denken we hierbij aan praktijken die inzetten op modelontwikkeling – en opschaling, lobbywerk en campagnes binnen bijv. het maatschappelijk opbouwwerk of het sociaal-cultureel werk.

Maar uiteraard zijn en blijven vormen van individuele hulpverlening (OCMW, CAW, schuldhulpverlening,...) uitermate belangrijk, en is ook binnen deze tak van het sociaal werk een transitie denkbaar. De initiatieven die binnen deze tak worden genomen rond politisering zijn alvast een goede zaak. Maar zelfs in de relatief besloten setting van de cliënt-hulpverlener relatie kunnen principes van eco-sociaal werk een plaats krijgen. Het kan dan gaan over heel praktische zaken, zoals het zoeken naar de goedkoopste energieleverancier die ook groene stroom levert, tot de toeleiding naar energiecoöperaties of energiegemeenschappen. Daarnaast is ook het mensbeeld dat in deze hulpverleningsrelatie wordt gehanteerd van groot belang, en wijst het eco-sociaal werk in de richting van ontschuldiging, vertrouwen, het werken aan empowerment, het versterken van het netwerk rond de cliënt waar mogelijk en wenselijk,... Het is ook duidelijk dat de collectivisering van individuele problemen een hefboom is voor het eco-sociaal werk, wat wijst op de nauwe verwantschap met politisering (zie verder).

In die zin zijn praktijken waar individuele hulpverlening wordt ingebed in een collectieve, bredere werking van bijzondere betekenis. We denken hier bijv. aan het STEK-model, Wijkgezondheidscentra, of OCMW's en CAW's die collectieve praktijken opzetten. We kunnen tenslotte ook kijken naar **het organisatiebeleid van hulpverleningsinstanties**. In hoeverre zoeken zij aansluiting bij bestaande coalities, laten ze ruimte voor signalen die doorstromen vanuit de hulpverleners en zijn ze ambassadeurs van het eco -sociaal werk?”

Vanuit mijn OCMW invalshoek zou ik het niet alleen willen hebben over ontschuldiging, vertrouwen, empowerment, maar zou ik het belang willen onderstrepen van het **vermenselijken** (zoals dit zo treffend verwoord is in een bijdrage van Didier Boost¹⁰¹). Van belang is hier, nog meer dan vroeger, inzetten op participatie zowel binnen de context van individuele hulpverlening als van groepswerk met mensen in armoede.

Sterk sociaal werk

Wellicht ook omdat mijn zicht op de dingen beperkt is tot de wereld van het OCMW sociaal werk, heb ik geen idee van de impact van “sterk sociaal werk”, zowel wat betreft de werkers op het terrein, als hun organisaties, of het Vlaamse en Federale beleid. Het is in elk geval

¹⁰¹ <https://doktersvandewereld.be/nieuws-publicaties/sociaal-werkers-van-de-wereld>

een goede zaak dat rond duurzaamheid nagedacht wordt, en dat daartoe inspiratieteksten worden aangeleverd, en dat eco-sociaal werk wordt gepromoot.

Is het ook voldoende?

Het gaat de verkeerde kant op

Als we het OCMW sociaal werk beluisteren, dan komen dezelfde klachten telkens weer terug: een veel te hoge werkdruk, teveel administratie, het gevoel de 'vuilbak' te zijn van andere organisaties die hun verantwoordelijkheid afschuiven.

De nieuwe Federale Regeringsverklaring doet er gewoon nog een schepje bovenop. Fraudebestrijding is belangrijker dan non-take up, sociale uitkeringen worden voorwaardelijker en tijdelijker waardoor nog meer mensen op het OCMW beroep zullen moeten doen.

De verrechtsing die in Vlaanderen al een tijd bezig is, heeft ook op lokaal vlak zijn gevolgen.

Eigenlijk gaat het op alle vlakken de verkeerde kant op: de democratie verzwakt, de ongelijkheid neemt toe, klimaat- en milieumaatregelen blijven uit of zijn compleet onvoldoende, - integendeel, met één pennentrek kan een president de inspanningen van jaren onderhandelen ongedaan maken.

Weinig animo op het werkveld

Sociaal werkers hebben wel andere prioriteiten, dan na te denken over eco-sociaal werk of systeemverandering.

Ik heb daar alle begrip voor: de werkdruk is hoog, de problematiek die dagelijks aandacht vraagt is al complex genoeg.

Maar dat is wel een probleem.

Als sociaal werkers niet intrinsiek overtuigd zijn van de nood (iets in de zin van "verdomme, hier moeten we iets aan doen!") zal er geen 'vertaling' komen van visieteksten naar de praktijk, zal er geen creativiteit opborrelen om met projectvoorstellen aan te komen. Laat staan dat ze over de toekomst nadenken.

Het zal dus niet van de veldwerkers komen, en we mogen dit mijns inziens ook niet verwachten.

Maar wie gaat dan wel de kat de bel aanbinden?

Beroepsvereniging van sociaal werkers nodig!

De uitdagingen voor de samenleving in het algemeen en het sociaal werk in het bijzonder lijken mij gigantisch.

Als er een beroepsvereniging van sociaal werkers zou zijn in Vlaanderen, dan was dit thema – eco-sociaal werk in praktijken – gestalte geven vanuit een gedragen visie, maar ook stilstaan bij de verdere toekomst - bij uitstek iets voor hen. Om uit te werken en te ondersteunen.

Maar zo'n beroepsvereniging is er niet, en komt er op korte termijn ook niet.

Het ware nochtans wenselijk.

De tekst van Klaas Poppe geeft al een min of meer goed idee, hoe prangend, hoe complex de problematiek is die ons te wachten staat (terwijl de werkelijkheid nog erger is, zie mijn opmerkingen hierboven). **Hoe kan je nu denken dat je zo'n storm die over ons zal razen kan aanpakken in verspreide slagorde, of zelfs in een los samenwerkingsverband?**

Zelfs zonder die ecologische dimensie, is er eigenlijk nu al massaal verzet nodig tegen de trends die bezig zijn....

Het lijkt mij een goed plan: een beroepsvereniging oprichten die zich prioritair bezig houdt met het uittekenen van scenario's als een soort "sociaal rampenplan". Hier zit een gemeenschappelijk belang van alle sectoren, hier kan een gemeenschappelijk verhaal ontwikkeld worden dat later toegesneden kan worden naargelang de sector.

Een belangrijke speler in het verhaal, Poppe gaf het al aan, is het "organisatiebeleid van de hulpverleningsinstanties": ook hier zou een beroepsvereniging druk kunnen uitoefenen om signalen uit het werkveld ernstig te nemen én een plan voor de toekomst te ontwikkelen. Want ook het management van hulpverleningsinstanties is te weinig met de lange termijn bezig.

De Federatie van Vlaamse OCMW sociaal werkers

Er is wel een Federatie van Vlaamse OCMW maatschappelijk werkers en die kan enige rol spelen in dit verhaal.

Wenselijk zou zijn dat ze over meer slagkracht zou beschikken, want er zijn geen subsidies, er is geen personeelskader, er zijn alleen enkele vrijwilligers die van hun bestuur toelating kregen een aantal keer per jaar te vergaderen.

Gegeven die context, heeft de Federatie toch een degelijke werking opgezet en zou het goed zijn mocht die verder versterkt kunnen worden. Zodat de Federatie mee een rol kan spelen in het uittekenen van een toekomstplan voor het (OCMW)sociaal werk.

De complexe problematieken waar maatschappelijk werkers mee te maken hebben – en de komende jaren komt daar inderdaad, hoe dan ook, die ecologische dimensie bij - vragen om het "bewaken en uitbouwen" van verdere professionalisering, en ook hier kan de Federatie zijn rol spelen.

4. Sociale ongelijkheid en inclusie

De extreme ongelijkheid die we vandaag kennen, in de wereld, maar meer en meer ook in België, is een vreselijk gevaarlijk gif, met mogelijk verregaande consequenties. Ik denk aan de politieke polarisering die de democratie in gevaar brengt, maar ook aan de ecologische rampspoed die ons wacht als we niets doen¹⁰². (Paul Goossens)

*“De nieuwe coalitie kan ontstaan, zo schreef de Amerikaanse ecofilosoof Val Plumwoord al in 1993, als de verschillende emancipatorische bewegingen die werken rond klasse, gender, natuur en diversiteit, de krachten bundelen om te komen tot **een grootschalige sociaal-ecologische strijd**. Dat betekent niet dat de bewegingen moeten opgaan in elkaar, integendeel. Zoals Bell Hooks schreef, ‘moet feminisme, als bevrijdingsstrijd, bestaan los én als onderdeel van de grotere strijd om alle vormen van overheersing uit te roeien.’¹⁰³*

Armoede: The ballad of Hollis Brown

The ballad of Hollis Brown is een song van Bob Dylan, gebaseerd op ware feiten. Hoe vaak ik de song ook al hoorde, de tekst blijft mij aangrijpen¹⁰⁴.

De zin die mij het meest raakt is deze :

**your children are so hungry
that they don't know how to smile**

Hollis Brown was een straatarme farmer, die met zijn gezin in een bouwvallige hut woonde. Toen ook zijn waterbron uitdroogde en het gras bruin werd, zag hij geen uitweg meer. Hij schoot zijn vrouw en zijn vijf kinderen dood en pleegde nadien zelfmoord.

Maar de kernzin volgt even verder:

Is there anyone that cares?

Is er iemand die geeft om mensen in armoede? Een minister uit de Vlaamse Regering is het alvast beu dat het altijd over de twintig procent armsten gaat. Professor Wim Van Lancker stelde in een recente podcast dat politieke partijen het nog nauwelijks voor mensen in armoede durven opnemen, durven stellen dat armen nauwelijks schuld hebben aan hun situatie, dat we veeleer naar structurele oorzaken moeten kijken.

Onderzoekster Marjolijn De Wilde ziet een evolutie, waarbij dat neoliberale denken dat armen afschildert als profiteurs, ook meer en meer binnensijpelt in de sociale diensten van

¹⁰² Uit een interview met Paul Goossens in De Morgen van 8 juli 2023

¹⁰³ Dirk Holemans, Lara Ferrante en Elze Vermaas, “Omgroei” uitgeverij EPO 2023, pagina 163 ev

¹⁰⁴ Al bijna even aangrijpend is Dylans song “When I was young I left home”

de OCMW's¹⁰⁵. Een onderzoek bij bijna 600 sociaal werkers in 89 OCMW's toont aan dat algemene opinies over de welvaartsstaat het handelen van sociaal werkers verregaand bepalen. Wie vindt dat de overheid meer controlerend moet optreden of dat uitkeringen te vaak gaan naar mensen die ze niet verdienen, is sneller geneigd om als sociaal werker een cliënt te sanctioneren.

Hopelijk hebben we met dit boek een andere richting aangewezen, en zullen er in de toekomst altijd mensen zijn die bekommerd zijn om wie uit de boot valt.

Brede invulling van ongelijkheid: Kruispuntdenken en inclusie

Als we het hebben over “gelijkheid” als derde pijler van de welzijnssamenleving, dan willen we het niet alleen over armoede hebben, maar breder, over sociaal-economische ongelijkheid, en zelfs nog ruimer. Op meerdere aspecten van ons leven kunnen we tot een minderheid behoren, minder kansen krijgen, uitgesloten worden. We hoeven niet te streven naar absolute gelijkheid voor iedereen in alles, dat is absurd.

Wel vind ik dat we kunnen bijdragen aan een meer zorgzame samenleving (gebaseerd op samenredzaamheid) die continu op zoek gaat om de kwalijkste gevolgen van ongelijkheid weg te werken, zodat de meest kwetsbaren in de samenleving niet in de kou blijven staan. Dat er altijd iemand is die zorgt voor Hollis Brown en zijn kinderen...

Werken aan inclusie betekent niemand uitsluiten. Je zou nog verder kunnen gaan en stellen: inclusie betekent dat je iedereen actief gaat opzoeken en betrekken, zonder onderscheid.

Werken aan inclusie wordt vaak in één adem genoemd met het kruispuntdenken¹⁰⁶ dat zeer goed uitgelegd wordt in een brochure van Ella vzw. Het gaat over de positie die iemand kan innemen op een aantal “assen” zoals opleidingsniveau, inkomen, afkomst, huidskleur, gender, leeftijd, gezondheid, mentaal welzijn, enz. Op elk van die assen kan er sprake zijn van discriminatie, uitsluiting of achterstelling. Maar het kruispuntdenken wijst er ons op dat die posities ook onderling verbonden zijn en elkaar vaak versterken. Mensen kunnen meervoudig achtergesteld of uitgesloten zijn.

Kruispuntdenken is gecontesteerd... Blijkbaar trapt het op gevoelige tenen. Sommigen steigeren al als je het woord “privilege” durft uitspreken. Men ziet de privileges als voordelen waar men recht op heeft, zij het door afkomst of eigen verdienste. Dit ligt al dicht bij superioriteitsdenken. Elk denken dat het anders zijn van anderen benadrukt, kan tot gevaarlijke uitwassen leiden.

Dirk Geldof schreef er een boeiend artikel over¹⁰⁷. Hij schrijft:

“Werken in een superdiverse context vereist dus competenties om met verschil om te gaan. Een grondhouding van actief pluralisme en divers-sensitiviteit is onmisbaar. Samen met

¹⁰⁵ <https://sociaal.net/achtergrond/sociaal-werkers-hebben-macht/>

¹⁰⁶ https://demos.be/sites/default/files/handleiding_intersectionaliteit_ella_vzw.pdf en ook <https://www.amnesty-international.be/sites/default/files/bijlagen/kruispuntdenken.pdf>

¹⁰⁷ <https://sociaal.net/achtergrond/superdiversiteit-the-next-level/>

onderzoeker Bea Van Robaeyls verkies ik de term ‘divers-sensitief’ boven het verwante ‘cultuur-sensitief’. Culturele of religieuze verschillen kunnen belangrijke assen van verschil vormen, maar verschillen in leeftijd, geaardheid, fysieke of psychische vermogens zijn vaak even relevant.”

“Divers-sensitief werken, betekent een gevoeligheid hebben om te weten wanneer verschillen relevant zijn en wanneer niet, hoe je er in beide gevallen mee omgaat of er juist aan voorbijgaat. Wie werkt vanuit een divers-sensitieve benadering, schort zijn of haar moreel oordeel over het verschil op”.

Hieronder gaan we in op twee assen van het kruispuntdenken: **culturele verschillen en sociale klassebepaaldheid**

Cultuur-sensitief hulpverleners

Laat ik starten met het aanbevelen van het leerrijk boek “Hoe migratie echt werkt” van Hein de Haas (Spectrum, 2023), waarin hij 22 mythen over migratie weerlegt of minstens sterk relativeert. Zo bijvoorbeeld ook de mythe dat onze samenleving diverser is dan ooit. Hij schrijft op pagina 101:

“De feiten tonen aan dat onze landen in veel opzichten minder divers zijn geworden. De veronderstelling dat we in ongekend diverse, zeer multiculturele samenlevingen leven houdt zich niet alleen blind voor de historische diversiteit, maar ook voor het gegeven dat **mainstreamculturen steeds homogener zijn geworden** als gevolg van de bestendiging van nationale culturen en de toenemende verspreiding van internationale normen, waarden en vormen van culturele expressie.

Ironisch genoeg, zo betoogde de Nederlandse socioloog Jan Willem Duyvendak, zouden politieke zorgen over de vermeende toename van diversiteit in werkelijkheid wel eens juist de toegenomen homogenisering van nationale culturen kunnen weerspiegelen en niet zozeer een fundamentele verandering in de manier waarop migranten zich gedragen en identificeren. **Want hoe homogener nationale culturen worden, des te vijandiger ze lijken te staan tegenover groepen die niet als passend worden gezien binnen de betreffende nationale identiteit. (...) Het echte gevaar is dan ook niet de diversiteit zelf, maar de ideologieën die groepen wegzetten als fundamenteel anders.**

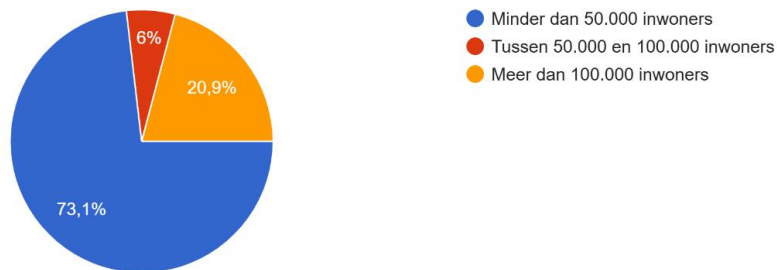
Inclusie en diversiteit: rapport en bespreking

In maart 2025 vroegen we via het Forum van de Federatie aan (hoofd)maatschappelijk werkers om een online bevraging in te vullen. Er kwamen 67 antwoorden.

Eerst rapporteren we over een aantal resultaten waaraan we wat bedenkingen of voorzichtige hypothesen toevoegen. Vervolgens geven we het woord aan Ümit Karanfil, die dieper op de antwoorden in gaat.

De antwoorden

Onze gemeente telt
67 antwoorden

Het overgrote deel van de respondenten (49) werkt in de “kleinere” gemeenten

“Ik heb een migratieachtergrond”

7 respondenten gaven aan dat ze een migratieachtergrond hebben (10 %)

Werkervaring

58 van de 67 respondenten werken al meer dan 5 jaar in de sociale dienst (71%); 15 % werkt er tussen de 2 en de 5 jaar

Waar werkt men?

Bijna 80% werkt in de algemene sociale dienst

Functie

19 hoofdmaatschappelijk werkers vulden de vragenlijst in (op 67 antwoorden)

Ken je het denkkader “kruispuntdenken” of “intersectionaliteit”?

Minder dan **één derde** van de respondenten is vertrouwd met kruispuntdenken.

Dat geeft te denken... Maar bij deze bevraging zijn er te weinig respondenten om tot ‘harde conclusies’ te kunnen komen. Eerder ontdekken we via deze antwoorden een aantal hypothesen die misschien de moeite van nader onderzoek waard zijn. Een aanname is, dat vooral wie toch enige interesse heeft in de problematiek rond diversiteit en inclusie de enquête invulde. Terwijl dan toch maar 28 % vertrouwd is met dat begrippenkader.

Terecht dan, dat Ludo Serrien voor dit denkkader aandacht vraagt op sociaal.net :
<https://sociaal.net/column/hoezo-intersectionaliteit/>

Elders in dit hoofdstuk komen we op dit thema nog terug, meer bepaald als we het hebben voor sociale klassen en het feit dat het ook in deze tijd nog erg bepalend is waar je wieg stond.

Personeelskader afspiegeling van lokale bevolking op vlak van afkomst?

De meningen zijn hier duidelijk verdeeld: slechts een nipte meerderheid vindt dat het een doel moet zijn om het personeelsbestand van de gemeente een afspiegeling te laten zijn van de bevolking op vlak van afkomst.

Het feit dat dit een gesloten vraag is heeft hier misschien mee te maken. Het zou boeiend zijn hierover met maatschappelijk werkers in dialoog te kunnen treden. Misschien zijn ze niet akkoord met positieve discriminatie bij aanwerving, maar zijn ze het bijvoorbeeld wel eens met de stelling dat het onderwijs kansen laat liggen om kinderen van vreemde afkomst te stimuleren tot hoger onderwijs.

Vorming gevolgd de voorbije 3 jaar?

Een nipte meerderheid volgde geen enkele vorm van opleiding of bijscholing rond het thema.

Stafmedewerker specifiek belast met het thema diversiteit binnen de sociale dienst?

8 op 10 antwoorden negatief. Dit antwoord zou verder onderzocht moeten worden. Wellicht is de aanwezigheid van een medewerker die specifiek met diversiteit binnen de sociale dienst bezig is gelinkt aan de grootte van het OCMW / de gemeente

Zijn er bevragingen en/of tevredenheidsmetingen bij het cliënteel?

30 % van de respondenten bevestigen dat die metingen er zijn. Ook hier zou het belangrijk kunnen zijn te weten of dit gelinkt kan worden aan de grootte van de gemeente.

Uit deze 18 antwoorden blijkt toch dat waar tevredenheidsmetingen gebeuren, er ook inspanningen zijn om anderstaligen hierbij te betrekken en te ondersteunen.

Gebeuren er evaluaties en metingen bij cliënten om na te gaan of de hulpverlening divers sensitief is?

Als we inzoomen op één aspect van de hulpverlening, namelijk of die ook divers sensitief is, blijkt dat daar in de praktijk zeer weinig aandacht voor is: slechts 7,5 % van de respondenten beantwoordt de vraag positief.

Zijn er interculturele bemiddelaars in dienst?

80 % antwoordt negatief. Ook hier weer dezelfde opmerking: wellicht correlatie met de grootte van de gemeente. Het zou interessant zijn, binnen de grote en de centrumsteden, te kunnen vergelijken wie interculturele bemiddelaars in dienst heeft en wie niet, en of dit nog met andere elementen verband kan houden dan louter met het aantal inwoners en/of het aantal cliënten van de sociale diensten.

Zijn thema's als inclusie en diversiteit wel eens thema's waar het binnen jouw team over gaat?

Zowat 45 % van de respondenten geeft aan dat het thema "zelfden of bijna nooit" aan bod komt binnen het team. 55% antwoordt "regelmatig". Het zou boeiend zijn om te weten of deze factoren samenhangen:

- Bekendheid met kruispuntdenken
- Gevolgde opleidingen rond het thema
- Thema dat binnen het team al eens besproken wordt

In welke mate is inclusie in jouw gemeente gerealiseerd?

De respondenten vinden dat er in hun gemeente nog veel werk is wat betreft het realiseren van gelijke kansen.

Minder dan 10 % antwoordt "goed"; 36 % vindt het voldoende; 57 % vindt het onvoldoende.

Tot zover de gesloten vragen; Ümit gaat hieronder vooral verder in op de open vragen uit het onderzoek.

De hoop¹⁰⁸ op een inclusieve hulpverlening

Bijdrage naar aanleiding van de bevraging "Inclusie en Diversiteit" door de Federatie van Vlaamse OCMW maatschappelijk werkers

De wereld is er steeds een geweest van beweging en verandering. Van legale en illegale migratiestromen, van opflakkingen van geweld en drang naar vrede en geborgenheid. We bevinden ons momenteel opnieuw in een periode van turbulentie. De vele brandhaarden in de wereld maken dat mensen met verschillende achtergronden de veiligheid zoeken in Westerse landen. Ze zijn op zoek naar rust, waardigheid en een betere toekomst. Misschien wel op zoek naar de ideale samenleving met harmonie tussen de migranten en de ontvangende samenleving. Die harmonie is zeker niet vanzelfsprekend in een superdiverse samenleving. Het is een werk van lange adem dat hier en daar iets heeft van een sisyfusarbeid.

Het OCMW als kruispunt

¹⁰⁸ Hoop zoals Erich Fromm dat heeft neergeschreven in zijn boek "De revolutie van de hoop" in het iconische jaar 1968: "Hoop hangt nauw samen met vertrouwen, het overtuigd zijn van datgene wat nog niet bewezen is".

Het OCMW is een van de eerste plekken waar die vele migratiestromen terechtkomen. En de druk die sluimerend leeft in de samenleving, komt ook terecht in de dagelijkse praktijk van OCMW maatschappelijk werkers. Uit de bevraging van de Federatie blijkt dat de thema's migratie, inclusie en diversiteit op verschillende manieren in die dagelijkse praktijk terechtkomen. Meestal via cliëntcontacten, maar ook via dossierbesprekingen, briefings, nieuwsbrieven, themadiensten, diversiteitsmedewerkers en specialisten.

De rode draad in de antwoorden van maatschappelijk werkers is dat zij gelijkwaardige hulpverlening willen bieden aan al hun cliënten. Een begeleiding die toegankelijk en kwalitatief is en ervoor zorgt dat cliënten stappen vooruit zetten in hun leven. Geen gemakkelijke opdracht waarbij frustraties om de hoek loeren.

Hulpverlening baseren op ontmoeting, dialoog en respect zijn waarden die meermaals terugkomen. Het zijn de fundamentele bouwstenen om te werken aan vertrouwen tussen cliënt en hulpverlener.

*“Vanuit de sociale dienst trachten we dagdagelijks werk te maken van een inclusieve hulpverlening door te ijveren voor een gelijkwaardige behandeling van elke hulpvrager. Maar er is weinig ruimte om hierover grondig en terdege na te denken. Er is meer inzet nodig op personeel en omkadering”. – **citaat MA***

Het gebeurt ook regelmatig dat het opbouwen van een vertrouwensband niet vlot verloopt. Vooroordelen en een gebrek aan openheid om hierover in gesprek te gaan langs beide kanten, leiden soms tot spanningen. Specifiek wanneer het gaat over culturele en religieuze aspecten, is het niet altijd gemakkelijk om dit uit te klaren. Als dit ook nog eens gepaard gaat met een taalbarrière, zit de maatschappelijk werker met een driedubbele uitdaging.

Taal en communicatie met cliënten

*“De taalbarrière maakt de hulpverlening zeer moeilijk alsook de culturele achtergrond en een ander beeld van de Belgische samenleving door anderstalige cliënten. Taal is soms een probleem, waardoor niet alles juist begrepen wordt” - **citaat MA***

De hulpverlening aan cliënten met een migratieachtergrond voelt anders aan en niet alleen omwille van de taalbarrière. Dat anders zijn wordt gelukkig niet over de hele lijn als problematisch ervaren. Een andere communicatiecultuur, gebrek aan kennis over de migratieachtergrond en cultuurverschillen, leiden wel tot spanningen en frustraties. Bovendien vergt dit een bijkomende inzet en intensiteit.

De taalbarrière blijkt wel de factor bij uitstek die de begeleiding sterk bemoeilijkt:

*“Door het taalverschil mis je heel wat zaken die cliënten niet kunnen uitdrukken. Je probeert als maatschappelijk werker geen onderscheid te maken, maar je mist het sowieso doordat je niet gewoon over koetjes en kalfjes kan spreken. Je hebt een intensievere en geduldigere opstellingen nodig, die er niet altijd is. De gesprekken duren langer, vaak moeten er nog zaken van nul worden uitgelegd”. – **citaat MA***

Hoe wordt omgegaan met deze beperkingen hangt vaak af van de individuele maatschappelijk werker. Los van tools en methodieken om de taalbarrière te overbruggen, ontbreekt er vaak een methodisch kader rond migratiekwetsies. Hoe reageer je op een traditioneel-conservatieve visie op mannen- en vrouwenpatronen? De visie over waar en door wie minderjarige kinderen kunnen opgevangen worden als de ouders werken? Is er ruimte om mee te gaan in vragen en verwachtingen vanuit de religie van de cliënt? Hoe ga je om met migratietrauma's bij het bepalen van een begeleidingsplan of activeringstraject?

Situaties die twijfel, onzekerheid of een uitgesproken standpunt als gevolg hebben. In heel wat OCMW's is er geen genuanceerd en werkbaar kader dat maatschappelijk werkers ondersteunt. De vraag is of dit te wijten is aan een gebrek aan alertheid vanuit het management en/of eerder aan politiek-ideologische keuzes die er worden gemaakt?

Meer dan eens horen we van een collega dat er een verschil is tussen hun visie en die van het bestuur. Dat is nefast voor alle betrokkenen en kan nochtans opgevangen worden door maatschappelijk werkers te betrekken bij het beleidsvoorbereidend werk en door als (politiek) bestuur minder het kop in het zand te steken:

“Niet iedereen binnen het lokaal bestuur staat hier evenveel bij stil of staat hier evenveel voor open. Het is aan de trekkers en de beleidsmakers van het lokaal beleid om die gedragenheid te creëren”. – citaat MA

Tools en -methodieken voor de overbrugging van de taalbarrière zoals vertaalapps, sociaal tolken en intercultureel bemiddelaars zijn gelukkig gekend en ingeburgerd. Ze worden gezien als een grote ondersteuning. De vraag die moeilijker te beantwoorden is, is waar deze tools en methodieken het vaakst en systematisch worden ingezet. Vanuit ervaring weten we dat dit eerder in grotere gemeenten en steden gebeurt en veel minder in kleinere gemeenten.

Het is positief dat maatschappelijk werkers grote inspanningen leveren om de taal- en communicatiebarrières te overbruggen. Volgens de bevraging vinden zij dit ook meer dan evident, omdat zij maatwerk en het respect voor de achtergrond van de cliënt hoog in het vaandel dragen. Terzelfdertijd is er bij collega's ook het besef dat cliënten met een migratieachtergrond in de brede samenleving verschillende uitsluitingsmechanismen ervaren. Enerzijds socio-economische en anderzijds migratiegebonden factoren, zoals vooroordelen, taalbarrières, trauma's en racisme.

Opleiding en ondersteuning

Op de vraag met welke ondersteuning zij gebaat zouden zijn, geven maatschappelijk werkers een waaier aan mogelijkheden aan zoals opleidingen, informatie en kennisdeling, gerichte coaching en inleefmomenten.

Tegelijkertijd valt het op dat er een grote groeimarge is om hierop in te zetten. Als we kijken naar de mate waarin opleidingen worden gevolgd, zien we dat iets minder dan de helft van de respondenten (47,8%) in de voorbije drie jaar een opleiding heeft gevolgd over het thema migratie en/of intercultureel werken (in de brede zin van het

woord). Zo is het kruispuntdenken, dat een verhelderende basis biedt in het omgaan met uitsluitingsmechanismen bij cliënten met een migratieachtergrond, bij minder dan een derde van respondenten gekend.

Dit gegeven zal wellicht verschillende verklaringen hebben. Maatschappelijk werkers geven wel duidelijk aan dat er een sterk en minder vrijblijvend kader zou moeten zijn. Een kader dat gebaseerd is op een duidelijke visie van het lokaal bestuur en dat rekening houdt met de realiteit in de samenleving. Voldoende tijd en leidinggevendenden die mee zijn in dit verhaal worden gezien als belangrijke succescriteria.

Het thema levend houden

Bijna de helft van de respondenten meldt dat het thema zelden tot nooit aan bod komt binnen hun team of dienst. Tegelijkertijd leeft de vraag om dit levend te houden binnen de organisatie. De suggestie die regelmatig opduikt, is de aanwezigheid van een specialist die het thema trekt en ervoor zorgt dat kennis, goede praktijken en de alertheid over het thema maximaal wordt geïntegreerd in de reguliere werking.

Hoe en waar dit wordt ingebed binnen de dienst, is wisselend. Enerzijds zijn er specialisten zoals gelijkekansenmedewerkers, anderzijds maatschappelijk werkers die in hun individuele begeleidingen met een eigen expertise aan de slag gaan. Twee waardevolle insteken die binnen een dienst elkaar kunnen versterken.

Over de troeven van een divers personeelsbestand en de inzet van collega's met een migratieachtergrond zijn de meningen eerder verdeeld of hebben we te weinig info om er conclusies uit te trekken.

De uitdaging, blinde vlekken en hoop

Er ligt nog veel werk op de plank als we over heel Vlaanderen een inclusieve hulpverlening willen, in het bijzonder voor cliënten met een migratieachtergrond.

Het is moeilijk om uitspraken te doen voor alle Vlaamse OCMW maatschappelijk werkers. Maar op basis van de bevraging – waarvan we aannemen dat ze grotendeels is ingevuld door de collega's die reeds affiniteit hebben met het thema – is er een openheid en bereidheid om hiermee verder aan de slag te gaan. De vraag die ons ook bezighoudt, is: Hoe denken de andere collega's hierover? En hun leidinggevendenden, diensthoofden en directeurs? Het bestuur?

Een andere grote blinde vlek, ook voor ons als Federatie, is het perspectief van de cliënten als het gaat over inclusie en diversiteit. Hoezeer we er als hulpverlener van overtuigd zijn dat we denken en handelen vanuit hun belang, weten we niet hoe dit door hen wordt ervaren. In onze bevraging lezen we bijvoorbeeld bij 30% van de respondenten dat er in hun OCMW tevredenheidsmetingen gebeuren bij cliënten. Dit betekent dat dit bij de andere 70% niet gebeurt. En waar dit gebeurt, is de vraag hoe vaak en effectief cliënten met een migratieachtergrond worden bereikt?

Wellicht is ook hier een kloof tussen de kleinere en grote gemeenten en steden. Betekent dit dat er in de hulpverlening ook rond dit thema twee snelheden zijn? Zowel in deze bevraging als in de ervaring vanuit de praktijk lezen we voldoende signalen om aan te nemen dat dit wellicht zo is.

Conclusie

Een effectief inclusief beleid komt tot stand met een visie en de moed om die in de praktijk te brengen. En dit zowel op politiek niveau als bij het management. Zo creëren we de juiste context waarin medewerkers mee zijn en zich ondersteund voelen. Dat is ook heel duidelijk de wens van veel maatschappelijk werkers die elke dag met hun voeten in de modder staan. Maar ook voor cliënten die recht hebben op een gelijkwaardige hulpverlening, waar ze zich in Vlaanderen ook bevinden.

De optelsom van dit alles maakt dat de samenleving hier beter van wordt. Het OCMW vervult zo niet alleen haar rol als laatste vangnet, maar ook als bruggenbouwer.

Ümit Karanfil

Beleidsmedewerker – teamcoach Interculturalisering en taal | Dienst Activering en Werk OCMW GENT

Klassebepaaldheid

“Ik zie een superelite die open en bloot lak heeft aan alles wat naar beschaving of burgerzin riekt, en een weidse onderklasse die op intellectuele en andere vlakken als dusdanig naakt staat dat ze alleen nog in ogenschijnlijk blinde erupties van woede haar onmacht kan laten gelden. Waarom reiken we die laatsten geen andere woordenschatten aan? Waarom willen we ons niet in hen herkennen? Waarom slaan we de handen niet in elkaar om wat ons allen verknecht, verarmt, kleineert en verdrukt te kortwieken?”¹⁰⁹

In mijn “persoonlijk verhaal” (pagina 7) schreef ik al hoe ik al in de jaren ’80 een opleiding volgde rond klassebepaaldheid, die mij heel wat nieuwe inzichten bijbracht. Het boek “Transklasse, leven in twee werelden” van Lenette Schuijt (2023) bleek het perfecte vervolg op die cursus van Mieke Peeters van zo lang geleden.

Lenette Schuijt vertelt haar eigen verhaal als sociale stijger die vanuit de arbeidsklasse opklom richting een academische carrière om ‘u’ tegen te zeggen.

Transklasse toont aan dat het ook in de 21e eeuw nog belangrijk is, waar je wieg stond. Maar daarbij is niet alleen financieel kapitaal van belang, ook cultureel en sociaal kapitaal bepalen mee je positie. De scheidslijnen tussen de klassen zijn wel diffuser geworden en de effecten minder zichtbaar. Doordat het boek vol staat met levensechte verhalen is de herkenbaarheid groot en kan het echt werken als een spiegel.

¹⁰⁹ Erwin Mortier, *Liefde, een kleine filosofie van grote emoties*, 2024

Eigen getuigenis

Ik ben zelf de zoon van een ongeschoold arbeider, zoals ik in het begin van dit boek al schreef, maar door mijn diploma hoger onderwijs en mijn job als maatschappelijk werker en op het einde zelfs directeur, ben ik in een andere wereld beland. Wie vanuit de arbeidsklasse opklimt, zegt Lenette Schuijt, heeft doorgaans toch een veel lastiger weg af te leggen dan wie in de middenklasse geboren is. En vaak wordt je nooit helemaal de gelijke van de anderen. Je voelt je niet meer thuis bij je familie, maar ook niet echt in je nieuwe milieu. Best eenzaam soms. Een spagaatsituatie!

Tussendoor even noteren dat Rik Pinxten in zijn boek “Eerlijke nieuwe wereld” (2024) dezelfde ervaringen beschrijft:

“Het enthousiasme dat ik voelde voor de open zoekwereld die ik binnentrad deed me als vanzelf afstand nemen van de thuiscultuur. Het is pas veel later, in mijn nieuwe statuut als hoogleraar, dat ik merkte dat goed werk en zelfs internationale erkenning zich toch niet vertaalden in een echte opname in de burgerlijke klasse die aan de universiteit en in de maatschappij toch dominant blijft. Ik werd en bleef, zoals de Franse collega's die ik vermeldde, een buitenstaander.” (pagina 50)

Wij waren thuis niet echt arm, zoals ik eerder al beschreef, maar toch miste ik als kind niet alleen financieel, maar ook een stuk cultureel kapitaal en ook mijn sociaal kapitaal, mijn netwerk, was beperkt.

Gelukkig was ik van jongs af aan een zeer trouwe klant van de bibliotheek net als veel andere sociale stijgers die zo hun gebrek aan cultureel kapitaal vaak een stuk gecompenseerd hebben. Maar toch had ik heel wat in te halen.

Klein voorbeeld: In mijn tweedejaarsstage in de sociale school moest ik plots telefoonpermanentie doen. Ik sloeg in paniek, want ik moest ook binnenkomende gesprekken doorverbinden, en ik durfde niet zeggen dat ik zelfs nog nooit getelefoneerd had.

En ook later op het werk had ik soms het gevoel uit de toon te vallen, vooral in informele momenten, als het ging over verre vliegtuigreizen, dure kleren, het etaleren van een breed netwerk, kennis van wijnen en dure restaurants en ga zo maar door. Ik voelde soms schaamte maar tegelijk ook verzet, ik had geen enkele betrachting om ook zo te gaan reizen of shoppen.

Die schaamte om mijn afkomst is mij met de paplepel ingegeven.

Een klein voorbeeld. Geregeld moet je voor school of andere instanties vragenlijsten invullen, en vaak staat daar ook een vakje bij waar je het **beroep van je vader** moet invullen. Mijn vader was **een ongeschoold arbeider** die werkte in een zuivelfabriek. In de melkerij zelf was er een labo waar er dagelijks stalen werden genomen van de melk. Mijn vader moest die stalen nemen en aflezen. Dat was voor ons moeder genoeg om op die vragenlijsten telkens in te vullen dat ons **vader laborant** was.

Haar onuitgesproken boodschap was duidelijk: er zijn mensen die meer zijn dan anderen, en het is niet okay om bij de minderen te behoren, zoals wij dus. En wij schaamden ons, omdat

ons vader maar een arbeider was, en omdat we dat leugentje op die vragenlijst aanvoelden als bedrog..

Zo heb ik ook geleerd eerst de kat uit de boom te kijken vooraleer mij bloot te geven

Andere houding

Als je stijgt op de sociale ladder, schrijft Lenette Schuijt, moet je niet alleen **nieuwe vaardigheden aanleren**, je moet ook een **andere houding** ontwikkelen. Die houding ligt diep verankerd in de sociale verhoudingen in onze maatschappij.

De aanwezigheid van economisch en cultureel kapitaal in de hogere sociale klasse stimuleert **onafhankelijkheid** en **moedigt aan om invloed uit te oefenen op anderen**.

Kinderen die zo opgroeien zijn niet alleen gewend dat ze er mogen zijn, ze krijgen mee dat ze **het recht hebben om de situatie te bepalen. Ze hebben recht op hun privileges. Dit zelfvertrouwen wordt van generatie op generatie doorgegeven**. En dit maakt natuurlijk ook dat velen blind blijven voor bijvoorbeeld de gevolgen van ongelijkheid of voor de klimaatellende .

Lenette benadrukt dat je nooit iedereen over dezelfde kam kan scheren. Ze legt wel de patronen bloot die een sterke impact hebben op je houding in het leven.

Zo stelt ze dat tegenover de schaamte van de lagere klasse **de schaamteloosheid** staat van de individuen binnen de elite die menen dat ze **met niemand rekening hoeven te houden**. Schaamte is voor hen taboe, ze zijn de schaamte voorbij en vinden dat ze goed zijn zoals ze zijn. Dat laatste is op zich een nobel doel, maar de toplaag is daarin doorgeslagen, waardoor het **arrogant** wordt, **onbeschaafd en schaamteloos, zoals pronken met je tweede verblijf aan een dure kust, met je VIP netwerk. Ze kijken neer op wie niet tot hun elitegroep behoort**.

Transitie

Mijn verhaal, maar ook ieders verhaal is veel complexer dan ik hier vertel. Maar wat mezelf betreft : gaandeweg kwam er naast de schaamte, ook trots. In mijn job in het OCMW kon ik beter dan degenen die geen voeling hadden met de lagere klassen invoelen wat armoede inhoudt, de vernedering die er mee gepaard gaat.

Ook al was ik de laatste jaren opgeklommen tot directeur, mijn perspectief bleef dat van de maatschappelijk werker op het veld, en niet het management waarmee ik me eigenlijk hoorde te identificeren, en daar was ik trots op.

Besluit van dit hoofdstukje

Voor mij is **Transklasse** een eye-opener geweest, die mij toeliet om **inzicht te krijgen in de vervelende gevoelens van de mindere te zijn, die ik toch ergens ben blijven meedragen**, en waarvan ik niet vermoedde dat alle of toch vele sociale stijgers er evengoed mee kampten.

Schuijt pleit in haar boek voor een **grotere openheid** daarover, net zoals er meer openheid zou moeten zijn rond klimaatgevoelens.

Ik ben blij dat ik, omdat ik mijn verleden niet vergeten ben, wél kan zien, hoe **geprivilegeerd** ik ben. Ik zie scherper de ongelijkheid in de wereld, de onrechtvaardigheid ervan, de sterke link tussen die ongelijkheid en de klimaatcrisis.

En ik besef tegelijk, dat wie tot de onderklasse behoort, het nog veel moeilijker heeft die sociale ladder te bestijgen, en evengoed wellicht de ervaring heeft er nooit echt bij te horen. (Zie ook de term “**spreidstandburger**” in Nederland en de ervaringen van ervaringsdeskundigen bij ons).

Lenette schrijft: *“Wie voortdurend afkeuring voelt, beseft dat hij of zij niet voldoet in de ogen van een ander, of altijd minder is dan anderen, gaat op den duur dit oordeel verinnerlijken. Je gaat invullen wat anderen over jou denken en bevestigt daardoor keer op keer het beeld dat je denkt dat anderen van jou hebben. Die zelfminachting wordt de lens waardoor je jezelf gaat bezien.”* (p214)

Lenette heeft het tenslotte ook over de meritocratie, wat ze een verwerpelijke visie noemt. In onze bespreking van “De gebroken ladder” hadden we het daar ook al over, en we zouden ook naar de boeken van Michael Sandel kunnen verwijzen.

Voor mij is de levensles hierbij ook: hoe beter je jezelf begrijpt, hoe makkelijker het wordt je in te leven in anderen. Ook als je zeven vinkjes¹¹⁰ achter je naam kan zetten, is het belangrijk om te beseffen hoe geprivilegeerd je bent. Net dan is het belangrijk!

Ik verwees al naar Rik Pinxten, maar ik wil afronden met het verhaal van antropoloog, schrijver en docent Sinan Çankaya en zijn boek “Galmende getuigenissen”.

„Een groot deel van dit boek gaat over sociale stijging,” zegt hij in een interview, *“Maar ik zie ook dat daarvoor een prijs wordt betaald. Voor sommigen betekent dat zwijgen. Rondlopend op de VU heb ik daar veel over nagedacht. Veel jonge studenten in de pro-Palestinabeweging waren internationale studenten, veel witte studenten ook. Op de campus zag ik allemaal kids met een migratieachtergrond ijverig studeren.”*¹¹¹

Zijn verhaal is een voorbeeld van een combinatie van de twee: het moeizaam zoeken wat integratie betekent als iemand van Turkse origine, en de ervaring dat je er als sociale stijger nooit helemaal bij hoort, maar tegelijk ook vervreemdt van je familie en ‘straatvrienden’. De houding van de Nederlandse samenleving tegenover de genocide in Gaza doet hem besluiten dat het hele idee van integratie gebaseerd is op witte superioriteit.

We weten eigenlijk niet waartoe we in staat zijn tot we in actie schieten. Dat is ook de meest accurate omschrijving van hoop in de huidige context: **hoop is actie**. Uit wat we doen, kunnen we kracht halen. En de wereld die we ons verbeelden, daar kunnen we naartoe. Of om de Afrikaans-Amerikaanse kunstenares en activiste Toni Cade Bambara te parafraseren: “We moeten onze rechtvaardige en bevrijde toekomst onweerstaanbaar maken.”

¹¹⁰ Verwijst naar het boek van Joris Luytendijk

¹¹¹ <https://archive.ph/2025.04.17-203719/https://www.nrc.nl/nieuws/2025/04/17/schrijver-sinan-cankaya-is-er-klaar-mee-integratie-is-gebouwd-op-leugens-ik-kan-geen-andere-conclusie-trekken-a4890277>

5. Besluit : Een blik op de toekomst

Ik heb in 2024 aan ChatGPT gevraagd hoe het sociaal werk in België verder zal evalueren. Ik wou dat het antwoord dat ik kreeg werkelijkheid wordt:

De toekomst van sociaal werk in België zal waarschijnlijk worden beïnvloed door verschillende factoren die samen de maatschappelijke context en de behoeften van de bevolking vormgeven. Hier zijn enkele mogelijke evoluties:

1. ****Digitalisering****: De opkomst van digitale tools kan sociaal werk veranderen. Dit omvat zowel digitale communicatie met cliënten als het gebruik van data-analyse om interventies te verbeteren. Digitale platforms kunnen ook de toegankelijkheid van diensten verhogen.
2. ****Vraag naar inclusie****: Er is een groeiende aandacht voor sociale inclusie en diversiteit. Sociaal werkers zullen steeds vaker een rol spelen in het bevorderen van gelijke kansen voor achtergestelde groepen en het aanpakken van discriminatie.
3. ****Holistische benadering****: Er zal een verschuiving zijn naar een meer holistische benadering van sociaal werk, waarbij niet alleen gekeken wordt naar individuele problemen, maar ook naar de bredere sociale, economische en milieufactoren die van invloed zijn op het welzijn van mensen.
4. ****Interdisciplinaire samenwerking****: Sociaal werkers zullen waarschijnlijk nauwer samenwerken met professionals uit andere sectoren, zoals gezondheidszorg, onderwijs en woningbouw, om bredere en geïntegreerde oplossingen te bieden voor complexe sociale vraagstukken.
5. ****Preventief werk****: Er zal meer nadruk komen te liggen op preventieve maatregelen, waarbij het voorkomen van problemen centraal staat in plaats van alleen het oplossen ervan. Dit kan onder meer inhouden dat er meer aandacht is voor vroegtijdige signalering en interventie.
6. ****Belemmeringen door beleid****: Beleidsveranderingen, zoals financiële krapte of veranderingen in de wetgeving, kunnen ook een grote invloed hebben op sociaal werk. Professionals in de sector zullen zich moeten aanpassen aan deze veranderingen om hun werk effectief te blijven doen.
7. ****Opleiding en professionalisering****: De eisen aan sociaal werkers zullen waarschijnlijk toenemen, met een grotere nadruk op permanente educatie en specialisatie in bepaalde gebieden (bijvoorbeeld geestelijke gezondheid, verslavingszorg, etc.).
8. ****Crisisrespons****: De impact van crises, zoals de COVID-19-pandemie of de klimaatcrisis, zal ook een rol spelen. Sociaal werkers zullen mogelijk steeds meer betrokken zijn bij het ondersteunen van gemeenschappen die door dergelijke crises worden getroffen.

Deze evoluties duiden op een dynamisch toekomstperspectief voor sociaal werk in België, waarin de rol van sociaal werkers cruciaal zal blijven in het bevorderen van het welzijn en de sociale cohesie in de samenleving.

Ik stelde de vraag opnieuw in de zomer van 2025 en kreeg een deels verschillend antwoord:

De evolutie van het sociaal werk in België wordt beïnvloed door maatschappelijke trends, politieke beslissingen, technologische ontwikkelingen en veranderende noden bij de bevolking. Hier zijn enkele belangrijke evoluties die waarschijnlijk een grote rol zullen spelen in de komende jaren:

1. Meer nadruk op digitalisering

E-diensten en digitale loketten worden steeds belangrijker, ook in het sociaal werk.

Sociaal werkers zullen meer digitale tools gebruiken voor administratie, communicatie met cliënten en samenwerking met collega's.

Tegelijk is er een risico op digitale uitsluiting van kwetsbare groepen. Sociaal werk zal een sleutelrol spelen in het overbruggen van die kloof.

2. Vermaatschappelijking van de zorg

Zorg en ondersteuning worden steeds meer gedecentraliseerd en in de buurt georganiseerd.

De nadruk verschuift naar zelfredzaamheid, mantelzorg en gemeenschapsvorming.

Sociaal werkers zullen vaker werken in netwerken met burgers, vrijwilligers en andere professionals.

3. Meer complexe hulpvragen

De samenleving wordt complexer (migratie, armoede, psychische kwetsbaarheid, vergrijzing).

Cliënten kampen vaker met meervoudige problemen (bijv. schulden + psychische problemen + huisvesting).

Er is nood aan interdisciplinaire samenwerking en meer generalistisch opgeleide sociaal werkers die complexe casussen kunnen coördineren.

4. Meer aandacht voor structureel en beleidsmatig werk

Sociaal werkers worden opnieuw meer betrokken bij beleidsbeïnvloeding, armoedebestrijding, en strijd tegen ongelijkheid.

Het politiek bewustzijn binnen het sociaal werk groeit, met aandacht voor mensenrechten, klimaatrechtvaardigheid en antidiscriminatie.

5. Veranderende rol van de sociaal werker

De rol verschuift van "hulpverlener" naar coach, bruggenbouwer en pleitbezorger.

Sociaal werkers zullen ook meer empoweren in plaats van "zorgen voor".

Er wordt meer belang gehecht aan participatie van cliënten en het versterken van hun stem.

6. Professionalisering en ethiek

Er is meer aandacht voor kwaliteit van hulpverlening, beroepsethiek en permanente vorming.

Ook zelfzorg en mentale veerkracht van sociaal werkers krijgen meer aandacht, gezien de werkdruk en emotionele belasting.

Mijn visie op hoe het sociaal werk zich in de toekomst zal ontwikkelen, is iets minder rooskleurig... Vanuit de Federatie zien we juist het tegengestelde van wat AI ons voorspiegelt: professionalisering komt onder druk, kwaliteit van hulpverlening is van ondergeschikt belang, participatie van cliënten leidt zelden of nooit tot resultaten. Zien we meer aandacht voor structureel en beleidsmatig werk?

We moeten daar niet flauw over doen: de trends die we zien in die samenleving voorspellen weinig goeds. Onlangs sprak ik met een Amsterdamse leerkracht die les gaf aan 15 tot 18-jarigen en die aangaf dat ze geen antwoorden had voor de vele vragen waarmee haar leerlingen af kwamen: 'hebben we eigenlijk wel een toekomst?' 'Heeft het nog wel zin dat we ons inspannen op school?' 'Heeft het nog wel zin om kinderen op de wereld te zetten?'

De vijftigplussers onder ons zullen het beamen: toen wij aan onze studies begonnen, was de kijk op de toekomst optimistisch. Het zou lukken om de armoede uit de wereld te helpen. Uiteindelijk zouden alle landen wel de democratie omarmen. Technologie en wetenschap zouden vele problemen oplossen. De maan hadden we al veroverd, de sterren lagen binnen handbereik.

Dat vooruitgangsoptimisme is weg.

Maatschappelijk werkers in de OCMW's ervaren het elke dag: de ene crisis volgt op de andere, we zijn in een chronische crisis beland. Wat zij ervaren verwijst naar een achterliggende nog grotere crisis, een systeemcrisis die zowel slaat op klimaat als milieu, groeiende ongelijkheid, verzwakkende democratie, migratie, voedselvoorziening, dreigende schaarste aan grondstoffen en noem maar op. Hoe alles zich verder zal ontwikkelen is bovendien totaal onvoorspelbaar. Last but not least is er een zingevingscrisis, en ook dat ervaren maatschappelijk werkers wel eens aan den lijve, denk maar aan diverse reacties in onze bevraging over werkdruk.

We kunnen drie dingen doen :

- onze kop in het zand steken en doen alsof we niet zien wat we zien. Ontkenning. We kunnen ook op een geforceerd optimistische manier naïef blijven geloven dat het allemaal wel goed komt, eigenlijk komt dat ook neer op ontkenning.
- We kunnen de handdoek in de ring gooien, het opgeven, depressief worden. Zoals in de titel van die Brussels-Waalse studie: "OCMW van pressie naar depressie."
- We kunnen de realiteit in de ogen kijken en proberen accepteren dat er ruwer weer op komst is, een storm misschien zelfs, of een orkaan – we weten het niet. Het zal

wat moet vragen, om dat te aanvaarden. En het bijhorende rouwproces te doorlopen. Maar enkel vanuit die acceptatie komen we tot een houding van gefundeerde hoop en doordachte, volgehouden actie.

Jan Rotmans, de Nederlandse professor transitiekunde, bekijkt het nuchter. We leven in zeer boeiende tijden, zegt hij, en is het niet fantastisch dat wij *mée* het verschil kunnen maken? Dat wij leven op een sleutelmoment in de geschiedenis van de mensheid?

Dat verschil maken kunnen we. Maatschappelijk werkers hebben heel wat in hun mars. Dat is onze kracht. Die moeten we misschien wat herontdekken, en bekijken hoe we ons op de nieuwe uitdagingen best kunnen verhouden. We zien een aantal duidelijke sporen.

De richting blijven zien: “de wenkende stip aan de horizon”.

De realiteit accepteren zoals ze is, is iets heel anders dan doemdenken. Een krachtig wapen is onze verbeelding, en die kunnen we gebruiken om ons een positief toekomstbeeld te scheppen, dat kan dienen als kompas, als wenkende stip aan de horizon, zoals Rotmans schrijft.

Hoe willen wij dat de samenleving er binnen 30 of 50 jaar uit ziet? Als we de belangrijkste trends bestuderen, dan kunnen we vrij snel drie belangrijke pijlers construeren die de welzijnssamenleving van de toekomst zullen dragen:

- Een sterke democratie
- Een duurzame economie en samenleving
- Meer gelijkheid / inclusie

Af en toe deze oefening doen en delen met anderen zet ons in onze kracht. (Er over lezen kan ook helpen)

Inzetten op veerkracht

Als alles snel verandert en onvoorspelbaar is, dan moeten we als professional onze veerkracht oefenen en verder ontwikkelen. Veerkracht is ons vermogen ons aan te passen aan nieuwe situaties. Hoe kunnen we die veerkracht vergroten?

- Inzetten op **zelfzorg**. Geregeld een stap terug zetten uit de ratrace van *druk drukker drukst*, en verstillen, vertragen, verdiepen. Luisteren naar ons lichaam, naar onze noden en behoeften en kijken hoe we daaraan tegemoet kunnen komen
- Inzetten op **eigen competentieontwikkeling**. Blijven bijscholen, vorming volgen, meedoen aan intervisie
- Inzetten om **communitas**¹¹² en **teamspirit**. De vreugde opzoeken van het samen dingen doen, samen dingen ontwikkelen, zorg dragen voor elkaar

¹¹² “Communitas betekent “geïnspireerde gemeenschap”, het **plezier** dat een groep vindt in gemeenschappelijke ervaringen, samen “in de zone” zijn, bijvoorbeeld via muziek, sport, **werk**. Het

- Zorgen voor een stevig fundament door inzichten te delen rond **zingeving**, holistische mens- en levensvisie, basiswaarden. Zorgen voor veilige plekken waar hierover gepraat kan worden (ook over emoties die ons kwetsbaar maken).

“Sprekens”: Stem geven, stem zijn.

Hier staan de cliënten centraal, de **meest kwetsbaren uit de samenleving**. Voor hen en liefst nog samen met hen spreken, voor hen opkomen zal meer dan ooit nodig zijn. We dachten dat mensenrechten, burgerrechten, sociale grondrechten “verworven” waren maar dat blijkt toch niet zo te zijn: ze moeten verdedigd worden!

Waar we onrecht zien, moeten we spreken. Daarin maken we het verschil.

Hoe?

Sommigen pleiten er dan voor om op de barricaden te gaan staan om “met stenen te gooien”.

Ons pleidooi is eerder : luister naar de ander, of die nu een cliënt is, iemand van het management, een huiseigenaar of een politicus.

Zie de titel van het boek van Dominique Willaert over de Denderstreek die in de greep is van het Vlaams Belang: “Niet alles maar veel begint bij luisteren.”

Toon empathie. Communiceer op basis van de principes van de geweldloze communicatie.

Ga op zoek naar de behoeften achter de emoties bij de ander. Benader hem altijd vanuit respect, vanuit inter-zijn (het inzicht dat we allemaal met elkaar verbonden zijn, dat ik niet echt gelukkig kan zijn als anderen in de miserie zitten). Kom ook op voor je eigen behoeften en belangen. Mededogen begint bij jezelf (zie ook Marshall B. Rosenberg)

Deze communicatiestijl (en de onderliggende basishouding) ontwikkelen vraagt vorming, oefening maar naarmate we meer inzetten op veerkracht zal dit ons beter lukken.

Inzetten op veerkracht bij de cliënt

We moeten ook nadenken over hoe we de cliënt (als individu, als groep) veerkrachtiger kunnen maken. Hier gaat het over autonomie bevorderen, empoweren, participatie aanmoedigen, ontwikkelingskansen bieden, vertrouwen geven zodat groei mogelijk wordt. Het zijn dingen die we voor een (groot) deel al doen, maar waar we nog radicaler kunnen voor kiezen. Weliswaar tegen de maatschappelijke trend in...

gevoel dat een groep heeft als hun samenzijn als heel zinvol wordt beleefd. Deze ervaring van communitas, moeilijk te omschrijven of af te bakenen, komt vaak onverwacht.”

Rol van de vakbonden

We vragen ons af of ook de vakbonden geen belangrijker rol kunnen spelen in ons verhaal. Het lijkt ons geen slecht idee dat maatschappelijk werkers zich massaal aansluiten bij een vakbond, om ook langs die weg tegen-druk uit te oefenen.

Rol van de Federatie

We schreven het al op bladzijde 17:

De Federatie van Vlaamse OCMW maatschappelijk werkers lijkt de enige instantie die wat kan waken over de professionalisering van deze vorm van sociaal werk, en die in de veelheid van praktijken de gemeenschappelijkheid kan ontdekken. Ook al is de Federatie een vrijwilligersvereniging met bescheiden slagkracht, ze kan alert zijn en waar mogelijk anticiperen op maatschappelijke evoluties en de mate waarin het maatschappelijk werk daaraan onderhevig is.

Het is meer dan de moeite waard om de vinger aan de pols te houden, om naar het werk te kijken vanop enige afstand, zowel in ruimte (Vlaanderen in plaats van enkel het eigen OCMW) als in tijd (ook oog voor een lange termijn perspectief).

Alleen al omwille van het feit dat jaarlijks toch een paar honderdduizend mensen van de maatschappelijke dienstverlening van de OCMW's gebruik maken. Het gaat bovendien vaak om kwetsbare mensen, mensen in armoede, mensen die niet zomaar op eigen kracht hun plekje in de samenleving verwerven of terugvinden.

Zolang er geen Beroepsvereniging voor sociaal werkers bestaat, is het bestaan van de Federatie zinvol en belangrijk, ook al is de impact ervan niet direct zichtbaar of meetbaar. Dat vergt wel wat moed en doorzettingsvermogen van wie zich vrijwillig engageert... Ik wens hen die moed en die volharding.

6. Filosofisch slotakkoord

“De mens is in essentie een spiritueel wezen en dat heeft voor mij te maken met de blik van de ander. In de blik van de ander toont zich de oneindigheid. De goddelijkheid. Dat in grote nood de aanwezigheid van de zorgende ander de essentie is van het bestaan. De menselijke nabijheid, er zijn voor een ander. (...) Hoe kan ik voor de ander van betekenis zijn en er niet voor weglopen als het moeilijk wordt? Dat is waar het uiteindelijk om gaat.”¹¹³

“Er is maar weinig te koop waar je rijker van wordt.”¹¹⁴

De ecologische crisis met al zijn gevolgen is zo ingrijpend, gaat gepaard met zoveel verlies, dat het een ernstige schok kan zijn om dat op een dag plots écht te gaan beseffen.

Dat besef-ten-volle kan ons ontredderen, ons in diepe rouw dompelen. Hoe zou je er gevoelloos kunnen bij blijven als het echt tot je doordringt wat er gaande is?

Maar het is ook een kans.

Een kans om ons comfortabel maar oppervlakkig *oogkleppenleventje* vaarwel te zeggen en een avontuurlijke reis te beginnen. Op ontdekkingstocht te gaan naar wat nu echt telt, wat echt iets van waarde bijbrengt in ons leven. Leo Rosten schrijft:

“I cannot believe that the purpose of life is to be “happy”. I think the purpose of life is to be useful, **to be responsible**, to be honorable, to be compassionate. It is, above all, to matter: to count, to stand for something, to have it make some difference that you lived at all.”¹¹⁵

In “Zij is altijd soms” van zen-boeddhist Ton Lathouwers las ik een paar weken terug zowat dezelfde boodschap:

‘Op 12 november 2009 werd het *Charter for Compassion* op zestig verschillende plaatsen in de wereld gepresenteerd. (...) Tijdens de bijeenkomst in Amsterdam, zei de Nederlandse econoom Hans Wijffels: ‘ We staan voor een volgende beschavingsopdracht. Na de fase van werken aan emancipatie, het ontwikkelen van de individualiteit, gaat het nu om **het verbinden van de individualiteit, met verantwoordelijkheid nemen voor het geheel**. Compassie is daarvoor een onmisbaar ingrediënt’.

Wat we dan moeten opgeven is onder meer onze consumptieverslaving aan spullen uit lageloonlanden. Of het feit dat we ons continu vergelijken met anderen en met hen in concurrentie gaan om de beste te zijn. Of de verdoving die we zoeken in Netflix, of ...

Maar we krijgen er een prachtig geschenk voor in de plaats. We kunnen de onvermoede schoonheid en de diepte van het leven ontdekken, en daar dankbaar om zijn, ondanks de

¹¹³ Roel Lips citeert psychiater Dirk De Wachter, pagina 20

¹¹⁴ Toon Hermans

¹¹⁵ Leo Rosten, schrijver, geciteerd door Rutger Bregman in zijn boek “Morele ambitie”

pijn en het verdriet, en naast de moeite om te accepteren wat verloren is gegaan en nooit meer terugkomt.

Het is een kans om anders te gaan leven, en, ongeacht wat we moeten inleveren: dat wordt een voller en rijker bestaan! Om Toon Hermans te parafraseren: het is niet te koop, maar je wordt er wel rijker van.

Door op zoek te gaan hoe we ons kunnen inschakelen in een groter geheel beginnen we te zien dat we deel uitmaken van iets geweldigs, iets dat met niets te vergelijken valt. We zullen het mysterie van het Leven kunnen aanraken en ons er deel van voelen.

We zullen eindelijk begrijpen wat onze opdracht is hier in dit leven, en stilaan, gaandeweg, zullen we de paradox begrijpen: hoe we niet afgescheiden zijn maar verbonden met al wat is in dit heelal, en tegelijk uniek zijn. Niemand dan alleen wijzelf kunnen de unieke rol vervullen die ons binnen het groter geheel toebedeeld is, alleen wij kunnen deze unieke bijdrage leveren.

Het leven dienen. Wat dat inhoudt moet ontdekt worden, ervaren worden, gevoeld worden. Niet zozeer bedacht of beredeneerd.

Het heeft geen zin te hopen, dat het nog goed komt met de klimaatopwarming, met het dagelijks uitsterven van diersoorten, met het onvruchtbaar worden van grote delen van de aarde. Die zaken zijn er al, ontrollen zich elke dag verder. Vandaar dat Tommy Wieringa pleit voor "Optimisme zonder hoop" in een essay met dezelfde titel. Voor hem betekent dat: geloven in de zinvolheid van je actie, ook al zie je niet direct resultaat.

Wél mag je hopen dat er naast het verdriet om zoveel verlies, ook vreugde kan zijn omwille van wat we ontdekken.

Verwondering is een ingang. Dankbaarheid is een ingang. Je eigen lichaam ervaren is een ingang. Stilte is een ingang.

En wat een vreugde, als je schoorvoetend iets van dit alles met iemand kan delen. Als je kan leren diep te luisteren, zodat je in elke mens de Echo van het leven hoort.

Dit boek wil je naar de toekomst doen kijken, om je te doen nadenken over wat je te doen staat.

Maar je moet niet wachten tot morgen om keuzes te maken. Je kan dat nu doen. Je kan nu besluiten om die innerlijke reis aan te vatten.

Er is geen hoop
Er is geen wanhoop
Er is liefde die alles omvat
Ik heb er geen naam voor

Al sinds het begin der tijden
Zijn er heilige bomen, bergen, rivieren
Waar het Mysterie woont
Dat overal is

Niets weet ik van dat begin

En evenmin iets van het einde
Er is Dat wat is
Waar ik deel van ben
Ik heb er geen naam voor
Ik noem het liefde

Hoe kan ik niet zijn
Waar ik deel van ben?
Hoe kan ik niet voelen
Dat de liefde mij raakt?
Ze gaat door mij

Hoop

Diep in onszelf dragen wij de hoop.
Is ze niet daar, dan is ze nergens.
Hoop is een bewustzijn
en staat of valt niet met wat er in de wereld gebeurt.
Hoop is voorspellen noch vooruitzien.
Hoop zit ons in de ziel, in het hart gegrift,
ligt voor anker voorbij de horizon.
Hopen, in deze diepe en krachtige betekenis
is anders dan blij zijn om wat goed gaat
of je graag inzetten voor wat zeker succes heeft.
Hoop is de kunst om ergens aan te werken omdat het goed is,
niet alleen omdat het kans van slagen heeft.
Hoop is niet optimisme,
niet de overtuiging dat iets goed zal aflopen.
Hopen is zeker weten dat iets zinvol is,
ongeacht de afloop.

(Vaclav Havel)

“In de ontmoeting tussen twee mensen kan iets ontstaan waartoe je alleen niet in staat bent. Het veld dat er dan ontstaat, is onzichtbaar, maar het is een kracht die dingen in gang kan zetten en weer betekenis kan geven. Alles is energie, en daarin zijn we als het ware één organisme. Ik denk dat veel mensen, net als jij, daar hun eigen ervaringen in hebben, want wat er daarboven of in en buiten ons ook is, het wil zich met iedereen verbinden, als een groot magnetische veld dat een enorme aantrekking heeft op alles wat er is” ¹¹⁶

Literatuurlijst

- Abrams, Douglas, “het boek Vreugde”, Harper Collins 2016
Barrez, Dirk, “Transitie” Pelckmans pro 2016
Bregman Rutger en Frederik Jesse, “Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers” de Correspondent, 2016
Caldarini C., Cherenti R., *Het OCMW tussen pressie en depressie. Resultaten van een enquête bij 145 Brusselse en Waalse OCMW's*, OASL, OCMW van Schaarbeek, CeRiS, oktober 2023
De Haas, Hein, “Hoe migratie echt werkt”
De Moor Elke, proefschrift 2025 over mentaal welzijn in OCMW's
Eisenstein Charles, “Klimaat – het nieuwe verhaal”
Foster, Jef, “Je bent al heel – gedichten die je leven kunnen redden” Panta Rhei 2021

¹¹⁶ Roek Lips, “Dit kan ook een goede tijd zijn” pagina 347

Gescinska, Alicja, "De illiberale samenleving" Borgerhoff & Lamberigts, 2024
Holemans, Dirk e.a. "Het ecologisch kompas," EPO 2020
Holemans, Dirk e.a. "Omgroei" EPO 2024
Kimmerer, Robin Wall, "Een vlecht van heilig gras," Altamira 2022
Krznaric, Roman, "Empathie" Ten Have 2015
Leroy, Fons e.a. "Ik wil gewoon werken!" Die Keure, 2017
Leyman, Elke en Verheyden Mischa, "Disrupt jezelf" R-evolutie, 2019
Libbrecht, Ulrich, "In arren moede" Davidsfonds 1995
Lips, Roek, "Dit kan ook een goede tijd zijn" Ambo/Athos 2024
Mertens, Jan, "Het doet er toe, over verdriet, hoop en verzet" 2024
Mouton, Nina, "Zelfzorg is het begin van alles" Lannoo
Payne, Keith, "De gebroken ladder," Spectrum 2017
Peeters, Jef, "Veerkracht en burgerschap – sociaal werk in transitie" EPO 2015
Pinxten, Rik, "Humanisme in woelige tijden" Gompel & Svacina 2021
Pinxten, Rik, "Een eerlijke nieuwe wereld" Ertsberg, 2025
Rotmans, Jan, "Omarm de chaos" De Geus 2021
Rotmans, Jan, "Verandering van tijdperk" Aeneas media, 2015
Rosenberg, Marshall B., "Gelijk hebben of gelukkig zijn" de Zaak, 2007
Rovers, Eva, "Praktivisme – handboek voor heimelijke rebellen" Prometheus 2018
Rovers, Eva, "Nu is het aan ons – oproep tot echte democratie" de Correspondent 2022
Schuijt, Lenette, "Transklasse – leven in twee werelden" 2023
Spierts, Marcel, "Sociaal werk. Mensenrechten in de praktijk" Lannoo Campus 2019
Thich Nhat Hanh, "Met Zen de planeet redden"
Thunberg, Greta e.a., "Ons huis staat in brand" De Bezige Bij, 2019
Van Lancker, Wim en Otto Adeline, "Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden", ASP, 2022
Wieringa, Tommy, "Optimisme zonder hoop" 2025

Inhoudsopgave

Enkele reacties van vroege lezers.....	3
INLEIDING	5
Wat vind je in dit boek?	5
Is dit boek iets voor jou?	7
DEEL EEN : De kanarie in de koolmijn	8
1. De achteruitkijkspiegel: waar komt mijn/onze visie vandaan?	9
Mijn persoonlijk verhaal	10
Een onverwachte wending in mijn verhaal	14
Herbronning.....	15
Link met sociaal werk	17
Ga zelf aan het werk met je eigen verhaal	18
Het verhaal van Paola	18
Besluit	20
Sister Chan Khong.....	20
2. Het OCMW maatschappelijk werk anno 2025.....	22

Bevraging januari 2021	23
Het OCMW: van Overbevraagd naar Onderbemand? (2022)	24
Vier jaar later... ..	29
“Het OCMW tussen pressie en depressie” - Bevraging Wallonië en Brussel.....	30
Bevraging begin 2025 bij OCMW's in de Kempen en Voorkempen	33
Federale regeringsverklaring 2025 belooft niet veel goeds.	34
Toenemende voorwaardelijkheid van rechten.	35
Hoe blijf je gezond onder al die druk?	36
3. De toekomst: trends in de samenleving	48
Trends: Een korte bloemlezing:	49
Jan Celie, “We worden er allemaal beter van” (uitg. Horizon, 2023).....	52
Keith Payne over de invloed van ongelijkheid op ons denken en leven: “De gebroken ladder” (Spectrum, 2017).	54
Alicja Gescinska: De illiberale verleiding – over de uitholling van de democratische rechtsstaat. (2024, uitg Borgerhoff & Lamberigts)	57
Rik Pinxten	58
Digitalisering en Artificiële Intelligentie	59
Transitie	60
Zicht op een nieuw tijdperk.....	62
Grootouders aan het woord: Hoe willen we dat de toekomst voor onze kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen er uit ziet?	63
Hoe samenlevingsopbouw (SAAMO) die toekomstige samenleving ziet:	66
Ambtenaren kunnen het verschil maken	67
Leiderschap.....	68
DEEL TWEE: de toekomst mee vorm geven	70
1. Inleiding.....	70
Homo Sapiens Struthio camelus.....	70
Empathie.....	71
De kracht van verbeelding: Een inspirerend verhaal op basis van een helder toekomstbeeld.....	72
2. Het OCMW als duurzame, democratische organisatie die streeft naar sociale gelijkheid en inclusie.....	73
2.1 Hoe democratisch is ons OCMW (voor de medewerkers)?	73
2.2 Democratie versterken via versterken participatie cliënten.....	82
2.3 Structureel sociaal werk	101
2.4 Wat is nu de globale conclusie van het hoofdstuk participatie?	105
3 Ecologische duurzaamheid en de link met sociaal werk	106

Inleiding	106
Eco-sociaal werk	107
Reflecties bij de Europese Sociaal Werk Conferentie over klimaatverandering (april 2024)	111
De Gentse praktijk rond het aanpakken van energie-armoede	116
Sociaal ecologisch werken	118
“Eco-sociaal werk in Vlaanderen en Brussel “ (Klaas Poppe, vzw SAM)	120
4. Sociale ongelijkheid en inclusie	125
Armoede: The ballad of Hollis Brown	125
Brede invulling van ongelijkheid: Kruispuntdenken en inclusie	126
Cultuur-sensitief hulpverleners	127
Klassebepaaldheid	134
5. Besluit : Een blik op de toekomst.....	138
De richting blijven zien: “de wenkende stip aan de horizon”	141
Inzetten op veerkracht	141
“Spreken”: Stem geven, stem zijn.	142
Inzetten op veerkracht bij de cliënt.....	142
Rol van de vakbonden	143
Rol van de Federatie	143
6. Filosofisch slotakkoord.....	144
Literatuurlijst	146
Inhoudsopgave	147